

**KLASİK ESERLERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE VE
KUR'ÂN'DAKİ MUHAFFEF ÖRNEKLERİ**

İsmail EPÖZ

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA

2024

(Her Hakkı Saklıdır)

**T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KLASİK ESERLERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE
VE KUR'ÂN'DAKİ MUHAFFEF ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail EPÖZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA

BAYBURT - 2024

KABUL VE ONAY

Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA danışmanlığında, İsmail EPÖZ tarafından hazırlanan “Klasik Eserlerde Hurûf-u Müşebbehe ve Kur’ân’daki Muhaffef Örnekleri” başlıklı bu çalışma, 27.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Unvan

Üye : Unvan

Üye : Unvan

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Murat KUL
Enstitü Müdürü

BEYANNÂME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA danışmanlığında hazırlamış olduğum “Klasik Eserlerde Hurûfu Müşebbehe ve Kur’ân’daki Muhaffef Örnekleri” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi hâlinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

27.06.2024

İsmail EPÖZ

ÖN SÖZ

Dil, toplumun inşasında en önemli rol oynayan yapı olması, toplum bozulmaya başladığında dilde de bozulma başladığının görülmesi, yozlaşmaya başlayan bir neslin konuşmalarında da bu yozlaşmanın görülmesi hâsılı bir toplumun özgüvenine kadar etki eden en temel unsur olması sebebiyle dil üzerinde bir çalışma yapmak hususunda karar kıldık. Bu amaçla koca bir bütünün ufacık bir parçası olan hurûfu müşebbehe konusunu en temel kaynaklardan olan IV.yy. eserlerine kadar ulaşabildiğimiz eserlerden kronoloji unsurunu da gözeterek derlemeye çalıştık.

Konumuz olan hurûf-u müşebbehenin ne kadar çok kullanıldığına dikkat çekmek için en az kullanımda olan muhaffef durumlarının bile Kur'ân-ı Kerîm'deki örnekleri ile hiç dikkat çekmediği hâlde ne kadar çok kullanıldığını vurgulamak istedik.

Yüksek lisans süreci boyunca her daim bana destek sağlayan Sn. Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA hocama, medrese ilmiyle beni yetiştiren çok kıymetli Seydalarım Muhammed Emin ELKOCA ve Ahmet DEMİRDÖVEN'e, fikirleri ile destek sağlayan arkadaşlarım Muhammed Enes UÇAL ve Muhammed Fehim DERYA'ya ve beni bugüne kadar yalnız bırakmayan çok kıymetli aileme, anneme ve babama sonsuz şükranlarımı ithaf ediyorum.

İsmail EPÖZ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KLASİK ESERLERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE VE KUR'ÂN'DAKİ MUHAFFEF ÖRNEKLERİ

İsmail EPÖZ

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA

Bayburt-2024, Sayfa: 141

Çalışmada altı harften oluşan hurûf-u müşebbehe (fiile benzetilen harfler) hakkında harflerin ma'nâları, kullanımları gibi hususlarda bilgiler verilmektedir. Bu harflerin kullanımları örnekler ışığında aydınlatılarak açıklanmaktadır. Mevzu bahis örnekler Kur'ân âyetleri, Arap dili'nde önceliği bulunan şiirler ve günlük kullanımlarda kullanılan fasîh ifadelerden oluştuğu için inkâr edilemeyecek kadar sağlam kaynaklardır. Bunun yanı sıra IV. yy. eserlerine kadar ulaşabildiğimiz onbir adet kaynak eserden yararlanıldığı için yani en köklü eserler dikkate alındığı için bu da konuya ayrı bir ağırlık ve önem katmaktadır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve amacı hakkında bilgiler verilmektedir. Birinci bölümde klasik metinlerde hurûf-u müşebbehe bağlamında elde edilen bilgiler işlenmektedir. Bu bilgiler kronoloji esaslı olarak işlendiği için tarih sıralamasında sonra gelen eserlerde aynı bilgiye rastlandığında bu konular hakkında sadece daha önce değinildiğine dair şerh düşülüp bilgilerin geçtiği ilgili yerlere dipnot ile işaret edilmiştir. Bütün bilgiler ana kaynağından alınmış olup IV. yy. sonrası eserler dikkate alınmamıştır. İkinci bölümde ise Kur'ân'da geçen muhaffef edâtlar dört edât olması sebebiyle dört başlık altında işlenmiştir. Üç âyette muhaffef olması muhtemel olan edâtlara rastlanmıştır. Ancak Âsım kıraatinin Hafs rivâyetinde müşedded olması sebebiyle açıklaması yapılmamış fakat yine de şerh ve dipnot ile kendilerinin durumuna işaret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hurûf-u müşebbehe, muhaffef edâtlar, İn, En, Keen, Lâkin.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

HURÛF-U MÜŞEBBEHE İN CLASSİCAL TEXTS AND MUHAFFEF EXAMPLES İN THE QUR'AN İsmail EPÖZ

Bayburt University
Institute of Graduate Studies
Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Üzeyir TUNA
Bayburt-2024, Pages: 141

The study provides information on the meanings and uses of six-letter "hurûfu müşebbehe" letters, which resemble verbs. The uses of these letters are clarified through examples, including Qur'anic verses, prioritized poetry in the Arabic language, and colloquial expressions, making them undeniably reliable sources. Additionally, the consideration of eleven source works reaching back to the 4th century adds significant weight and importance to the topic.

Our study consists of an introduction and two sections. The introduction provides information on the subject, importance, and purpose of the research. The first section processes information obtained from classical texts concerning hurûfu müşebbehe. As this information is processed based on chronology, when the same information appears in later works, comments and footnotes have been added only to specific topics. All information is sourced directly from the main texts, and works post-4th century have not been considered. In the second section, the occurrence of four specific lightweight particles in the Qur'an is discussed in four parts. Three verses likely containing these particles do not align with the reading of Âs, therefore they are not elaborated upon but are noted with comments and footnotes.

Anahtar kelimeler: Prepositions that resemble verbs, simplified prepositions, İn, En, Keen, Lâkin.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	II
BEYANNÂME	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu.....	1
Araştırmanın Kapsamı.....	1
Araştırmada Konu Edinen Eserlerin Sınırlandırılması.....	2
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Konusuna Yakın Anlamda Yapılan Çalışmalar	3
Araştırmanın Daha Önce Yapılan Araştırmalardan Farkı	6
1. KLASİK METİNLER BAĞLAMINDA HURÛF-U MÜŞEBBEHE	8
1.1. “EL-CÜMEL Fİ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE.....	8
1.1.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü.....	8
1.1.2. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri	8
1.1.3. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumunda Hükümleri	11
1.2. “EL-KİTÂB Lİ SÎBEVEYH” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	12
1.2.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü	13
1.2.2. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri	14
1.2.3. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Haberinin Hazfedilmesi, Takdîmi Ve Te’hîri.....	22
1.2.4. İinne [إِنَّ] Ve Kardeşlerine Mâ-İ Kâffe [مَا] Bitişmesi Durumunda Hükümleri	25
1.2.5. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Birbirinden Ayrıldığı Durumlar	26
1.2.6. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumunda Hükümleri	28
1.3. “MUKADDİMETÜN Fİ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	30
1.4. “EL-MUKTADAB” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	31
1.4.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü	31
1.4.2. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri	31
1.4.3. İinne’nin [إِنَّ] Kesralı Ve Fethalı Duruma Göre Hükümler	36
1.4.3.1. Enne'ye ait hükümler.....	36

1.4.3.2. İnne'ye ait hükümler.....	39
1.4.4. Zarf İle Birlikte İnne'nin [إِنَّ] Durumları.....	44
1.4.5. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumda Hükümler	48
1.4.6. Nasp Eden En [أَنَّ] ve Muhaffef En [أَنَّ] Edâtlarının Ayırt Edilmesi	53
1.5. “EL-USÛL FÎ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛFU MÜŞEBBEHE	57
1.5.1. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri	58
1.5.2. İnne [إِنَّ] Edâtının Kesralı ve Fethalı Geldiği Yerler	62
1.5.2.1. İnne [إِنَّ] edâtının fethalı geldiği yerler.....	62
1.5.2.2. İnne [إِنَّ] edâtının fethalı geldiği yerler.....	63
1.5.2.3. Hem fethlı hem de kesralı geldiği yerler.....	66
1.5.3. Muhaffef Durumda Hükümler	69
1.6. “EL-MUHÂLLÂ” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE.....	71
1.7. “EL-CÜMEL FÎ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURUF-U MÜŞEBBEHE.....	71
1.8. “EL-ÎZAH FÎ İLELİ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	72
1.9. “ET-TUFFÂHA FÎ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	72
1.10. “EL-ÎZÂH FÎ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE	73
1.11. “EL-LUMA‘ FÎ'L-ARABİYYE” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE.....	74
İKİNCİ BÖLÜM	75
2. KUR'ÂN'DA GEÇEN MUHAFFEF ÖRNEKLER.....	75
2.1. MUHAFFEF İN [إِنَّ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERÎMELER VE İ'RÂBLARI ...	75
2.2. MUHAFFEF EN [أَنَّ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İ'RÂBLARI ...	84
2.3. MUHAFFEF KEEN [كَأَنَّ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İ'RÂBLARI	104
2.4. MUHAFFEF LÂKİN [لَكِنَّ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İ'RÂBLARI.....	109
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	138
ÖZ GEÇMİŞ	141

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selam
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâluhû
h.	: Hicrî
hk.	: Hakkında
hz.	: Hazreti
öl.	: Ölüm tarihi
ör.	: Örneğin
s.a.v.	: Salallâhu aleyhi ve sellem
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerîm, Arapça olarak indiği için Arap dili, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasının en önde gelen unsurudur. Hadîslerin doğru anlaşılması açısından da önemi bir o kadar büyüktür. Arap dilinde en çok yer alan edâtlardan biri hurûf-u müşebbehedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'in hemen hemen her sayfasında bu harflere rastlamak mümkündür. Hatta çoğu sayfada birden fazla kullanıldığı dahi müşahade edilmektedir.

Bu çalışmada bu kadar çok kullanılan harflerin, klasik eserler bağlamında yani İslâm'ın gönderildiği zamana tarih olarak en yakın eserlerden istifade etmek amaçlanmıştır. Başka bir deyişle ulaşılabilen ilk ağzılardan bilgi toplamaya ve en sağlıklı şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Konumuz olan hurûf-u müşebbehenin fiil ile olan alâkasına, zâhirî ve manevî benzerliklerine, amel etmesinde fiilin etkili olduğu yöne hatta amel etmeme durumunda dahi fiilden yola çıkarak amel durumunun gözetilmesine ve buradaki ihtilaflara değinilmiştir. Amel ettiği kelimelerin öne geçebilmesi veya geçememesi durumlarına, muhaffef durumda amel etmesindeki ihtilaflara, muhaffef olma durumunda kendilerine benzeyen diğer edâtlara ve birbirlerinden nasıl ayırt edilebileceklerine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise muhaffef edâtlar ele alınmıştır ancak kronoloji esas alınmamıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada esas alınan klasik eserler IV. yy. ile sınırlandırılarak toplamda on bir adet eserden istifade edilmiştir. Bunlar: Hâlîl b. Ahmed (öl. 175/791), *el-Cümel fi'n-Nahv*; Sîbeveyh (öl. 180/796), *el-Kitâb*; Müberred (öl. 285/899), *el-Muktadab*; İbn Serrâc (öl. 316/929), *el-Usûl fi'n-Nahv*; İbn Şukayr (öl. 320/932), *el-Muhâllâ*; ez-Zeccâcî (337/949), *el-Cümel fi'n-Nahv* ve *el-Îzâh fi ileli'n-Nahv*; Ebû Ca'fer (öl. 338/950), *et-Tuffâha fi'n-Nahv*; Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987), *el-Îzâh fi'n-Nahv* ve İbn Cinnî (öl. 392/1002)'ye ait olan *el-Luma' fi'l-Arabiyye* isimli eserlerdir.

Bu eserlerin içerisinde tez konusu olan hurûf-u müşebbehe ile ilgili kısımlar ele alındı. Ele alınan konularda kronolojik sıra gözetildi. Yani önceki eserlerde geçen konular daha sonraki eserlerde açıklanmadı. Böylece hangi konuya ilk kimin atıf yaptığının da ortaya çıkarılması hedeflendi. Daha önce zikredilen bir konuya daha sonra ekleme yapanlar

olduğunda tekrar zikrine ihtiyaç duyulduğu için tezde yer verildi veya yer verilme de dipnot ile işaretle bulunuldu.

Araştırmada Konu Edinen Eserlerin Sınırlandırılması

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan ve en eski tarihli olarak ulaşılan eserlerin on bir tane ile sınırlandırılması IV. yy. tarihine kadar başka eserlerin olmamasından ötürü değildir. Diğer eserlerin alınmamasında eserlerin yazılma şekli veya içeriklerinin çalışmaya çok temas etmemesi gibi sebeplere dayanmaktadır. O dönemde yani IV. yy. tarihine kadar yazılıp da çalışmaya alınmayan eserlere birkaç örnek şunlardır:

1. Ahmed b. Muhammed b. Vellâd et-Temîmî'ye (öl. 332/...) ait olan “*el-İntisâr li Sîbeveyh ale'l-Müberred*” isimli eser, nahiv alanında yazılan ve kaynak aldığımız eserler ile aynı süre içerisinde yazılmış bir eserdir. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere Sîbeveyh ile Müberred arasında ihtilaflı olan konuları ele almıştır. İçeriğine bakıldığında da soru cevap şeklinde gittiği müşâhede edilmektedir. Eserin tamamında soru cevaplı gitmesi ve konulara kesit kesit değinmesi sebebiyle fiile benzeyen harfler için kaynak olarak seçilen 11 eser arasına konulması uygun görülmemiştir.

2. Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî'ye (öl. 337/...) ait olan “*Ehbâru Ebi'l-Kâsım ez-Zeccâcî*” isimli eser de nahiv alanında yazılan ve kaynak aldığımız eserler ile aynı süre içerisinde yazılmış bir eserdir. İsminden anlaşılacağı üzere müellifin görüşlerinin derlendiği bir eserdir. Genel olarak “birisi şöyle bir soru sorsa” şeklinde sorulara cevap verilen bir eserdir. Çoğunukla sarf konularını içermektedir. Eserde fiile benzeyen harfler ile alâkalı bilgiye rastlanmadığı için ele alınmamıştır.

3. Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî'ye ait bir diğer eser olan “*el-Lâmât*” isimli eser de nahiv alanında yazılan ve kaynak aldığımız eserler ile aynı süre içerisinde yazılmış bir eserdir. Bu eser sadece “lâm” harflerine değinen bir tarza sahiptir. Fiile benzeyen harfler ile sadece “lâm-ı müzhlaka” hususuna temas etmektedir. Fiile benzeyen harflerin tamamının ele alınmaması ve kısa bir kesit ile değinmesi sebebiyle fiile benzeyen harfler için kaynak olarak seçilen 11 eser arasına konulması uygun görülmemiştir.

4. Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî'ye ait bir diğer eser olan “*Hurûfu'l-Me'ânî ve's-Sıfât*” isimli eser de nahiv alanında yazılan ve kaynak aldığımız eserler ile aynı süre içerisinde yazılmış bir eserdir. Eserin isminden de anlaşıldığı üzere harflerin vasıfları ve ma'nâlarına değinmektedir. Fiile benzeyen harflerin de ma'nâlarına temas etse bile kısa bir kesitten ibaret olması sebebiyle fiile benzeyen harfler için kaynak olarak seçilen 11 eser arasına konulması uygun görülmemiştir.

5. Ebû Ca‘fer en-Nehhâs (öl. .../...)’a ait olan “*Umdetü’l-Kitâb*” isimli eser de aynı sürede yazılan bir eserdir. Ancak eserde kitap yazma sanatından, hat sanatından, hece vb. konulardan bahsetmektedir. Fiile benzeyen harfler ise konu edilmemiştir. Bu sebeple kaynak olarak seçilen 11 eser arasına konulması uygun görülmemiştir.

6. Ebû Sa‘îd es-Sîrâfi’ye (öl. 368/...) ait olan “Fevaitu Sîbeveyh” isimli eserde bir takım kelimelerin vezinlerinden, manalarından bahsetmektedir. Fiile benzeyen harfler ise konu edilmemiştir. Bu sebeple kaynak olarak seçilen 11 eser arasına konulması uygun görülmemiştir.

Yukarıda sayılanlar eserler, bunlardan sadece birkaç tanesidir. Belli başlı sebeplerden ötürü çalışmaya eklenmemiştir. Bunların dışında İbn Hâleveyh (öl. .../...)’e ait olan “*Leyse fî Kelâmi’l-Arab*” isimli eser, Ebû Alî el-Fârîsî’ye ait olan “*et-Tekmile*”, “*et-Ta’lîkât*” ve diğer üç eser, İbnü’l-Verrâk (öl. .../...)’a ait olan “*İlelü’n-Nahv*” ve IV. yy. tarihine kadar kaleme alınan başka nice eserler de birtakım sebeplerle ele alınmamıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada hedeflenen husus ise bu kadar çok kullanılan fiile benzeyen edâtların en eski kaynaklar çerçevesinde işlenmek suretiyle kaynağa ulaşan bir çalışma yapmaktır. Bunun yanı sıra Kur’ân’daki muhaffef örnekleri de ele alarak hiç akla gelmeyen muhaffef edâtların ne kadar çok kullanıldığını ancak bir o kadar da akla gelmediğini ortaya çıkarmaktır. Muhaffef edâtlara sûreten benzeyen edâtların zikredilmesiyle kendilerine benzeyen edâtların bulunduğunu ve nasıl ayırt edileceklerini açıklamaktır. Böylece muhaffef edâtlardan haberdar olmak isteyen veya örnek talep eden her şahsın bu tez ile konuya dair örnek olabilecek bütün âyetlere kolayca ulaşabilmesidir.

Araştırmanın Konusuna Yakın Anlamda Yapılan Çalışmalar

Yapılan çalışmaya daha başlanmadan önce birtakım araştırmalar yapılmış ve buna göre farklı bir çalışma ortaya konulmuştur. Aksi takdirde tahsîlu’l-mahsûl (ortada olanı ispat etme) bir çalışma olması gibi bir durum ile karşı karşıya kalma riski söz konusu olması olağandır. Bu da hem araştırmacının çabasının zâyi olması hem de bu çalışmada rehber konumunda olan danışmanın vaktinin boşa geçmesi ma’nâsına gelmektedir. Bu sebeple daha önce yapılan çalışmalar dikkate alınarak yola çıkılmıştır. Bu çalışmalardan ulaşabildiklerimiz ve içerisinde konumuza yakın olduğunu düşündüğümüz çalışmalar şunlardan ibârettir:

1. Yusuf Yaran’a ait olan “*Fiile Benzeyen Harfler ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Kullanımları*” isimli yüksek lisans tez çalışması bu konuda çalışmaya en yakın olan

çalışmalardandır. Bu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde 2019 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada harflerin atıf vs. gibi yapılarından, nevâsıh adı ile fiile benzeyen harflerin dışındaki fiillerden bahsedilmiş, son bölümde de fiile benzeyen edâtların Kur'ân'da geçen örneklerinin farklı varyantlarından birer örnek ile tez çalışması sonlandırılmıştır.

2. Cemal Arbaç'a ait olan “*Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler*” isimli yüksek lisans tez çalışması bu konuda çalışmaya en yakın olan çalışmalardan bir diğeridir. Bu çalışma, Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nde 2019 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışma, genel olarak fiile benzeyen harflerin amel etmelerinden, fiile benzeme yönlerinden, harflerin yapılarından, Kur'ân'dan bir iki örnek ile açıklama yapılmasından ve son olarak da güncel kullanımına verilen örneklerden teşekkül etmektedir.

3. Nurullah Yılmaz'a ait olan “*Sibeveyhi'ye Göre Arap Gramer İlminde Harfler*” isimli yüksek lisans tez çalışması da kısa da olsa fiile benzeyen harfler konusuna değinen çalışmalardandır. Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2017 yılında yapılan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışmada harflerin tarihi seyrinden, yapılarından, Sibeveyh'in hayatından, hocalarından ve talebelerinden bahsedilmektedir. Bunun akabinde harfe dair “*el-Kitâb*” isimli eserin ilgili bölümleri ele alınmaktadır. Bu çalışma ile arasındaki bağlantı ise fiile benzeyen edâtları bir sayfaya sığacak kadar yer verilmesidir.

4. Hüseyin Bidav'a ait olan “*Arap Dilinde Zâid Harfler*” isimli yüksek lisans tez çalışması da kısa da olsa fiile benzeyen harfler konusuna değinen çalışmalardandır. Bu çalışma Konya Selçuk Üniversitesinde yapılan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışmada harflerin yapısından, harflerin zâid olması durumundan ve nasıl anlaşılacağından ve zâid olan harflerden bahsedilmektedir. Bu çalışma ile yapılan bağlantı ise “in” ve “en” edâtlarının zâid olarak gelme durumlarıdır.

5. Feti Ulugöl'e ait olan “*Arap Dilinde Harfler*” isimli yüksek lisans tez çalışması da sadece isminden ötürü fiile benzeyen edâtlar konusuna da değinmiş gibi görünen çalışmalardandır. Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2013 yılında yapılan yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmada harflerin amel etme durumlarından, âtil olma durumlarından ve sonrasında tezin asıl konusu olan tek harfli edâtlardan bahsedilerek çalışma tamamlanmıştır. Bu çalışmanın konumuzla direkt olarak herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak çalışmaya verilen isimdeki genellik ifadesi bu tevehhümü uyandırmaktadır. Böyle bir tevehhüme yer verilmemesi adına açıklama ihtiyacı hâsıl oldu.

6. Ahmet Yüksel'e ait olan "*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*" isimli doktora tez çalışması da fiile benzeyen edâtlar konusuna çok kısa da olsa değinen çalışmalardandır. Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde 1999 yılında yapılan doktora tezidir. Bu çalışmada ebced ve anlam başlığı altında olmak üzere harflerin çeşitlerine, atfın çeşitlerine ve atıf harflerinin her birinin ayrıntılı olarak kurallarına örnekleriyle değinilmiştir. Bu çalışma ile olan bağlantı ise "lâkin" harfinin atıf edâtı olması ile istidrâk edâtı olması arasındaki farka değinilmesidir.

7. Ali Sayı'ya ait olan "*Kur'ân'da İnnemâ Edâtı Üzerine*" adlı makâle, İslâmî Araştırmalar dergisinde yayınlanmıştır. Fiile benzeyen edâtlar konusuna değinmektedir. Bu çalışma 1988 yılında yapılmış olup Kur'ân'da geçen "İnnemâ" edâtının örneklerini ma'nâ açısından tahlîl etmektedir.

8. Ferit Dinçer'e ait olan "*Kur'ân'da İnne Edatının Kullanım Şekilleri ve Anlamı*" isimli makale çalışması da fiile benzeyen harfleri konu alan çalışmalardandır. Bu çalışma, Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisinde 2020 yılında yayımlanan makâledir. Makâlede "inne" edâtının Kur'ân'da geldiği şekillere, kırâatler arası farklı okunuşlarına, hangi anlamları barındırdığına ve haberinin durumlarına değinilmektedir. Tez konumuzun bu çalışma ile olan bağlantısı ise âşikârdır.

9. Ferit Dinçer'e ait olan "*Kur'ân'da İnne Harfinin Nahvî Tahlîli Ve Kullanım Biçimleri*" isimli makâle çalışması da fiile benzeyen harfleri konu alan çalışmalardandır. Bu çalışma Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne ait olan dergide 2021 yılında yayımlanan bir makâledir. Makâlede harfin anlam ve amel açısından çeşitlerine, fiile benzeyen edâtların benzeme yönlerine, anlamlarına, hemzesinin kesralı ve fethalı durumlarına, haberinin durumlarına ve amel etmemesine değinilmiştir. Tez konumuzun bu çalışma ile olan bağlantısı yine âşikârdır.

10. Taha Sadeeq Tayeb'e ait olan "*el-Ehrufu'l-Müşebbehete Bi "Leyse" (În, La, Lâte, Mâ) Dirasetün Neheviyyetün Delaliyyetün Tatbikiyyetün Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*" isimli yüksek lisans tez çalışması, "leyse" fiiline benzeyen harfleri esas almış olup isim benzerliğinden dolayı buraya almaya ihtiyaç duyduğumuz çalışmalardandır. Nitekim ismi geçen tez çalışmasında amel eden edâtlar ismini raf' haberini de nasb eden âmillerdendir. Bu çalışma Bingöl Üniversitesi'nde 2017 yılında tamamlanan ve baştan sona Arapça yazılan bir çalışmadır. Çalışmada "inne" ve kardeşleri değil de "leyse" fiiline benzeyen harfler

işlenmiştir. Bu sebeple konu ile bağlantı sadece isim benzerliğinden kaynaklanmaktadır. İçerikteki harfler farklıdır.

11. Şemsettin Işık'a ait olan "*Kur'an'da 'En' Edatının Farklı Biçimlerde Kullanılması Ve Mânâya Katkısı*" isimli makâle de fiile benzeyen "en" edâtına ait hükümleri ihtivâ etmektedir. Bu makâle Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 2024 yılında yayımlanmıştır.

12. Şemsettin Işık'a ait olan "*Kur'an'da İn Edatının Farklı Şekillerde Kullanımı Ve Mânâya Katkısı*" isimli makale de fiile benzeyen "in" edâtına ait hükümleri ihtivâ etmektedir. Bu makâle Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 2022 yılında yayımlanmıştır.

Araştırmanın Daha Önce Yapılan Araştırmalardan Farkı

Yapılan bu tez çalışmasının, daha önceki çalışmalar ile pek çok farkı bulunmaktadır. Bunlar şu maddelerden oluşmaktadır:

1. Kaynakların IV. yy. öncesine dayanması

Birinci bölümde yani fiile benzeyen harflerin anlatıldığı bölümde geçen bütün kaynaklar IV. yy öncesi tarihe dayanmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda böyle bir kıstas gözetilmemiştir. Bu sebeple yazılan tezdeki geçen bilgiler sadece ilk ağızlardan alınan ile sınırlıdır. Bu da bütün bilgilerin çalışmada yazıya geçirilmesine engel olsa da birbiri ile kıyâs edildiğinde yazıya alınmayan bilgilerin çok detaycı ve çok az olduğu görülecektir. Yani çalışmada yazıya geçirilen bilgiler yeterli olacak kadar geniş kapasitededir.

2. Kronolojiye dikkat edilmesi

Aktarılan bilgilerde kronolojiye dikkat edilmiştir. Diğer çalışmalarda ise böyle bir ölçüt dikkate alınmamıştır. Kronolojinin dikkate alınmasının en önemli faydası, ele alınan bilgilerin ilk olarak kim tarafından kayda alındığını belirleyebilmektir. Bu da bilgilerin ne zaman sistematikleştiğini göstermektedir. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki yazılan bilgilerin ilk kim tarafından yazıya geçirildiğinin tespit edilmesi bu bilgileri ilk ortaya atanların yani keşif sahiplerinin kim olduğunu belirlemez. Nitekim bir bilgi ortaya atıldığında kadîm şiiirlerden delîl getirilmesi de bunu ispat etmektedir. Bu sebeple burada dikkate alınan kronolojinin asıl amacı, bilgilerin kayda alınmak suretiyle ilk sistemleştiren kimseyi ve sistemleştirildiği zamanı ortaya çıkarmaktır.

3. Kitap Bazlı Çalışma olması

Bu başlık, kronoloji ile de bağlantılıdır. Nitekim kronolojinin olması için eser sıralaması yapılması gerekmektedir. Bu da tezin kitap esaslı olmasına ve konuların kitaplar bazında parça parça işlenmesine doğrudan etki etmektedir. Bu sebeple konular da parça parça işlenmiştir.

4. Fiiile benzeyen harflerin amel etmesine delîl olan şiirlere yer verilmesi

Çalışmada klasik eserler esas alındığı için verilen kaynaklar da birinci ağızdan olup en sağlam kaynaklardır. En temel Nahiv kaynaklarında da bir konuya delîl getirildiği zaman konuya yer yer şiirle destek yapılmıştır. Bu sebeple de kaynak eserlerde şiir olarak delîl getirildiğinde bu şiir, hâliyle çalışmada da zikredilmiştir. Şiirin kime ait olduğuna da dipnot ile işâret edilmiştir.

5. Muhaffef harflerin bulunduğu âyetlerin toplanması

Daha önce yapılan çalışmalarda da fiile benzeyen harflerin bulunduğu âyetler için derleme çalışmalarına rastlanmaktadır. Ancak bu derlemeler, harflerin müşedded hâlleri ile alâkalıdır. Ayrıca yapılan derlemeler birkaç örnek hâlinde yapılmıştır. Bu çalışmada ise fiile benzeyen harflerin muhaffef hâlleri derlenmiştir. Bunun yanı sıra Kur'ân'da tespit edildiği kadarıyla fiiile benzeyen harflerin muhaffef hâllerinin bulunduğu âyetlerin tamamı bir araya getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KLASİK METİNLER BAĞLAMINDA HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Bu bölümde çalışmanın temel konusu olan ve Hurûf-u müşebbehe diye isimlendirilen 6 adet edâtтан bahsedilecektir. Bu edâtların ma'nâlarına, hükümlerine, fiile benzeme hususunda eser sahiplerinin görüşlerine ve diğer hususlara yer verilecektir.

1.1. “EL-CÜMEL Fİ'N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

“*el-Cümel fi'n-nahv*” adlı eserde fiile benzeyen harfler, fiile benzeme yönleri, kendilerine ait hükümler ve muhaffef olması durumu olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

1.1.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü

“*el-Cümel fi'n-nahv*” adlı eserin müellifi Hâlîl b. Ahmed, İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin amel etmesini mef'ûlü failinin önüne geçen müteaddî (geçişli) fiile benzetmektedir.¹

Bu açıklamadan İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin mansûb olan isminin mansûb olma hususunda fiilin failinin önüne geçen mef'ûlüne, İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin haberinin de merfû olma hususunda fiilin mef'ûlünden sonra gelen fâile benzediği anlaşılmaktadır. Bunun da sadece sûrete dayalı bir yaklaşım (yorum) olduğu açıktır. Nitekim yapılan açıklamadan ma'nâyı dayalı bir açıklama gözlemlenmemektedir.

1.1.2. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri

İinne [إِنَّ], enne [أَنَّ] ve lâkinne [لَكِنَّ] edâtları, ismi ve haberi ile tam bir cümle olduktan sonra ismi üzerine atıfta bulunulabilir veya ismine sıfat gelebilir. Bu durumlarda ma'tûf veya sıfat olarak gelen kelime için raf' ve nasb i'râbının verilmesi câizdir.²

Cümle inne'nin [إِنَّ] ismi ve haberi ile tam olduktan sonra inne'nin [إِنَّ] ismine sıfat gelmesinin örneği şudur:

"إِنَّ زَيْدًا خَارِجُ الظَّرِيفِ / الظَّرِيفُ".

¹ Hâlîl b. Ahmed Ebû Abdî'r-rahmân, *el-Cümel fi'n-nahv* (b.y.: y.y.,1995), 73.

² Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 153.

“Muhakkak ki zarîf olan Zeyd dışarıdadır”.

Örnekte inne [إِنَّ] edâtı, ismi ve haberiyle birlikte tam bir cümle olmuştur. İnne’nin [إِنَّ] haberinden sonra الظَّريف kelimesi Zeyd kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir. “الظَّريف” kelimesinin merfû‘ veya mansûb okunması mümkündür.³

Hâlîl b. Ahmed bu duruma örnek olarak şu âyet-i kerîmeyi vermektedir:

"قُلْ إِنْ رَّبِّي يُغْدِفُ بِالْحَقِّ عَلَافُ الْعُيُوبِ".

“De ki: Muhakkak ki görünmeyenleri en iyi bilen rabbim, bâtılı hak ile ortadan kaldırır.” (Kur’an yolu meâli, 2020, es-Sebe’ 34/48).

Âyette geçen “عَلَّامٌ” kelimesi “رَبِّ” kelimesinin sıfatıdır. Sıfat, cümle ismi ve haberi ile tamamlandıktan sonra geldiği için mansûb veya merfû‘ okunması câizdir.⁴

Hâlîl b. Ahmed, inne [إِنَّ], ismi ve haberi ile tam olduktan sonra isminin üzerine atıf yapılmasına şu örneği vermektedir:

"إِنَّ زَيْدًا خَارِجٌ وَمُحَمَّدًا/ وَمُحَمَّدٌ".

“Muhakkak ki Zeyd ve Muhammed dışarıdadır”.

Bu örnekte “مُحَمَّدٌ” kelimesi “زَيْدًا” kelimesine atfedilmiştir. Cümle, atıftan önce tam olduğu için “مُحَمَّدٌ” kelimesini mansûb veya merfû‘ olarak okumak câizdir.⁵

Kur’ân-ı Kerîm’den bu duruma örnek ise şu âyettir:

"إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ".

Allah ve resulünün müşriklerle hiçbir bağı yoktur.” (et-Tevbe 9/3).

Âyet-i kerime de geçen “رَسُولُهُ” kelimesi cümle tamamlandıktan sonra isme atfedildiği için mansûb veya merfû‘ okunması câizdir. Ancak her iki durumda da yani sıfat veya atıf olduğunda merfû‘ okumak evlâdır.⁶

İnne [إِنَّ], enne [أَنَّ] ve lâkinne [لَكِنَّ] edâtlarının haberinden önce isimleri üzerine atıf yapılırsa ma‘tûf olarak gelen isme iki türlü i‘râb vermek câizdir. Ancak bu durumda evlâ olan

³ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 153.

⁴ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 153.

⁵ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 153.

⁶ Hâlîl b. Ahmed *el-Cümel fi’n-nahv*, 154.

mansûb olmasıdır. Çünkü raf' i'râbının câiz olduğunu benimseyenler atfın cümle tam olduktan sonra gerçekleştiği düşüncesindedirler.⁷

فَمَنْ يَكُ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ ... فَإِنِّي وَقَيَّارٌ بِهَا لَعَرِيبٌ⁸

Kim gece vakti yükünü Medine’de bırakırsa, hiç şüphesiz ben ve Kayyar o şehre yabancınız.

Bu örnekte inne [إِنَّ] edâtının haberi zikredilmeden önce “وَقَيَّارٌ” kelimesi isminin üzerine atfedilmiştir. Burada da mansûb okunmasının evlâ olmasıyla birlikte merfû‘ okumak câizdir. Merfû‘ okuyanlar cümle tam olduktan sonra atfedildiği görüşünde oldukları için kendilerine göre cümlenin aslı “فَإِنِّي بِهَا لَعَرِيبٌ وَقَيَّارٌ” şeklindedir.⁹

Bu duruma Kur’ân-ı Kerim’den örnek ise şu âyet-i kerîmedir:

"إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ"

“Muhakkak ki iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler ve Hıristiyanlar...” (el-Maide 5/69).

Âyette geçen “الصَّابِئُونَ” kelimesi, cümle ismi ve haberi ile beraber tamamlandıktan sonra atfedildiği için merfû‘dur. Raf' i'râbı almasının sebebi de ibtidâ mahâlline atfedilmiş olmasıdır.¹⁰ Ancak müellif âyette geçen “الصَّابِئُونَ” kelimesinin i'râbının atıf değil, mübtedâ olduğu görüşündedir.¹¹

“Muhakkak ki Zeyd ve Abdullah ayrılıp gittiler” örneğinde olduğu gibi haberin mübtedâ ile aynı sayıyı ifade etmesi durumunda ise ma‘tûfun (atfedilenin) merfû‘ okunması hatalıdır. Bu ve önceki durum arasındaki fark, burada haberin hem mübtedâyı hem de mübtedâ üzerine atfedilen kelimeyi kapsamasıdır. Nitekim önceki örnekte isim ve haber ile cümle tam olduktan sonra atıf yapılması düşüncesi vardır. Bu örnekte ise haber olarak gelen “مُنْطَلِقَانِ” kelimesi sadece “inne”nin isminin haberi olmayıp ma‘tûf olan kelime için de haber olarak gelmiştir. Bu durumda ma‘tûf olan kelime cümleden ayrı olmayıp, parçasıdır. Ma‘tûf,

⁷ Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154.

⁸ Bu beytin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bk: Muhammed b. Muhammed Hasan Şürrâb, *Kitâbu şerhi's-şevâhidi's-si'riyye fi emâti'l-kütübi'n-nahviyye* (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 2007), 1/149.

⁹ Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154-155.

¹⁰ Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154.

¹¹ Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154-155.

cümlelerin bir parçası olduğu için cümle tamamlandıktan sonra atıf olması düşüncesi hatalıdır.¹²

Bu durum, inne [إِنَّ], enne [أَنَّ] ve lâkinne [لَكِنَّ] harflerine mahsûstur. Fiile benzetilen diğer harfler için ise bahsi geçen durumlarda sadece nasb ameli mümkündür.¹³ Hâlîl b. Ahmed, bu durumu açıklamak için şu ifadeleri kullanmaktadır:

İnne [إِنَّ], enne [أَنَّ] ve lâkinne [لَكِنَّ] edâtları, cümlede geçen ma'nâyı desteklemek (tahkîk) etmek içindir. Keenne [كَأَنَّ] edâtı, benzetmek ma'nâsını ifade etmek içindir. Le'alle [لَعَلَّ] edâtı, şüphe ma'nâsını ifade etmek içindir. Bazen de ümit etmek için gelir. Leyte [لَيْتَ] edâtı ise temennî etmek içindir.¹⁴

Yazarın yaptığı açıklamadan şu anlaşılmaktadır: İnne [إِنَّ], enne [أَنَّ] ve lâkinne [لَكِنَّ] edâtları cümlede anlam açısından herhangi bir değişiklik yapmamaktadır. Sadece var olan ma'nâyı desteklemektedir. Cümlede değişiklik yapmadıkları için de isimlerinin üzerine yapılan atıf veya sıfatta bu edâtların etkileri yokmuş gibi i'râb verilebilir. Ancak Keenne [كَأَنَّ], leyte [لَيْتَ] ve le'alle [لَعَلَّ] edâtları ise dâhil oldukları cümleye kendi ma'nâlarını kattıkları için kendileri yokmuş gibi i'râb vermek câiz değildir. Çünkü dâhil oldukları cümle asıl anlamı üzere kalmayıp ma'nâ açısından değişikliğe uğramıştır. Bu durumda da cümleye, asıl anlamı üzerineymiş gibi raf' i'râbını vermek doğru değildir.

1.1.3. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumunda Hükümleri

Hâlîl b. Ahmed, İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin muhaffef durumu için eserde aşağıdaki âyeti örnek olarak vermiştir:

إِنَّ هَذَانِ كَسَاحِرَانِ

“Bunlar iki sihirbazdan başka bir şey değil!” (Taha, 20/63).

Bu âyetin i'râb açıklaması için herhangi bir görüş belirtmeyip durumu İbn Abbas'ın şu sözüne bağlamıştır:

“Hayrı çok olan Allah, Kur'ân'ı Arap kabîlelerinden her birinin diline uygun bir şekilde indirmiştir. Bu âyet de Ka'b b. Hâris oğulları kabîlesinin diline göre indirilmiştir.

¹² Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154.

¹³ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 155-156.

¹⁴ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 156.

Çünkü onlar ikil kelimeleri *raf'*, *nasb* ve *cer hâlinde merfû'* hâlettaki elif ile okumaktadır. Örnek: *أَتَانِي الرَّجُلَانِ*; Bana iki adam geldi. *رَأَيْتُ الرَّجُلَانِ*; İki adamı gördüm. *وَمَرَزْتُ بِالرَّجُلَانِ*; İki adama uğradım. Bunun sebebi ise elif [ل] harfinin med harfleri arasında en hafifi olmasıdır.¹⁵

Müellif, kendisinin bu âyeti muhaffef olarak okuyabileceğini fakat bu durumda olumsuzluk ma'nâsı barındıracağını ve âyetteki Lâm [ل] harfinin de istisnâ görevi göreceğini belirtmiştir.¹⁶ Bu kısma bir takım şiir örnekleri vermiştir.¹⁷

Hâlîl b. Ahmed'in, İbn Abbâs'ın sözü ile açıklama yapmasının ardından âyette geçen edâtın muhaffef olması durumunda olumsuzluk bildirebileceği görüşünü belirtmesinin, ucu açık bir yorum olduğu âşikârdır. Nitekim İbn Abbâs'ın yaptığı açıklamadan çıkarılan sonuç, edâtın muhaffef olması durumunda amel etmesidir. Çünkü İbn Abbâs'ın beyânından edâtın aslında amel etmesi gerektiği, ancak âyetin Ka'b b. Hâris oğulları kabîlesinin diline göre nüzûl ettiği için amel etmediği anlaşılmaktadır. Yazarın yaptığı ikinci açıklama ise bunun aksi durumu belirtmektedir. Nitekim edâtın muhaffef olması durumunda olumsuzluk ma'nâsını belirtmesi onun amel etmediğini gösterir. Bu da önceki açıklama ile çelişmektedir. Yazar muhtemelen iki türlü i'râb verilebileceğini sebepleri ile birlikte belirtmek istemiştir.

1.2. “EL-KİTÂB Lİ SÎBEVEYH” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

“*el-Kitâb li Sîbeveyh*” adlı eserin yazarı olan Sîbeveyh (öl. 180/796), Halil b. Ahmed'in eserinde geçen İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin içerdiği manâlara,¹⁸ “inne”nin [إِنَّ] haberi gelmeden ismi üzerine merfû' olarak atfedilmesi konusunu zikretmiştir. İsminin te'kîd-i ma'nevî ile te'kîd edilmesi¹⁹ konusunu da dile getirmiş ve bunun hatalı olduğunu söylemiştir.²⁰

Sîbeveyh'in hurûf-u müşebbehe hakkında verdiği ma'lûmât, 6 başlık altında incelenecektir:

¹⁵ Hâlîl b. Ahmed *el-Cümel fi'n-nahv*, 157.

¹⁶ Hâlîl b. Ahmed *el-Cümel fi'n-nahv*, 159.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Hâlîl b. Ahmed *el-Cümel fi'n-nahv* 157-159.

¹⁸ Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb* (Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî, 1988) 2/148.

¹⁹ Hâlîl b. Ahmet tekitten bahsetmemiştir ancak Sîbeveyh'in aynı kategoride değerlendirmesinden tekit ile atfin aynı hükme tabi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 154; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/155.

²⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/155.

1.2.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü

İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin fiile karşı konumu, müştakk (fiilden türetilen) isimlerin konumunda olup amel eden “عَشْرِينَ” kelimesinin durumu gibidir. Nasıl ki عَشْرِينَ kelimesi, müştakk olan isimlerin yapabildiği ameli yapamamakla beraber müştakk isimlerin konumuna getirilerek amel ediyorsa bu harfler de bizâtihi fiile benzemiyorlar. Aksi takdîrde fiilden türetilen isimler gibi güçlü âmil olmaları gerekirdi. Nitekim “هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا/Bu kişi Zeyd’i dövendir” örneğinde de olduğu gibi müştakk isim olan ism-i fâil [ضَارِبٌ], “زَيْدًا” kelimesini kendisine -sıfat veya muzâfun ileyhi (tamlayanı) olmadan- mef’ûl almış ve sonunu mansûb kılmıştır. Ancak ne bu edâtlar ne de “عَشْرِينَ” kelimesi, bu isimler gibi mef’ûl alamamaktadırlar. Örneğin “عَشْرِينَ دَرَهْمًا” denildiğinde “دَرَهْمًا” kelimesi yirminin sıfatı veya muzâfun ileyhi olmayıp sadece sayıdaki müphemliği giderdiği için mansûb olmuştur. Yani inne [إِنَّ] ve kardeşleri sıfat veya muzâfun ileyhi gibi bir durum olmadan amel etmesinden dolayı normal isim konumunda olmakla beraber fiilden türetilen isimler gibi tasarruf sahibi olmadığı için de fiil konumunda değildir. Netice olarak mef’ûl alamamaları sebebiyle fiil gibi değildirler. Nasb ameli yapabilmeleri sebebiyle fiilden türetilen isimlere benzemiş ve onların konumunda olmuşlardır.²¹

Sîbeveyh, Hâlîl b. Ahmed’in İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin amelinin bizzat fiile benzetmesini doğru bulmamış ve kendisini iki yönden eleştirmiştir. Bunlar:

1. Fiillerde mansûb ma’mûlû öne almak câiz iken inne [إِنَّ] ve kardeşlerinde ise haberi öne almak câiz değildir. Örnek: “كَأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ أَخَوَكَ/Abdullah, sanki senin kardeşindir” denilmek istendiğinde haberi öne alarak “كَأَنَّ أَخَوَكَ عَبْدَ اللَّهِ” demek câiz değildir.²²

2. Fiillerde merfû‘ ma’mûl yani fâil, müstetir (gizli) olarak gelebilir. Fakat inne [إِنَّ] ve kardeşlerinde bu durum câiz değildir.²³

²¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/131.

²² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/131.

²³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/131.

Sîbeveyh, saydığı bu iki sebeple İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin amelinin bizzat fiile benzetilmesini uygun görmemiştir. Fakat fiilinden sonra gelen mansûb ve merfû‘ ma‘mûller hususunda fiile benzetilmesi gerektiğini belirtmiştir. Örnek:

“Zarîf olan Zeyd gidicidir”

كَانَ زَيْدُ الظَّرِيفِ ذَاهِبًا

Örneğe bakıldığında “كَانَ” nâkıs²⁴ fiil, “زَيْدُ” kânenin ismidir, lâfzen merfû‘dur. “الظَّرِيفُ” kelimesi sıfat, “ذَاهِبًا” ise kâne’nin [كَانَ] haberidir. Bu örnekte “ذَاهِبًا” kelimesi kaldırılırsa “الظَّرِيفُ” kelimesi haber yerine geçer ve lâfzen mansûb olur. Aynı durum, aynı örnekte fiile benzetilen harfler için de geçerlidir.²⁵

1.2.2. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri

Sîbeveyh, İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin fiile benzemesi konusunu açıkladıktan sonra “وتقول” demek sûretiyle İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin hükümlerine değinmektedir:

1. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin bulunduğu cümlede zarfın/câr-mecrûrun dışında müştakk bir kelime bulunursa müştakk olan kelimeye iki türlü i‘râb verilmesi câizdir. Örnek:

إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا قَائِمًا - قَائِمًا.

Muhakkak evde ayakta duran kardeşindir.

Örnek ele alındığında “فِي الدَّارِ” câr-mecrûr olup zarftır. Zarfın dışında müştak olarak “قَائِمًا” kelimesi bulunmaktadır. Bu ve benzeri durumlarda müştak olan kelimenin mansûb ve merfû olmak üzere iki şekilde i‘râb edilmesi câizdir.²⁶ Her iki i‘râba göre açıklama şu şekildedir:

a. Müştakk olan kelimenin mansûb olması durumunda, zarf/câr-mecrûr haber olur. Müştakk olan kelime hâl olarak mansûb olur. Mezkûr örnekte “فِي الدَّارِ” câr-mecrûr zarf olup

²⁴ Burada kastedilen anlam açısından eksik olmasıdır.

²⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/131-132.

²⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/132.

“inne”nin [إِنَّ] haberidir. Müştakk olan “قَائِمًا” kelimesi de cümle içinde hâl (durum zarfı) olduğu için lâfzen mansûbdur.²⁷

b. Müştakk olan kelimenin merfû‘ olması durumunda zarf/câr-mecrûr müştakk olan kelimeye müteallik olur. Böylece müştakk olan kelime haber olup merfû‘ olur. Bu örnekte de “قَائِمًا” câr-mecrûr “قَائِمًا” kelimesine müteallik olup onun mef‘ûlüdür. Bu durumda da müştakk olan “قَائِمًا” kelimesi “inne”nin [إِنَّ] haberi olur ve cümlede fazlalık durumunda olmaktan çıkar.²⁸

Eserde bu hususa bir başka örnek olarak da şu şiir getirilmiştir:

فَلَا تَلْحَنِي فِيهَا فَإِنَّ حُبَّهَا ... أَخَاكَ مُصَابُ الْقَلْبِ جَمَّ بِلَابِلُهُ²⁹

“O kadın hakkında beni yadırgama. Senin kardeşin ona âşık olmuş, kalbi onunla meşguldür”.

Bu şiirde de zarf/câr-mecrûr dışında müştak bir kelime bulunduğu için müştak kelimeye iki türlü i‘râb verilmesi câizdir. Bu durumda ya câr-mecrûr/zarf olan “يُحِبُّ” kelimesi İnne’nin [إِنَّ] haberi olur. Böylece müştak olan “مُصَابُ” kelimesi hâl olmak üzere mansûb okunur ya da câr-mecrûr/zarf, haber olmayıp müştak olan “مُصَابُ” kelimenin mef‘ûlü olur. Müştak olan kelime de İnne’nin [إِنَّ] haberi olup merfû‘ okunur.³⁰

2. Cümlede zarf/câr-mecrûr ile müştak kelime bulunur bununla beraber üçüncü olarak bir isim daha bulunması durumunda müştak kelime tek şekilde i‘râb edilir. Örnek:

إِنَّ الْيَوْمَ فِيهِ زَيْدٌ ذَاهِبٌ

Bugünün içerisinde Zeyd gidicidir.

Cümlede geçen “الْيَوْمَ” kelimesi İnne’nin [إِنَّ] ismidir. İnne’den [إِنَّ] bağlantıyı koparıp başka bir i‘râb alması mümkün değildir. Ardından gelen kelimeler ise kendi içinde mübtedâ haber olup isim cümlesidir. Mahallen merfû‘ İnne’nin [إِنَّ] haberidir.³¹

²⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/132.

²⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/132.

²⁹ Bu şiirin kime ait olduğu bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şürrâb, *şerhi ‘ş-şevâhidi ‘ş-şi ‘riyye*, 2/227.

³⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/133.

³¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/133.

3. Cümlede zarf/câr-mecrûr bulunup zarfa Lâm [ل]edâtı bitişmesi durumunda müştak olan kelimedede iki şekilde i‘râb yapılması câiz olur. Örneğin:

إِنَّ زَيْنًا لَفِيهَا قَائِمًا

şüphesiz Zeyd orada ayaktadır.

Cümleye bakıldığında “فِيهَا” câr-mecrûr olup kendisine Lâm [ل] harfi bitişmiştir. Bu ve benzeri durumlarda müştak olan kelimedede iki şekilde i‘râb yapılması mümkündür.

a- Müştak kelimenin mansûb okunması durumunda zarf/câr-mecrûr olan “فِيهَا” İnn’e’nin [إِنَّ] haberidir. Müştak olan “قَائِمًا” kelimesi de lâfzen mansûb hâldir.³²

b- Müştak kelimenin merfû‘ okunması durumunda zarf/câr-mecrûr olan “فِيهَا”, müştak olan “قَائِمًا” kelimesine müteallik olur. Bu durumda da “قَائِمًا” kelimesi lafzen merfû‘ olup haber olur.³³

“el-Kitâb” adlı eserde bu hususa bir başka örnek şu şiirdir:

إِنَّ امْرَأَةً حَصْنِي عَمْدًا مَوَدَّتُهُ ... عَلَى التَّنَائِي لَعِنْدِي غَيْرُ مَكْفُورٍ³⁴

Uzak olmama rağmen, beni sevdiği için kasıtlı olarak beni seğen birisi, elbette benim yanımda yadırganacak değildir.

Bu şiirde “غَيْرُ-عَبْرٍ” kelimesi merfû‘ ve mansûb okunabilir.

a. “غَيْرُ” kelimesinin mansûb okunması durumunda “عِنْدِي” kelimesi zarf olup İnn’e’nin [إِنَّ] haberi olur. “غَيْرُ” kelimesi de hâl olmak üzere mansûb olur.

b. “غَيْرُ” kelimesinin merfû‘ okunması durumunda ise “عِنْدِي” kelimesi zarf olup müştak olan “مَكْفُورٍ” kelimesine müteallik olur. Bu durumda da “غَيْرُ” kelimesi lâfzen merfû‘ haber olur.³⁵

³² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/133-134.

³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/133-134.

³⁴ şiir Ebû Zeyd et-Tâi’ ye aittir. Ebû Sa’îd es-Seyrâfi Hasan b. Abdillâh, *şerh-u Kitâb-i Sîbeveyh*(Beyrût-Lübnân; Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye,2008), 2/465.

³⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/133-134.

4. Cümlede zarf/câr-mecrûr ve müştak kelime mevcut olur bununla beraber Lâm [ل] harfi müştak olan kelimeye bitişirse tek şekilde i‘râb verilmesi mümkün olabilir. Ör:

إِنَّ زَيْدًا فِيهَا لَقَائِمٌ

Şüphesiz Zeyd orada ayaktadır.

Cümleye bakıldığında zarf/câr-mecrûr mevcuttur. Müştak olan “قَائِمٌ” kelimesine Lâm [ل] harfi bitişmiştir. Bu ve benzeri durumlarda kendisine Lâm [ل] harfi bitişen müştak kelime haber olup merfû‘dur. Zarf/câr-mecrûr olan “فِيهَا” ise müştak olan kelimeye müteallik olup mef‘ûldür.³⁶

5. İnne [إِنَّ] edâtına şân zamîri bitişebilir. Hâlîl b. Ahmed “*el-Cümel*” adlı eserinde bazı insanların şöyle dediklerini rivâyet etmektedir:

إِنَّ بِكَ زَيْدٌ مَّاخُودٌ

Muhakkak Zeyd orada seninle birlikte tutulmuştur.

Örnekte geçen cümlelerin açılımı “إِنَّهُ بِكَ زَيْدٌ مَّاخُودٌ” şeklindedir. Bu açıklamadan İnne [إِنَّ] edâtına bitişen bir zamîrin mahzûf olduğu ve Hâlîl b. Ahmed’in açıklamasından bu zamîrin de şân zamîri olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan İnne [إِنَّ] edâtının ismi olarak mansûb olması gereken “زَيْدٌ” kelimesinin, mansûb olmayıp merfû‘ olması da mahzûf bir kelimenin varlığına işaret etmektedir.³⁷

6. İnne [إِنَّ] edâtı kendinden sonra zarf/câr-mecrûr olmaksızın ismi ve haber ile birlikte tam bir cümle olur sonra da ma‘rife ve müştak bir kelime gelirse ma‘rife ve müştak olan kelimeye merfû‘ ve mansûb olmak üzere iki türlü i‘râb verilmesi mümkündür.³⁸

إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقُ الْعَاقِلِ اللَّيِّبِ

Muhakkak akıllı ve Zeki olan Zeyd gidicidir.

³⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/134.

³⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/134.

³⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

Cümleye bakıldığında “إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ” kısmına kadar İnne [إِنَّ] edâtı ismi ve haberi ile birlikte tam cümle olmuştur. Bundan sonra gelen ma‘rife ve müştak “الْعَاقِلُ” kelimesi için merfû‘ ve mansûb olmak üzere iki şekilde i‘râb verilmesi câizdir.³⁹

a. merfû‘ okunduğu takdirde cümlede iki türlü i‘râb yapılmış olması muhtemeldir.

aa. Marife ve müştak olan “الْعَاقِلُ” kelimesi, “مُنْطَلِقٌ” kelimesinin içindeki zamînden bedel olması sebebiyle merfû‘dur.

bb. Marife ve müştak olan “الْعَاقِلُ” kelimesi gizli bir sorunun cevabı konumunda olduğu için merfû‘dur. Sözü söyleyen kimseye sanki “kim gidiyor?” sorusu sorulmuş da kendisi bu soruya cevaben “akıllı ve zeki (Zeyd) gidiyor.” demiştir. Bu durumda da hazfedilen mübtedânın haberi olur.⁴⁰

b. Marife ve müştak olan “الْعَاقِلُ” kelimesi mansûb okunduğu takdirde İnne [إِنَّ] edâtının isminin sıfatı olmuştur. İnne [إِنَّ] edâtının ismi mansûb olduğu için kendisi de mansûbdur.⁴¹ Bu durumda da gizli bir soruya cevap veya bedel olması söz konusu değildir.

7. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin haberi olarak merfu olması düşünülen kelime kendinden sonra haber olmaya daha da elverişli bir kelimenin gelmesi sebebiyle haber olmaktan çıkıp bedel olarak mansûb olması mümkündür. Bu durumda haber olmaya daha elverişli olan kelime de haber olur.⁴²

Sîbeveyh bu durumu şu âyet-i kerîmeyi örnek getirmektedir:

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

“Gerçekten bu, tek bir din topluluğu olarak sizin ümmetinizdir.” (el-Enbiyâ 21/92).

Âyete bakıldığında “أُمَّتُكُمْ” kelimesi haber olmak üzere merfû‘dur.⁴³ Bazıları bu âyet-i kerîmeyi “إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً” şeklinde okumaktadır. Böyle kıraat eden kimseler “أُمَّتُكُمْ” kelimesini “هَذِهِ” kelimesinden bedel olduğunu “أُمَّةً” kelimesinin de haber olduğunu

³⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

⁴¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

⁴² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

⁴³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147.

savunmaktadırlar. Bu durumda İinne [إِنَّ] edâtının ismi anlam açısından te'kid edilmiştir.

Açılımı: “وَإِنَّ أُمَّتَكُمْ كُلَّهَا أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ”
şeklindedir.⁴⁴

Sîbeveyh bu durumun benzeri olarak şu örneği vermektedir:

إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ - الرَّجُلُ مُنْطَلِقٌ

Şüphesiz bu adam gidicidir.

Bu örnekte “الرَّجُلَ” kelimesine mansûb ve merfû‘ olmak üzere iki şekilde i‘rab verilmesi mümkündür.

a. “الرَّجُلَ” kelimesinin mansûb okunması durumunda “هَذَا” kelimesinden bedeldir. Bu durumda cümledeki müştak kelime olan “مُنْطَلِقٌ” kelimesi haber olup merfû‘dur.

b. “الرَّجُلَ” kelimesinin merfû‘ okunması durumunda ise İinne [إِنَّ] edâtının haberi olur. Bu durumda da cümledeki müştak kelime olan “مُنْطَلِقًا” kelimesi hâl olmak üzere mansûb olur. Ancak hâl olarak mansûb olması için cümlede fiil veya fiil manasında olan bir kelimenin bulunması gerekir.⁴⁵ Bu duruma karşı Sîbeveyh, İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin içerdiği manaların fiil manası olması sebebiyle bu durumun bir problem teşkil etmediğini belirtmektedir.⁴⁶

İinne [إِنَّ] ve Lâkinne [لَكِنَّ] edâtının dâhil olduğu cümlelerde mana açısından etkilemedikleri için kendileri yok gibidir.

إِنَّ الَّذِي فِي الدَّارِ أَخُوكَ قَائِمًا

Muhakkak evde ayakta duran kardeşindir.

Cümleye bakıldığında ‘evdeki kimdir?’ sorusuna cevap verilmiş gibidir. Bu durumda da “قَائِمًا” kelimesi için veya “أَخُوكَ” kelimesi için ibtidâ mahâlî dikkate alınır. Baştaki edâtlar yok iken zikredilmeleri güzelse kullanıldıklarında da güzeldir. Kötü ise edâtlar ile de kötüdür.⁴⁷ Birisi “إِنَّ هَذَا أَخَاكَ مُنْطَلِقٌ” dediğinde “إِنَّ الَّذِي رَأَيْتُ أَخَاكَ ذَاهِبٌ” demiş gibidir. “أَخَاكَ”

⁴⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/147-148.

⁴⁵ Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 70.

⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/148.

⁴⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/148-149.

kelimesi “الَّذِي” kelimesinden daha kısıtlı olduğu için sıfat olamayacağı gibi kendisine sıfat alabileceği bir şey de yoktur.⁴⁸

Şîbeveyh, bu konu üzerine Hâlîl b. Ahmed’e şu şiirde geçen “خُوَيْرِينَ” kelimesinin i‘râbını sormuştur:

إِنَّ بِهَا أَكْثَلَ أَوْ رَزَامًا ... خُوَيْرِينَ يَنْفُقَانِ الْهَامَا⁴⁹

Şüphesiz ki onda geçim sıkıntısı veya siskalık vardır. Dert saçan tahrip edici o iki vasfı (zem ederim).

Hâlîl b. Ahmed, kınama üzere mansûb olduğunu söylemiştir. Yani gizli bir kınama fiili ile mansûbtur.⁵⁰

Bundan sonra Hâlîl b. Ahmed’den nakledercesine ona atıf yaparak birkaç i‘râbtan bahsetmektedir. Bunlar:

8. İnn [إِنَّ] edâtından sonda “كَانَ” fiili zâid olarak gelebilir. Bu durumda İnn [إِنَّ] edâtının ismini nasb etmesine bir engel yoktur. Ör:

إِنَّ مِنْ أَفْضَلِهِمْ كَانَ زَيْدًا

Şüphesiz Zeyd onların en faziletlielerindendir.

Cümlede geçen “كَانَ” fiili herhangi bir amelde bulunmamış olup zâittir. “زَيْدًا” kelimesinin mansûb olması “كَانَ” fiili ile değildir. İnn [إِنَّ] edâtının ismi olması sebebiyle mansûbtur. “كَانَ” fiilinin amelden men edilmesi Ferezdak’ın (öl. 117/732) şu şiirdeki duruma benzemektedir:

فَكَيْفَ إِذَا رَأَيْتَ دِيَارَ قَوْمٍ ... وَجِيرَانٍ لَنَا كَانُوا كِرَامًا⁵¹

“Bize komşu olan ve kıymetli toplumun yurdunu gördüğünde nasıl (gözyaşlarını tutabiliyorsun)”

Şiirde geçen “كَرَامًا” kelimesinin kesralı gelmesi kendisinin “كَانُوا” fiili ile alakası olmadığını göstermektedir. Bu da “كَانَ” fiilinin amel etmediğinin delilidir.⁵²

⁴⁸ Şîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/149.

⁴⁹ Esedî lakabı ile meşhur olan şaire aittir. Ebû Sa‘îd es-Seyrâfî, *Şerh-u Kitâb-i Şîbeveyh*, 2/478.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Şîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/149-153.

⁵¹ Ebû Sa‘îd es-Seyrâfî, *Şerh-u Kitâb-i Şîbeveyh*, 2/480.

⁵² Şîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/153.

9. Önceki maddeki durumda İinne'nin isminin nekra olması durumu değıştirmez. İinne [إِنَّ] edâtının ismini nasb etmesine yine bir engel yoktur.

إِنَّ مِنْ أَفْضَلِهِمْ كَانَ رَجُلًا

Onların en erdemlisi bir adamdır.

Bu örnekte bir önceki madde ile aynı durum geçerlidir. Ancak bu durumda nekre ismin sıfat olmadan kullanılması kötü görülmüştür. Şahsın ya vasfına ya da yaptığı işe dair bir takım açıklama yapılması gerekir ki tanınabilsin.⁵³

10. Geçen maddelerdeki durumda cümlede gelen ismin merfû' olması "كان" fiilinin amel etmemesi durumunu değıştirmez. Ör:

إِنَّ فِيهَا كَانَ زَيْدٌ

Muhakkak Zeyd oradadır.

Cümlede mansûb olması gereken "زَيْدٌ" kelimesinin merfu olması kelimada mahzûf bir zamîr olduğunu göstermektedir. Cümlenin aslı "إِنَّهُ فِيهَا كَانَ زَيْدٌ" şeklindedir. Aksi takdirde cümle ile İinne [إِنَّ] edâtı arasında bağlantı kurmak imkânsızdır.⁵⁴ "إِنَّ أَفْضَلَهُمْ كَانَ زَيْدٌ" denildiğinde de aynı durum geçerlidir. Fakat İinne [إِنَّ] ve kardeşlerinden zamîrin hazfedilmesi meselesi düz yazılarda kötü görülmüştür. Şiirlerde ise bir beis yoktur.⁵⁵

11. Sîbeveyh, Hâlil b. Ahmed'e "وَيُكَانُ" edâtı ile alakalı şu âyeti sorduğunu söylemektedir:

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا

لَحَسَفَ بِنَا وَيُكَانَهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

"Daha dün Karun'un yerinde olmayı isteyenler bu defa, "Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veriyormuş. Allah bize lutufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcılar iflâh olmazmış!" der oldular." (el-Kasas 28/82).

⁵³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/153.

⁵⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/153.

⁵⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/153-154.

Hâlîl b. Ahmed bu edâtın “وَيَ” ile “كَانَ” edâtının bileşimi olduğunu söylemiştir. Yani başlı başına bir edât değildir.⁵⁶

Sîbeveyh, Zeyd b. Amr b. Nufeyl el-Karaşî’nin (öl. 17/606) bu edâtı barındıran şu şiirini⁵⁷ de eserinde zikretmektedir:

سَأَلَتَانِي الطَّلَاقَ أَنْ رَأَيْتَانِي ... قَلَّ مَالِي، وَقَدْ جُنْتُمَانِي بُنْكَرَ

وَيُكَانُ مَنْ يَكُنْ لَهُ نَشَبٌ يُعْ - بَبْ وَمَنْ يَفْتَقِرْ يَعْشَ عَيْشَ ضُرِّ⁵⁸

O iki kadın malımın azaldığını gördükleri için benden boşanmak istediler. Siz beni görmezden geldiniz.

Anladım ki kimin varlığı varsa sevilir. Kim fakir ise o da zor bir hayat yaşar.

Sîbeveyh burada bir açıklama yapmamış olsa da şiirdeki “وَيُكَانُ” edâtının sonunun sâkin olmasından ve Hâlîl b. Ahmed’in verdiği cevabı nakletmesinin ardından bu konuyu zikretmesinden “وَيُكَانُ” edâtının muhaffef olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu da kendisinin iki edâtın bileşimi olduğu görüşünü de kabul ettiğini göstermektedir.

1.2.3. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Haberinin Hazfedilmesi, Takdîmi Ve Te’hîri

Bu kısımda bir takım örnekler verilmek suretiyle örnekler üzerinden zerfın/câr-mecrûrun hazfedilmesi, takdim ve te’hîr edilmesine değinilecektir.

1. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin haberi zarf-ı müstakar olduğunda hazfedilmesi câizdir.

Örneğin; biri başka birine “هَلْ لَكُمْ أَحَدٌ إِنَّ النَّاسَ أَلْبَ عَلَيْكُمْ”/sizin kimseniz var mı? İnsanlar size karşı toplanmış” dediğinde o kimse de “إِنَّ زَيْدًا، وَإِنَّ عَمْرًا” derse bu “إِنَّ لَنَا زَيْدًا”/Bizde Zeyd vardır.” manasındadır. Yani bizde Zeyd ve Amr vardır. Haber olan “لَنَا” kelimesi mahzûf olmakla birlikte zarfı müstekar olduğu için hazfedilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.⁵⁹ A’sâ’nın (öl. 625-629-630) şu şiiri bu duruma delildir:

إِنَّ مَحَلًّا وَإِنَّ مُرْتَحَلًا ... وَإِنَّ فِي السَّفَرِ مَا مَضَى مَهَلًا⁶⁰

⁵⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/154.

⁵⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/155.

⁵⁸ Şiir Zeyd b. Amr b. Nufeyl el-Karaşî’ye aittir. Ebû Sa’îd es-Seyrâfî, *Şerh-u Kitâb-i Sîbeveyh*, 2/480.

⁵⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/141.

⁶⁰ Şürrâb, *şerhi ‘ş-şevâhidi ‘ş-şi ‘riyye*, 2/305

Bir (Dünya'ya) gelişimiz bir de (Dünya'dan) gidişimiz vardır. Yolcularda da (Dünya'dan) geçip gitmek ve (gittiği yerde) gecikmek vardır.

Bu şiirde de İnne [إِنَّ] edâtının haberi mahzûftur.⁶¹

2. “إِنَّ غَيْرَهَا إِلَّا وَشَاءَ” örneğinde haber mahzûftur.

إِنَّ غَيْرَهَا إِلَّا وَشَاءَ

Muhakkak onun dışında da deve ve koyun vardır.

Cümlelerin açılımı “إِنَّ لَنَا غَيْرَهَا إِلَّا وَشَاءَ” şeklindedir. “غَيْرَ” kelimesi İnne'nin [إِنَّ] ismidir.

Mahzûf olan “لَنَا” câr-mecrûr olup İnne'nin [إِنَّ] haberidir. “إِلَّا” ve “وَشَاءَ” kelimeleri de temyiz olmak üzere mansûbtur. Sîbeveyhi bu duruma aynı durum için şu şiiri örnek göstermektedir:

يَا لَيْتَ أَيَّامَ الصَّبَا رَوَّاجِعَ⁶²

“Keşke çocukluk günleri geri dönebilseydi.”

Sîbeveyh, bu şiirin açılımının “يَا لَيْتَ أَيَّامَ الصَّبَا أَقْبَلْتُ رَوَّاجِعَ” şeklinde olduğu düşüncesindedir. Cümlede geçen Leyte [لَيْتَ] edâtı İnne'nin [إِنَّ] kardeşlerindendir. “أَيَّامَ” kelimesi kendisinin ismi olup muzâftır. “الصَّبَا” kelimesi muzâfun ileyhtir. “رَوَّاجِعَ” kelimesi hâl olup mansûbtur. Mahzûf olan “أَقْبَلْتُ” fiili ise fâili ile beraber mahallen merfû‘ haberdur.⁶³

Sîbeveyh, daha önce haber zarfı müstakar olduğunda hazfedilebileceğini söylemiştir.⁶⁴ Bu durumda iki açıklama arasında bir çelişki olduğu düşünülebilir. Bu çelişkiye cevaben ‘Şiir olması sebebiyle câiz olabilir. Ya da çok kullanılıp bilinmesinden ötürü bu ve benzeri durumlarda müsamahâlı davranılmasında beis yoktur’ şeklinde açıklama yapmak mümkündür.

3. “إِنَّ قَرِيْبًا مِنْكَ زَيْدًا” örneğinde “زَيْدًا” kelimesi için iki türlü i'râb verilebilmesi söz konusudur.

إِنَّ قَرِيْبًا مِنْكَ زَيْدًا

Şüphesiz sana yakın olan Zeyd'dir.

⁶¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/141.

⁶² Şiir “Ru'be” isimli şaire aittir. Şemsüddîn Muhammed el-Fârîdî, *Şerhu'l-Îmâm el-Fârîdî alâ elfıyyeti ibn-i Mâlik* (Lübân-Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/519.

⁶³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/141-142.

⁶⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/141.

a. “زَيْدًا” kelimesi “قَرِيبًا” kelimesinden bedel olup mansûb okunur. Bu durumda haber mahzûf olur.⁶⁵

b. “زَيْدٌ” kelimesi İnne’nin [إِنَّ] haberi olup merfû’dur. “قَرِيبًا” kelimeside İnne’nin [إِنَّ] ismidir. Bu ikinci durum gözetilecekse en güzeli “إِنَّ زَيْدًا قَرِيبٌ مِنْكَ” diye söylenmesidir. Nitekim cümlede bir marife bir de nekre vardır. O halde marife olanın isim nekra olanın da haber olması esastır.⁶⁶

Bu durum “إِنَّ بَعِيدًا مِنْكَ زَيْدًا” denildiğinde de geçerlidir. Ancak “بَعِيدًا” kelimesinin mansûb okunması azdır.⁶⁷

4. “إِنَّ أَلْفًا فِي دَرَاهِمِكَ بَيْضٌ” örneğinde ikinci nekra kelime olan “بَيْضٌ” kelimesine merfû’ ve mansûb olmak üzere iki i’râb verilmesi câizdir.

a. Zarf/câr-mecrûr olan “فِي دَرَاهِمِكَ” mahallen merfû’ haber olur. Bu durumda “بَيْضًا” kelimesi “أَلْفًا” kelimesine sıfat olur ve mansûb okunur.⁶⁸

b. Zarf/câr-mecrûr olan “فِي دَرَاهِمِكَ” kendinden önce gelen “أَلْفًا” kelimesi için sıfat olur. Bu durumda da “بَيْضٌ” kelimesi haber olup merfû’ okunur.⁶⁹

5. “إِنَّ أَسَدًا فِي الطَّرِيقِ رَابِضًا” örneğinde ikinci nekra kelime olan “رَابِضًا” kelimesinde merfû’ ve mansûb olmak üzere iki i’râb verilmesi câizdir.⁷⁰

a. İlk örnekte İnne’nin [إِنَّ] ismi nekra olup haberin de zarf olması sebebiyle haberin öne geçmesi gerekirdi. Ancak “رَابِضًا” kelimesinin İnne’nin [إِنَّ] ismine sıfat olarak gelmesi bu zorunluluğa engel olmuştur.

b. İkinci örnekte “رَابِضٌ” kelimesini İnne’nin [إِنَّ] haberi olması durumunda,⁷¹ “فِي الطَّرِيقِ” kendisine taalluk eder. Bu durumda da İnne’nin [إِنَّ] haberinin mamûlünün, isminin önüne geçmesinin mümkün olduğu anlaşılır.

⁶⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/142.

⁶⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/142.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/143.

⁶⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/143.

⁶⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/143.

⁷⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/143.

⁷¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/143.

Son iki madde birbirine benzemektedir. Ancak dördüncü maddede ikinci nekra olan kelime câmiddir. Beşinci maddede ise ikinci nekra olan kelime müşaktır.

1.2.4. İinne [إِنَّ] Ve Kardeşlerine Mâ-i Kâffe [مَا] Bitişmesi Durumunda Hükümleri

Eserde İinne [إِنَّ] ve kardeşlerinden kendisine mâ-i kâffe (amelden alıkoyan) [مَا] edâtı bitişenlerin üç edât olduğu zikredilmektedir. Bunlar;

1. Leyte [لَيْتَ] edâtına mâ-i kâffe [مَا] bitişebilir. Bu durumda Leyte[لَيْتَ]nin amel etmesi de amel etmemesi de mümkündür. Ancak güzel olan amel etmemesidir. Yani güzel olan durum edâtтан sonra gelen ismin cümleinin başında gelmiş gibi merfû‘ okunmasıdır. Nitekim Nâbiga ez-Zübyânî’nin şu şiiri hem merfû‘ hem de mensûb olarak okunmuştur.

أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا ... إِلَى حَمَامَتِنَا وَنُصَفَهُ فَقَدْ⁷²

Dikkat edin. Keşke bu kuşlar ve yarısı kadarı daha bizim kuşlarımızla beraber bizim olsaydı yeterdi.⁷³

Leyte’den [لَيْتَ] sonra gelen ismin merfû‘ okunmasının tercih edilmesinde iki sebep vardır.

a. “بَعُوضَةٌ”/Sivrisinek örneğini (anlatmaktan çekinmez)” âyetinin merfû‘ okunan kıraatinde göre Mâ [مَا] edâtı “بَعُوضَةٌ” kelimesinde nasb ameli yapılmasına engel olmuştur. Burada engel olduğu gibi Leyte’den [لَيْتَ] sonra geldiğinde de ebge olur.⁷⁴

b. “إِنَّمَا زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ” örneğinde olduğu gibi İinne [إِنَّ] edâtına mâ-i kâffe [مَا] bitiştiğinde amel etmesine engel oluyorsa Leyte [لَيْتَ] edâtına bitişince de aslolan kendisini amelden alıkoymasıdır.⁷⁵

2. Le‘alle [لَعَلَّ] edâtına mâ-i kâffe [مَا] edâtı bitişebilir. Sîbeveyh mâ-i kâffe [مَا] edâtı Le‘alle [لَعَلَّ] edâtına bitişmesi için herhangi bir açıklama yapmamış, sadece Keennemâ [كَأَنَّمَا]

⁷² Şiir Nâbiga ez-Zübyânî’ye aittir. Şürrâb, *şerhi ‘ş-şevâhidi ‘ş-ş-riyye*, 1/280. es-Seyrâfi, *Şerh-u Kitâb-i Sîbeveyh*, 2/468.

⁷³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/137.

⁷⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/138.

⁷⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/138.

konumundadır.” demiştir.⁷⁶ Ancak İnnemâ [إِنَّمَا] edâtı için yaptığı açıklamadan amel etmediği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Eserde bu husus için şu şiir örnek verilmiştir;

تَحَلَّلْ وَعَالِجْ ذَاتَ نَفْسِكَ وَانْظُرْ ... أَيَا جَعَلُ لَعَلَّمَا أَنْتَ حَالِمٌ⁷⁸

(Yeminini) boz, kendi nefsinı tedavi et ve düşün ey cual! Umuyorum ki sen iyi bir adamsın.

Şiirde Le‘alle [لَعَلَّ] edâtına mâ-i kâffe [مَا] bitişmesi sebebiyle kendinden sonra gelen cümlede amel etmemiştir. Cümlenin i‘râbı mübtedâ ve haber şeklinde olmuştur.

3. İnne [إِنَّ] edâtına mâ-i kâffe [مَا] bitişebilir. Bu durumda onu amel etmekten alıkoyar. Sîbeveyh bu konuyu Hâlil b. Ahmed’in şu sözüyle açıklamaktadır:

“İnne [إِنَّ] edâtı, nasıl ki amel eden fiillere benzetilerek amel ediyorsa, kendisine mâ-i kâffe [مَا] bitişmesi durumda da “أَرَى” fiilinin amelden ilğâ (men) edilmesi durumuna mukayese edilmiştir. Yani kendisine kendisine mâ-i kâffe [مَا] bitişen İnne’nin [إِنَّ] amel etmeme durumu kendisine kendisine mâ-i kâffe [مَا] bitiştiğinde amel edemeyen “أَرَى” fiiline benzetilmiştir.”⁷⁹

İnne [إِنَّ] edâtının amelden alıkonulmasına benzer bir durum da Mirâr el-Fek’a‘si’nin şu şiirinde görülmektedir:

أَعْلَاقَةٌ أَمَّ الْوَلِيدِ بَعْدَمَا ... أَفْتَانُ رَأْسِكَ كَالْتَّعَامِ الْمُحْلِسِ⁸⁰

Başındaki saçlar saman gibi kuruyup beyazladıktan sonra mı yavrucağın anasına âşık oluyorsun?

Şiirde geçen mâ-i kâffe [مَا], bitiştiği “بَعْدَ” kelimesini amel etmekten alıkoymuş ve muzâfun ileyi (tamlananı) câr etmesine engel olmuştur.⁸¹

1.2.5. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Birbirinden Ayırıldığı Durumlar

⁷⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/138.

⁷⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/138.

⁷⁸ Süveyd b. Kurâ‘El-Akalî isimli bir şaire aittir. Şürrâb, *şerhi ‘ş-şevâhidi ‘ş-şi ‘riyye*, 3/91;

⁷⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/138.

⁸⁰ Şürrâb, *şerhi ‘ş-şevâhidi ‘ş-şi ‘riyye*, 2/14.

⁸¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/139.

Hâlîl b. Ahmed de eserinde bu konuya yer vermiştir.⁸² Ancak Sîbeveyh, bu konuyu ayrı bir başlık altında incelemesinin yanı sıra konuyu biraz daha genişçe ele aldığı için burada da ayrı başlık altına alınmış ve bir takım eklemelerde bulunmuştur. Bunlar:

1- İinne [إِنَّ] ve Lâkinne [لَكِنَّ] edâtı ismi haberi ile birlikte cümle tam olduktan sonra isminin üzerine merfû‘ olarak atıf yapılması durumunda zayıf ve güzel olmak üzere iki görüş vardır:

- a. Güzel olan görüş, atfedilen kelimenin ibtidâ mahallinin gözetilmesidir.⁸³
- b. Zayıf olan görüş, İinne [إِنَّ] ve Lâkinne [لَكِنَّ] edâtının haberinde gizli (müstetir) olan zamirin üzerine atfedilmesidir. Bu vecih uygulandığı takdirde de en güzel olanı haberin içine gizli (müstetir) olan zamîrin zâhirî bir zamîrle desteklenmesidir. Mesela “إِنَّ زَيْدًا ظَرِيفٌ وَعَمْرُو” Zeyd ve Amr zarîftir” denildiğinde “عَمْرُو” kelimesi “ظَرِيفٌ” kelimesindeki zamîre atfedilmek isteniyorsa “إِنَّ زَيْدًا ظَرِيفٌ هُوَ وَعَمْرُو” şeklinde “هُوَ” zamîri ile desteklenmesi güzeldir.⁸⁴ İinne [إِنَّ] edâtının haberi zarf olduğunda da bu durumlar geçerlidir. Nitekim zarf müştak kelimeye müteallik olduğu için onun hükmünü de barındırmaktadır. Ör. “إِنَّ قَوْمَكَ فِيهَا أَجْمَعُونَ” Muhakkak senin kavmin hepsi oradadır” denildiğinde “أَجْمَعُونَ” kelimesi zarfın içindeki zamîri tekit etmesi, zarfın da aynı hükme muhatap olduğunu göstermektedir.⁸⁵

2- İinne [إِنَّ] ve Lâkinne [لَكِنَّ] edâtı ismi haberi ile birlikte cümle tam olduktan sonra ismin üzerine merfû‘ olarak atıf yapılması hususunda atıf edâtının Vâv [و], Lâ [لَا] veya Lâ Bel [لَا بَلْ] harfleri olmasında bir değişiklik olmaz.⁸⁶

3- İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin isim ve haberinin üzerine cümle olarak da atıf yapılabilir. Bu durumda İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin ismini nasb haberini de raf‘ etmesi ma‘tûf olan cümle için de geçerli olur. “إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ وَعَمْرًا ظَرِيفٌ” örneğine bakıldığında cümle olarak atıf yapıldığı

⁸² Ayrıntılı bilgi için bk. Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 153-156.

⁸³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/144.

⁸⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/144.

⁸⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/145.

⁸⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/146.

görülmektedir. Cümle olarak atfedildiği için de “عُمْرًا” kelimesi mansûb olmuştur. Sibeveyhi, şu âyetin mansûb kıraatini kendisine delil olarak getirmektedir.⁸⁷

وَلَوْ أَنَّ فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah’ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir. (Lokmân 31/27).

Delil getirdiği kavmin okuyuşuna göre “الْبَحْرُ” kelimesi mansûbtur. Cümle olarak İne’nin [إِنَّ] ismi ve haberine atfedilmiştir. Bununla beraber yine de İne [إِنَّ] kendisinde nasb ameli yapmıştır.⁸⁸

1.2.6. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumda Hükümleri

1. İne [إِنَّ] edâtı muhaffef olarak gelebilir. Bu duruma “*el-Cümel*” adlı eserde geçen iki görüş belirtilmiştir.⁸⁹ Ancak Sîbeveyh sebep açısından bir takım eklemeler yapmıştır ki onlar da şu şekildedir:

a. İn [إِنَّ] edâtının amel etmemesinin delili, muhaffef olduğunda lâkin [لَكِنَّ] edâtı konumunda olmasıdır.⁹⁰

Bu açıklamadan Lâkin [لَكِنَّ] edâtının şeddesiz geldiğinde herhangi bir amel yapamadığı anlaşılmaktadır. İn [إِنَّ] edâtı da Lâkin [لَكِنَّ] edâtı konumunda olduğu için amel edememektedir.

İn [إِنَّ] edâtı muhaffef olduğu zaman kendisine, olumsuzluk manası ifade eden İn [إِنَّ] edâtı ile karışmasın diye kendisinden sonra gelen cümleye Lâm [ل] harfi gelir.⁹¹ Çoğunluk bu görüşte olup muhaffef olması durumunda ibtidâ (cümleye başlama) edâtı olarak görmektedirler.⁹²

⁸⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/144.

⁸⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/144.

⁸⁹ Hâlîl b. Ahmed *el-Cümel fi’n-nahv* 157-159.

⁹⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/139.

⁹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/139.

⁹² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/140.

b. İn [إِنْ] edâtının amel etmesinin delili kendisine güvenilen kimselerin Araplardan “إِنْ” şeklinde bir kullanım işitmeleridir. Nitekim İn [إِنْ] edâtı muhaffef olmasına rağmen “عَمْرًا” kelimesinde amel etmiştir. Bir diğer örnek ise şu âyettir:

وَأِنْ كُلاًّ لَّمَّا لِيُؤْفِقْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ

“Şüphesiz rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir.” (Hûd 11/111).

Medine halkının âyette geçen İn [إِنْ] edâtının muhaffef olmasına rağmen “كُلًّا” kelimesinde amel eder şekilde kıraat etmeleri muhaffef İn [إِنْ] edâtının amel etmesine ayrı bir delildir. Amel etmesinin sebebi ise fiilde harf hazfedildiği zaman amelinin bozulmamasıdır. Örneğin; “لَمْ يَكُنْ” kelimesinin sonundan nûn “ن” harfi hazfedilebilir. Ancak bu hazf kendisinin amel etmesine engel olmaz. İnne [إِنَّ] ve kardeşleri de fiile benzeyerek amel ettikleri için fiilde harfin hazf olması durumunda amelleri devam ettiği gibi bu edâtlarda da hazf olma durumunda amel etmeye devam edebilirler.⁹³

2. Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffef olarak gelebilir. Bu edâtın muhaffef iken zâhiren nasb ameli yaptığı Araplardan işitilmiştir.⁹⁴

Keen [كَأَنَّ] edâtı nasb ameli yapmadan da gelmektedir. Sîbeveyh, zâhiren amel etmediği zaman zamîrin gizlenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu duruma örnek olarak getirilen şiir şudur:

وَوَجْهٌ مُّشْرِقُ النَّحْرِ... كَأَنَّ ثَدْيَاهُ حُقَّانٍ⁹⁵

Şiirde geçen Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffef olarak gelmiş ve herhangi bir amelde bulunmamıştır. Bu ve benzeri durumlarda kendisinden sonra gizli bir şân zamîri vardır. Bu duruma bir başka örnek de şu şiirdir:

وَيَوْمًا تُؤَافِينَا بِوَجْهِ مُقْسَمٍ... كَأَنَّ ظَبْيَةً تَعْطُو إِلَى وَارِقِ السَّلَمِ⁹⁶

⁹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/140.

⁹⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/140.

⁹⁵ Şürrâb, şerhi’ş-şevâhidi’ş-şi’riyye, 3/219.

⁹⁶ Şiir İbn Sarîm el-Yeşkerî adlı şaire aittir. es-Seyrâfî, *Şerh-u Kitâbi Sîbeveyh*, 2/466.

“Bizi güler yüzle karşıladığın gün selem ağacına uzanan ceylan gibidir. (görüntüsü kadar şahanedir.)”

Burada da aynı durum geçerlidir. Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffef olarak gelmiştir. Kendisinden sonra gizli zamîr vardır.⁹⁷

Hâlil b. Ahmed bu durumda zamîri şânın mahzûf olmadığını, edâtan sonra gelen merfû‘ ismin mübtedâ olup kendisinden sonra mahzûf haber bulunduğunu düşünmektedir. Keen [كَأَنَّ] edâtının buradaki durumunu, Ferezdak’ın şiirindeki şu duruma benzetmiştir:

فَلَوْ كُنْتُ ضَبِيًّا عَرَفْتُ قَرَابَتِي ... وَلَكِنْ زُنْجِيًّا عَظِيمَ الْمَشَافِرِ⁹⁸

Zabıyyli olsaydın yakınlığımı anlardın. Ancak dudakları kalın bir zenci (yakınlığımı anlayamaz.)

Bu şiirde haber mahzûftur. Açıklaması “وَلَكِنْ زُنْجِيًّا عَظِيمَ الْمَشَافِرِ لَا يَعْرِفُ قَرَابَتِي”; ancak dudağı kalın bir zenci yakınlığımı anlayamaz. şekindedir. Bu şiirde haber nasıl ki mahzûf olarak geliyorsa muhaffef durumunda da haber mahzûf olarak gelir.⁹⁹

Sîbeveyh ise bu görüşü kabul etmemektedir. Şiirde geçen durum şu âyetteki gibidir:

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ

“Güzel olan itaattir, dinen ve örfen makbul sözdür.” (Muhammed 47/21).

Bu âyette haber mahzûftur. Âyetin açılımı “طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ أَمْتَلٌ” şeklindedir.¹⁰⁰

1.3. “MUKADDİMETÜN Fİ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Hâlef el-Ahmer (öl.180/796) eserinde harflerin manalarına, yaptıkları amele kısa örneklerle yer vermiştir.¹⁰¹

Yazar, muhaffef İn [إِنْ] ve Lâkin [لَكِنْ] edâtlarını ve kendisine mâ-i kâffe [مَا] dâhil olan İnne ve Keenne edâtlarını, kendinden sonra gelenin merfû‘ olduğu edâtlar kategorisinde değerlendirmektedir.¹⁰²

⁹⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/134-135.

⁹⁸ Şiir el-Ferezdak adlı şaire aittir. Ebû Sehl Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Herevî en-Nahvî, *Kitâb-u İsfârî'l-Fasîh*(Medîne-i Münevvere: ‘İmâdetü'l-Bahsi'l-İslâmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye), 1/179.

⁹⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/136.

¹⁰⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/136.

¹⁰¹ Hâlef el-Ahmer, *Mukaddimetün fi'n-nahv* (Dimeşk, Udvu'l-mecmei'l- ilmiyyi'l-arabî, 1381), 62-63.

1.4. “EL-MUKTADAB” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Muhammed el-müberred, *el-Muktadab* adlı eserinde İnne [إِنَّ] ve kardeşlerini başlı başına bir bölümde ele almış ve ilk olarak edâtların manalarına değinmiştir.¹⁰³

Müberred’in eserinde verdiği malumatlar derlendiğinde Sîbeveyh’de olduğu gibi 6 başlık altında incelemek uygun olacaktır.

1.4.1. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Fiile Benzeme Yönü

İnne [إِنَّ] ve kardeşleri iki yönden fiile benzetmektedir;

1. Fiiller daima isimlerle beraber olduğu gibi bu harfler de sadece isimlere dâhil olmaktadır.

2. Kendisinde fiil emareleri bulunan ümit etmek, temenni etmek ve benzetmek manalarını barındırırlar.

Bu edâtlar fiile benzetilseler bile amel etme hususunda fiil kadar kuvvetli değildir. Müberred, edâtların sonlarının mâzî fiil gibi feth üzerine mebnî olmasını fiil kadar kuvvetli olmamasına bağlamaktadır.¹⁰⁴

Bu ifadeden anlaşılan, İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin fiil kadar güçlü olmadığı, bu sebeple de mâzî fiil gibi kendi sonlarının feth üzere mebnî olmasının kendilerine destek olarak verildiğidir.

Müberred de fiile benzeyen edâtların amelini Hâil b. Ahmed gibi mef’ûlü öne geçen fiile benzetmektedir.¹⁰⁵

1.4.2. İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri

İnne [إِنَّ] ve Lâkinne [لَكِنَّ] edâtlarının kullanımları şunlardır;

1. İnne [إِنَّ] edâtı kase (yemin) cümlesinin cevabında gelir. “وَاللّٰهُ اِنَّ زَيْدًا مُّنْطَلِقٌ”; Yemin ederim ki Zeyd gidicidir.” örneğine bakıldığında “اِنَّ زَيْدًا مُّنْطَلِقٌ” cümlesi yeminin cevabı (kendisine yemin edilen) konumundadır. Aynı örneği “وَاللّٰهُ زَيْدٌ مُّنْطَلِقٌ” şeklinde İnne [إِنَّ]

¹⁰² Hâlef el-Ahmer, Mukaddime, 26-28.

¹⁰³ Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber el-müberred, *el-Muktadab* (Kahire, Âlemü’l-Kütüb, T.Y.) 4/107-108.

¹⁰⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 4/108.

¹⁰⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 4/109; Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 73.

olmadan söylemek câiz değildir. Çünkü İinne [إِنَّ] edâtı, yemin ile kendisi üzere yemin edilen şey arasındaki bağlantıyı sağlama görevini görmektedir. Bu sebeple İinne edâtı yeminin cevabında bağlaç görevi gören Lâm [ل] harfi konumundadır.¹⁰⁶

2. Lâkinne [لَكِنَّ]edâtı için ise iki kullanım mevcuttur. Bunlar şeddeli [لَكِنَّ] olup amel etmesi ve şeddesiz [لَكِنْ] olması durumlarıdır. Her iki durumda da olumlu (müspet) ve olumsuz (menfi) cümleden sonra gelmelerine göre iki kısma ayrılmaktadır:

a. Şeddeli [لَكِنَّ] veya şeddesiz [لَكِنْ] olup cümlelerin kendisinden müstağni¹⁰⁷ olması durumunda olumluyu ve olumsuz istidrâk için kullanılabilir. “تَكَلَّمَ عَمْرُو لَكِنَّ خَالِدًا سَكَتَ” Amr konuştu fakat Hâlit sustu” örneği ele alındığında Lâkin [لَكِنْ] edâtından önce gelen cümle olumludur. Amr konuşunca Hâlit’in de konuştuğu düşüncesi vardır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı ile bu düşünce ortadan kaldırılmıştır. Başka bir ifade ile istidrâk edilmiştir. Örnekte de görüldüğü üzere olumlu cümleden sonra istidrâk edâtı kullanılmak istendiğinde Lâkinne [لَكِنَّ] edâtından sonra gelen cümlelerin müstağni (tam cümle) olması lazımdır. Aynı örnekte “تَكَلَّمَ عَمْرُو لَكِنَّ خَالِدًا/Amr konuştu fakat hâlit” şeklinde durulması yanlış bir kullanımdır. Nitekim Halid’in ne yaptığı yapılan sükût ile anlaşılmamaktadır.¹⁰⁸

b. Şeddesiz [لَكِنْ] olup müfredi müfret üzerine atfetmek için kullanılabilir. Bu kullanım sadece menfi cümlede geçerlidir. Örneğin; “مَا جَاءَنِي عَمْرُو لَكِنَّ زَيْدًا”/Amr bana gelmedi fakat Zeyd (geldi)” denildiğinde “lâkin” edâtı müfredi müfrede atfetmek için kullanılmış ve olumsuz cümlede yer almıştır.¹⁰⁹ Aynı örnekte “جَاءَنِي عَمْرُو لَكِنَّ زَيْدًا”/Amr bana geldi fakat Zeyd” denilmesi yani müspet cümleden sonra müfredin müfret üzere atfı doğru değildir.¹¹⁰

Yazarın yaptığı açıklamadan şu iki durum anlaşılmaktadır;

¹⁰⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 4/107.

¹⁰⁷ Müstağni olmak burada Lâkin [لَكِنْ] edâtının atıf ameli yapması durumunu ifade etmektedir.

¹⁰⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 1/12; Müberred, *el-Muktadab*, 4/108.

¹⁰⁹ Müberred, *el-Muktadab*, 4/108.

¹¹⁰ Müberred, *el-Muktadab*, 1/12; 4/108.

a. Edâtın sonra gelen cümle tam cümle ise hem olumlu ve hem de olumsuz cümlede edâtın kullanılması mümkündür. Edâtın sonra gelen cümle tam değilse sadece olumsuz cümleden sonra kullanılabilir.

b. Olumsuz cümleden sonra istidrâk edildiğinde olumlu hâli anlaşıldığı için cümlelerin tamamlanmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Mesela “Allah Teâlâ israf eden kulları sevmez ancak israf etmeyenler” denildiğinde edâtın akabinde gelen “israf etmeyen” kimseleri sevdiği anlaşılmaktadır. Aynı durum olumlu cümlede geçerli değildir. “Kâfirler iyiliklerinin karşılıklarını Dünya’da alırlar ancak Müslümanlar” denildiğinde devamının ne olduğu dinleyen tarafından muammadır. Bu durumu ortadan kaldırmak için cümlelerin “ancak Müslümanlar hem Dünya’da hem de ahirette kat be kat fazlasıyla alacaklardır” şeklinde tamamlanması gerekir.

3. Fiile benzetilen edâtların haberi (zarf olma durumu müstesna) isminin önüne geçemez. Fiil gibi tasarrufta bulunamadıkları için tek şekilde sırlama yapılabilir. Önce ismi sonra haberi gelir.¹¹¹

4. Fiile benzetilen edâtlardan sonra marife ve nekre olmak üzere iki kelime varsa marife olanı isim olur nekre olanı da haberi olur. Nitekim bu edât ibtidâ cümlesi ile aynı konumdadır. İbtidâ cümlesindeki mübtedâda asıl olan marifelik olduğu için İnne [إِنَّ] edâtı için de asıl olan isminin marife olmasıdır.¹¹²

5. Fiile benzetilen edâtlardan sonra zarf/câr-mecrûr varsa haber konumunda olsun veya olmasın farketmeksizin zarfın öne geçmesi câizdir. “إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا” Şüphesiz Zeyd evdedir” örneğine bakıldığında haber zarftır. İsmi önüne geçmiştir. “إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا قَائِمًا” Muhakkak Zeyd evde ayakta” örneğine bakıldığında haber zarf değildir. Haber, müteallak olan “قَائِمًا” kelimesidir. Zarfın âmili fiile benzetilen edâtlar olmadığı hâlde yine de haberin önüne geçmesinde herhangi bir sıkıntı yoktur.¹¹³ Bunun sebebi ise kendisinde amel eden âmilin fiile benzetilen edâtlar olmamasıdır. Müteallak kendisinde amel ettiği için kendisinin öne geçmesi müteallak ile ilgili bir durumdur.¹¹⁴

6. Fiile benzetilen edâtların haberi “إِنَّ زَيْدًا يَقُومُ” örneğinde olduğu gibi fiili muzârî olsa haberin ismin önüne geçmesi câiz değildir. Bunun iki sebebi vardır:

¹¹¹ Bu duruma Sîbeveyh de değinmiştir. Ancak örnek yoluyla açıklama yaptığı için tekrar yazılması uygun görüldü. Ayrıntılı bilgi için Bk.Müberred, *el-Muktadab*, 4/109; Sibeveyh, *el-Kitâb*, 2/131.

¹¹² Müberred, *el-Muktadab*, 4/109.

¹¹³ Müberred, *el-Muktadab*, 4/109.

¹¹⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 4/110.

a. Fiillerde de olduğu gibi bu edâtlardan sonra da sadece ismin gelebilmesinin câiz olmasıdır. Yani bu edâtların fiile dâhil olamaması kendisinden sonra fiil zikredilmesine mani olmaktadır. Öte yandan fiile benzetilen edâtların bazı nâkıs fiiller gibi zamîr barındırıp haberini de fiili muzârî alma durumları yoktur.¹¹⁵

b. Haber olarak gelen fiili muzârî müfret konumundadır. “إِنَّ زَيْدًا يَقُومُ”; Muhakkak Zeyd ayaktadır” örneğindeki fiili muzârî olan “يَقُومُ” kelimesi cümle olmayan “قَائِمٌ” konumundadır. Bu durumda haberin öne geçmesinin câiz olmama sebebine biraz önce değinilmiştir. Muzârî fiilde de aynı sebep geçerlidir.¹¹⁶

7. Fiile benzetilen edâtların haberi “إِنَّ زَيْدًا قَامَ”; Muhakkak Zeyd ayağa kalktı” örneğinde olduğu gibi fiili mâzî olursa, isminin önüne geçmesi yine câiz değildir. Çünkü asıl olan, haberin konumunda isim bulunmasıdır. Muzârî fiil isme benzediği hâlde öne geçmesi câiz değilken fiili mâzînin öne geçmesi daha uzak bir durumdur.¹¹⁷

8. Fiile benzetilen edâtların isminin sıfatı bulunduğu durumlarda haber hazfedilecek olursa, sıfatın haber konumuna getirilmesi câizdir. “إِنَّ زَيْدًا الظَّرِيفَ عَاقِلٌ”; Muhakkak zarif olan Zeyd akıllıdır” örneğinde haber olan “عَاقِلٌ” kelimesi hazfedilecek olursa sıfat olan “الظَّرِيفَ” kelimesini haber yapılmak üzere merfû‘ okunması câizdir. Çünkü haber her isim cümlesinde gereklidir, sıfat ise beyan etmek içindir. Cümlede olmaması da mümkündür. Dolayısıyla sıfatı terk edip daha öncelikli olan haber yapmak câizdir.¹¹⁸

9. Fiile benzetilen edâtların dâhil olduğu cümle tamamlandıktan sonra “إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ”; Muhakkak Zeyd ve Amr gidicidir.” örneğinde olduğu gibi ismi üzerine atıf yapılırsa ma’tûf ismin merfû‘ ve mansûb olmak üzere iki i’râb ile okunması câizdir.¹¹⁹

Mensûb okumanın tek sebebi vardır. O da İnne’nin [إِنَّ] isminin lafzına atfetmektir. Bu duruma müellifin eserinde örnek olarak getirdiği şiir şudur:

إِنَّ الرَّبِيعَ الْجَوْدَ وَالْحَرِيفَا ... يَدَا أَبِي الْعَبَّاسِ وَالصُّيُوفَا¹²⁰

“Şüphesiz ilkbahar, sonbahar ve yazlar Ebu’l-Abbâs’ın elleridir.”

¹¹⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 4/110.

¹¹⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 4/110.

¹¹⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 4/110.

¹¹⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 4/110.

¹¹⁹ Hâil b. Ahmed bu konuya değinmiştir. Ancak şiir örnekleri sebebiyle tekrar zikredilmesi uygun görüldü. Müberred, *el-Muktadab*, 4/111; Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 153.

¹²⁰ Bu şiir Accâc veya oğlu Ru’be’ye nisbet edilmektedir. Şürrâb, *şerhi’ş-şevâhidi’ş-ş-riyye*, 2/155.

Bu örnekte İinne [إِنَّ] edâtı, ismi ve haberi ile tam cümle hâline geldikten sonra isminin üzerine “الصُّيُوفَا” kelimesi atfedilmiş ve görüldüğü üzere mansûb olarak gelmiştir.

Merfû‘okumanın ise iki vechi vardır:

a. İinne [إِنَّ] edâtının mahâlline atfedilmesi yöntemidir.¹²¹ Nitekim İinne’nin [إِنَّ] mahâlli ibtidâdır. Cümleye kendi manasını katmadığı için yok hükmündedir. Anlam açısından yapıda değişiklik yapmaz. “لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا قَائِدًا”; Zeyd ayakta ve oturmakta değildir” örneğinde de aynı durum geçerlidir. Görüldüğü üzere “قَائِدًا” kelimesi “بِقَائِمٍ” in mahâlline atfedildiği için mansûb okunmuştur. Çünkü “لَيْسَ” fiili, cümlelerin mana yapısını değiştirmeyip sadece manayı olumsuzludan olumsuzluğa çevirmiştir. Müberred eserde şu âyeti örnek getirmektedir:

أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ

“Allah ve resulünün müşriklerle hiçbir bağı yoktur.” (Tevbe, 9/3).

Âyeti kerîmede “رَسُولُهُ” kelimesi İinne [إِنَّ] edâtının mahâlline atfedilmek suretiyle merfû‘dur. Müellifin bu duruma şu şiiri örnek getirmiştir:

مُعَاوِيَ إِنَّا بَشَرٌ فَأَسْجَحْ ... فَلَسْنَا بِالْجِبَالِ وَلَا الْحَدِيدَا¹²²

“Ey Muaviye biz beşeriz, bize iyi davran. Dağ ve demir değiliz.”

Bu örnekte “الْحَدِيدَا” kelimesi “الْجِبَالِ” kelimesinin mahâlline atfedildiği için mansûb okunmuştur.¹²³

b. İinne’nin haberinin içinde müstetir olan zamîr üzerine atfedilmesi yöntemidir. Fakat bu, iki durumun en uzak şeklidir. Ancak müstetir olan zamîr, zâhiri zamîr ile tekit edilirse “إِنَّ” bu, iki durumun en uzak şeklidir. Ancak müstetir olan zamîr, zâhiri zamîr ile tekit edilirse “إِنَّ” Muhakkak Zeyd ve Amr gidicidir.” örneğinde olduğu gibi o zaman müstetir üzerine atfedilmesi tercih edilen bir vecih olur.¹²⁴

10. Edâtların dâhil olduğu cümle tamamlandıktan sonra isminin sıfat alması durumunda “إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقُ الظَّرِيفِ” Şüphesiz zarif olan Zeyd gidicidir.” örneğinde olduğu gibi- iki

¹²¹ Müberred, *el-Muktadab*, 4/112.

¹²² Şiir Ukaybe el-Esedî adlı şaire aittir. Hâlîl b. Ahmed bu şiiri eserinde nâkıs fiil konusunda zikrettiği için burada zikredilmesi münasip görüldü. Hâlîl b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 101.

¹²³ Müberred, *el-Muktadab*, 4/112.

¹²⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 4/112.

şekilde, mansûb ve merfû‘ okumak câizdir.¹²⁵ Merfû‘ okumanın yöntemleri iki tanedir ve atıf durumundaki yöntemler ile aynıdır. Mansûb okumanın yöntemleri de iki tanedir.

a. İnne’nin [إِنَّ] ismine tabi kılarak mansûb okunabilir.

b. Gizli bir fiil ile methetmek suretiyle mansûb okunabilir. Bu da sıfattan önce fiil takdir edip sıfat olan kelimeyi o fiil ile nasb etmek suretiyle gerçekleşir. Bu durum “إِنَّ زَيْدًا” (o zarif olanı kastediyorum) veya “أَمْدَحُ” (o zarif olanı methediyorum) fiillerini takdir ederek sıfatı mef’ûl konumunda nasb etmek suretiyle mensûb okunur.¹²⁶

Bu mezkûr kısımdaki durumlar fiile benzetilen harflerin hepsinde geçerlidir. Ancak son iki kısımda mahâlle hamletme durumu Keenne [كَأَنَّ], Leyte [لَيْتَ] ve Lealle [لَعَلَّ] edâtları için geçerli değildir. Çünkü bu edâtlar, benzetme, temenni ve ümit etme manasını ifade ederek cümlelerin manasını değiştirip asıl manadan çıkarmışlardır. İlk manayı değiştirdikleri için de asıl durumlarını gözeterek ibtidâ mahâllinin gözetilmesi câiz değildir.¹²⁷

1.4.3. İnne’nin [إِنَّ] Kesralı Ve Fethalı Duruma Göre Hükümler

Müellif, İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı ve kesralı okunma durumlarına ayrı bir başlıkta ele almıştır. Bunlar da altı yerde fethalı ve dokuz yerde kesralı olmak üzere toplamda on bir kısımdan oluşmaktadır.

1.4.3.1. Enne’ye ait hükümler

1. Enne [أَنَّ] edâtı her zaman isim konumunda gelir. Sılası yani ismi ve haberi ile beraber mastar konumundadır. Mesela “عَلِمْتُ أَنَّكَ مُنْطَلِقٌ” örneğinin manası “senin gidişini bildim” demektir.¹²⁸ Bu açıklamadan şu anlaşılmaktadır: “أَنَّكَ مُنْطَلِقٌ” denildiğinde, isim ve haber bulunduğu için her ne kadar görüntü itibariyle cümle gibi görünse de müfret ile te’vîl edilmesi kendisinin müfret hükümlerine tabi olduğunu göstermektedir. Örneğin harf-i

¹²⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 4/113; Hâil b. Ahmed, *el-Cümel fi’n-nahv*, 153.

¹²⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 4/113-114.

¹²⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 4/114.

¹²⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 2/340.

câr edâtı cümleye dâhil olamazken Enne [أَنَّ] edâtına dâhil olabilmektedirler. Bu da te'vîl edildiği mastarın hükümlerine de hâiz olduğunu göstermektedir.

2. Ef'âl-i kulûb denilen fiiller için iki mef'ûl yerine gelebilirler. Nitekim kesin bilgiye delâlet eden Ef'âl-i kulûb fiiller ikinci mef'ûl olmadan kullanılmazlar. Örneğin “ظَنَنْتُ زَيْدًا أَحَاكَ; Zeyd'i kardeşin sandım” denilmek istendiğinde bunu “ظَنَنْتُ زَيْدًا” demek suretiyle kısaltmak mümkün değildir. Çünkü örnekte zannedildiği ifade edilmek istenen şey Zeyd'in kendisi değil bilakis Zeyd'in muhatabın kardeşi olmasıdır. İkinci mef'ûlü hafzedilmek istendiğinde şüphe edilen şey beyan edilmemiş ve maksat yerine gelmemiş olur. Ancak bu durum Enne [أَنَّ] edâtı için geçerli değildir. Çünkü “ظَنَنْتُ أَنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقًا/Zeyd'in gidici olduğunu sandım” örneği ele alındığında her ne kadar Enne [أَنَّ] edâtı ismi ve haberi ile beraber mastar konumunda müfret olsa dahi şüphe edilen husus -ki o da örnekte “مُنْطَلِقًا; gidici” kelimesidir- telaffuzda mevcut olduğu için başka bir mef'ûle ihtiyaç yoktur. Böylece Enne [أَنَّ] edâtı ismi ve haberi ile beraber iki mef'ûl yerine geçmektedir.¹²⁹

3. Haber konumunda gelen Enne [أَنَّ] edâtı mansûb okunur. Çünkü haberde de asıl olan müfret olmasıdır. Bu sebeple müfret te'vîli işlevini gören fethalı Enne [أَنَّ] gelir. Mesela “خَبِرَ زَيْدٌ أَنَّهُ يُحِبُّ عَبْدَ اللَّهِ; Zeyd'in durumu kendisinin Abdullah'ı sevdiğidir” denildiğinde Enne [أَنَّ] edâtı haber konumunda gelmiş, ismi ve haberi ile birlikte “مُحِبُّهُ عَبْدَ اللَّهِ; Abdullah'ı sevdiğidir” manasındadır.¹³⁰

4. Enne [أَنَّ] edâtı, bedel olduğu zaman fethalı olur. “بَلَغَنِي أَمْرَكَ أَنَّكَ تُحِبُّ الْخَيْرَ; Bana senin hayrı sevdiğin haberi ulaştı” örneğine bakıldığında “أَنَّكَ تُحِبُّ الْخَيْرَ” ismi ve haberi ile beraber mahallen merfû' olup “أَمْرَكَ” kelimesinden bedeldir.¹³¹ Birinci maddede de görüldüğü üzere Enne [أَنَّ] edâtı, ismi ve haberi ile birlikte mastar te'vîlinde olduğu için bedel olmasına engel teşkil eden bir durum söz konusu değildir.

¹²⁹ Müberred, *el-Muktadab*, 2/340-341.

¹³⁰ Müberred, *el-Muktadab*, 2/342.

¹³¹ Müberred, *el-Muktadab*, 2/342.

5. Enne [أَنَّ] edâtından önce harfi câr gizlenmişse bu durumda da fethalı okunur. Bunun örneği “أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ”; Hz.Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik ederim” sözüdür. Bu örnekte Enne [أَنَّ] edâtı üzerine dâhil olan câr harfi hazfedilmiştir. Açıklaması “أَشْهَدُ عَلَى أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ” şeklindedir. Câr harfinin hazfedilmesinin Kur’ân-ı kerimde örneği şu âyet-i kerîmedir.

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا

“Mûsâ, kavminden yetmiş adam seçti.” (el-A‘râf 7/155).

Bu âyeti kerîmenin açılımı “وَاخْتَارَ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ” şeklindedir.¹³² Bu ve benzeri câr edâtının hazfedilmesinin mümkün olduğu durumlarda Enne’den [أَنَّ] önce câr harfinin hazf edilmesi de hazf edilmemesi de güzeldir. Hazf edilmesi cümlemin kısa olması sebebiyle güzeldir. Hazf edilmemesi de cümlemin aslı üzerine kalması sebebiyle güzeldir.¹³³ Fark etmeyen husus ise harfi câr hazfedilse de hazfedilmese de Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunmasıdır.

6. İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtının manaları aynı olduğu için ikisinin peş peşe gelmesi doğru değildir. İbtida manası ifade eden Lâm [ل] harfi ile de aynı durum geçerlidir. “لَعَنَ رَبُّنَا” ve “إِنَّ رَبَّنَا مُنْطَلِقٌ” denilemediği gibi “إِنَّ رَبَّنَا فِي الدَّارِ” denmesi de câiz değildir. Fakat aralarına fasıla girdiği zaman aynı cümlede ikisini birden getirmek câiz olur. Bu durumun Kur’ân-ı kerimden örneği şu âyeti kerîmedir;

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

“Bunda büyük bir işaret vardır.” (el-Bakara 2/248).

Âyette haberin, İnne [إِنَّ] ile Lâm [ل] harfinin arasını ayırması sebebiyle ikisinin aynı cümlede bulunması câiz olmuştur. Eserde İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtları için “إِنَّ فِي الدَّارِ أَنَّ لَكَ” örneği de verilmiştir. Burada İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtlarının arasına haber olan “فِي” girdiği için müellif, bu durumu güzel olarak nitelemiştir.

¹³² Müberred, *el-Muktadab*, 2/342.

¹³³ Müberred, *el-Muktadab*, 2/342.

1.4.3.2. İne'ye ait hükümler

Bu başlık altında İne'nin dokuz yerde kesralı olduğu ve hükümlerinden bahsedilecektir.

1. İne [إِنَّ] edâtı cümlelerin başında bulunduğu zaman kesralı okunur. إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ; Muhakkak Zeyd gidicidir” denildiğinde İne [إِنَّ] edâtı cümlelerin başında geldiği için kesralı okunur. Bu durumun Kur'ân-ı kerimden örneği şu âyeti kerîmedir;

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

“Biliniz ki, sizin şu ümmetiniz bir tek ümmettir.” (el-Mü'minûn 23/52).

Âyette geçen İne [إِنَّ] edâtı cümlelerin başında geldiği için kesralıdır. İne [إِنَّ] edâtı başta geldiğinde Lâm [ل] harfi ile aynı manadadır, cümleye tekit manası verir.

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

“Mescidler yalnız Allah'ındır. O hâlde Allah ile birlikte başkasına da tapmayın.” (el-Cin 72/18).

Âyette Enne [أَنَّ] edâtı cümlelerin başında olmasına rağmen fethalı okunmaktadır. Müfessirler bu durumu Enne [أَنَّ] edâtının sûrenin başında geçen “أَوْحِي”¹³⁴ fiilinin ma'mûlû üzerine atfetmek suretiyle nâibi fâil konumunda olması olarak yorumlamışlardır. Bu güzel bir vecihtir. Bazı nahiv âlimleri ise âyette geçen Enne'nin [أَنَّ] gizli bir harfi câr ile mecrûr olduğunu söylemişlerdir ve buna da şu şiiri örnek vermişlerdir;

وَبَلَدٍ لَيْسَ بِهِ أَنْيْسٌ¹³⁵

İçinde cana yakın varlık olmayan nice beldeler vardır.

Şiirde geçen “بَلَدٍ” kelimesi gizli “ب” harfi ile mecrûr olduğu gibi Enne de [أَنَّ] gizli harfi câr ile mecrûr olduğu için fethalı okunması gerekir denilmiştir. Bu, kayda değer bir görüş değildir. Çünkü şiirde geçen Vâv [و] harfi “ب” yerine geçen câr harfidir. Âyette geçen

¹³⁴ el-Cin, 72/1.

¹³⁵ Bu şiir Âmir b. Hâris'e aittir. Şürrâb, *şerhi's-şevâhidi's-şi'riyye*, 2/18.

Vâv [و] harfi ise âtîf edâtıdır. Bu sebeple şiir örneği ile âyette geçen durum birbiri ile uyum sağlamamaktadır. Bu sebeple de doğru değildir.¹³⁶

2. İne [إِنَّ] edâtının bulunduğu cümleye Lâm [ل] harfi dâhil olursa kesralı okunur. Çünkü Lâm [ل] harfi kendisi ile daha önceki cümlenin ilişkisini kestiği için cümlenin başında gelmiş gibi olur.¹³⁷

3. “قَوْل” kelimesinden sonra gelen söz (mekûl) cümlesinin başında geldiğinde kesralı okunur.¹³⁸ İne [إِنَّ] edâtının “قَوْل” kelimesinin mekûlünün başında gelmesinin âyeti kerîmeden getirilen örneği şudur:

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ

“Allah şöyle buyurdu: “Onu size mutlaka indireceğim.” (el-Mâide 5/115).

Bu âyete bakıldığında İne [إِنَّ] edâtı, “قَالَ” fiilinden sonra gelen mekûl cümlesinin başında geldiği için kesralı okunmuştur.

Bu duruma bir başka örnek ise şu âyet-i kerîmedir:

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ

“Melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni seçti.” (Âl-i imran, 3/42).

Bu âyet-i kerîmede İne [إِنَّ] edâtı her ne kadar cümlenin tam olarak başında gelmese de nida ile münâdâ cümlesi (يَا مَرْيَمُ), kendinden sonrasına etki etmediği için yine cümlenin başında gelmiş gibidir. Aynı duruma bir başka örnek de şu âyeti kerîmedir:

قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“Şöyle dedi: “Ey kavmim! Şüphesiz ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.” (Nuh, 71/2).

Bu âyette de durum aynıdır. Önce nida cümlesi, ardından İne [إِنَّ] gelmiştir. Cümlenin başında gibi olduğu için kesralıdır.¹³⁹

¹³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Müberred, *el-Muktadab*, 2/347-348.

¹³⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 2/348.

¹³⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 2/348.

Müberred, “قَوْل” kelimesi ile alakalı bir bilgi daha vermektedir ki o da “قول” kelimesinin zannetme manası içerebilmesidir. Zannetme manasına geldiğinde kendisinden sonra gelen kelime mef’ûl olup cümlelerin başı konumunda olmaz. Zan manası ifade eden “قَوْل” kelimesinden sonra gelen edât da İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı değil de Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunur.¹⁴⁰ Müberred’in bu duruma getirdiği örnek şiir şudur;

أَجْهَلًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيٍّ ... لَعَمْرُ أَبِيكَ أَمْ مُتَجَاهِلِينَ¹⁴¹

Babanın hayatı üzerine yemin olsun ki, sen, benî Lüeyy kabilesini cahil mi sanıyorsun yoksa kendilerini öyle gösterdiklerini mi?

Aynı duruma bir başka örnek şiir ise şudur;

أَمَّا الرَّحِيلُ فَدُونَ بَعْدِ عَدٍ ... فَمَتَى تَقُولُ الدَّارَ تَجْمَعُنَا¹⁴²

Yolculuğa gelince, o, ertesi gün olmadandır. Ne zamana kadar evin bizi bir araya getireceğini zannediyorsun?

Müellif, Bu şiirleri Enne’nin [أَنَّ] fethalı gelmesine örnek olarak vermemiştir. “قَوْل” kelimesinin, zan manasında olup mef’ûlünün cümle olarak gelmediği durumun olmasına delil olarak getirmiştir. Aksi takdirde müellifin bu durumu Enne’nin fethalı geldiği yerleri sayarken zikretmesi gerekirdi. Diğer yandan da kesralı geldiği yerleri sayarken bu kısmı zikretmesi, yaptığı sıralamaya muhâlif olurdu.

4. İnne [إِنَّ] edâtı ibtidâyı (yeni cümleye başlamayı) ifade eden harflerden sonra geldiğinde kesralı okunur. Bu duruma eserdeki örnek şudur: “قَدْ قَالَهُ الْقَوْمُ حَتَّى إِنَّ زَيْدًا يَقُولُهُ”; Toplum onu söyledi hatta Zeyd dahî onu söylüyor” Örneğe bakıldığında “حَتَّى” kelimesi ibtidâ manası ifade ettiği için hemen sonra gelen İnne [إِنَّ] edâtı kesralıdır. Örneğin anlamı “حَتَّى زَيْدٌ يَقُولُهُ” şeklinde olduğu için Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okumak mümkün değildir. Çünkü fethalı olan Enne [أَنَّ] edâtı mastar tevilindedir. Sadece mastar ile de cümle tam olmaz. Ancak “حَتَّى” kelimesi ibtidâ için değil de âtîf edâtı olarak kullanıldığı zaman atfedildiği kelime müfret olursa fethalı olarak okunur. “بَلَّغْنِي حَدِيثَكَ حَتَّى أَنَّكَ تَظْلِمُ النَّاسَ”; Bana senin insanlara zulmettiğin

¹³⁹ Müberred, *el-Muktadab*, 2/349.

¹⁴⁰ Müberred, *el-Muktadab*, 2/349.

¹⁴¹ Şiir Kümeyt b. Zeyd el-Esedî’ye aittir. Şürrâb, *şerhi’s-şevâhidi’s-şi’riyye*, 3/22.

¹⁴² Şiir Amr b. Ebî Rabîa’ya aittir. Şürrâb, *şerhi’s-şevâhidi’s-şi’riyye*, 3/275.

haberi ulaştı” örneğine bakıldığında Enne [أَنَّ] edâtı atıf harfi olan “حَتَّى” ile “حَدِيثُكَ” kelimesi üzerine atfedilmiştir. Atfedilen kelime müfret olduğu için İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı okumak câiz değildir.¹⁴³

5. İnne [إِنَّ] edâtı kesin bilgiye veya şüpheyi delalet eden kalbî fiiller için ikinci mef’ûl olma durumunda kesralı gelir. Örneğin: “ظَنَنْتُ زَيْدًا إِنَّهُ مُنْطَلِقٌ; Zeyd’in gidici oluşunu zannettim” örneğine bakıldığında İnne [إِنَّ] edâtı kesralıdır. Çünkü bu örnek “ظَنَنْتُ زَيْدًا هُوَ مُنْطَلِقٌ” manasında olup cümledir. Cümle olduğu için de kesralı olması gerekmektedir. Fethalı gelmemesinin sebebi ise Enne [أَنَّ] edâtının ismi ve haberi ile mastar manasında olmasıdır. Aynı örnek üzerinde düşünüldüğünde fethalı olduğu takdirde mana “ظَنَنْتُ زَيْدًا الانْطِلَاقَ; Zeyd’i gitmek sandım” şeklinde olur ki bu da doğru bir kullanım değildir.¹⁴⁴

Bu bahis, birinci mef’ûlün şahıs olması durumunda geçerlidir. Birinci mef’ûlün şahıs olmaması durumunda ise ikinci mef’ûl olarak gelen Enne [أَنَّ] fethalı olarak okunabilir. Enne’nin fethalı gelmesi durumu, “ظَنَنْتُ أَمْرَكَ أَنَّكَ تَظْلِمُ النَّاسَ; işinin insanlara zulmetmen olduğunu zannettim” örneğinde olduğu gibidir. Nitekim bu örnek “ظَنَنْتُ أَمْرَكَ ظُلْمَكَ النَّاسَ; senin işinin insanlara zulmetmen olduğunu zannettim” manasındadır. Bu doğru bir kullanımdır.¹⁴⁵

6. İnne [إِنَّ] edâtı fücâiye (Anlık) bildiren İzâ [إِذَا] edâtından sonra kesralı okunur. Bunun sebebi ise İzâ [إِذَا] edâtından sonra cümle gelmesinin zorunlu olmasıdır. Ancak buna rağmen yine de Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı kullanımı da mevcuttur. İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı olmasına “كُنْتُ أَرَاهُ حُرًّا فَإِذَا إِنَّهُ عَبْدٌ; Onu hür biri bilirdim meğer köleymiş” örneği verilmiştir. Örnekte İzâ [إِذَا] harfinden sonra gelen İnne [إِنَّ] edâtının kesralı olduğu görülmektedir. Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı olmasına ise “ظَنَنْتُ زَيْدًا عَاقِلًا فَإِذَا أَنَّهُ أَحمَقُ; Zeyd’i akıllı bilirdim meğer ahmakmış.” örneği verilmiştir. Burada İzâ [إِذَا] harfinden sonra gelen Enne [أَنَّ] edâtı, ismi ve haberi ile beraber “فَإِذَا أَنَّهُ أَحمَقُ” manasında olup cümle konumundadır. Enne [أَنَّ] ismi ve haberi

¹⁴³ Müberred, *el-Muktabadab*, 2/350.

¹⁴⁴ Müberred, *el-Muktabadab*, 2/350.

¹⁴⁵ Müberred, *el-Muktabadab*, 2/350.

ile mastar manası ifade etmesi gerekirken bu ve benzeri durumlarda ismi ve haberi ile beraber cümle manası ifade etmektedir. Müberred, İzâ [إِذَا] harfinden sonra gelen Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı kullanıma şu şiiri örnek vermektedir:

وَكُنْتُ أَرَى زَيْدًا كَمَا قِيلَ سَيِّدًا ... إِذَا أَنَّهُ عَبْدُ الْقَعَا وَاللَّهَازِمِ¹⁴⁶

Zeyd'i denildiği gibi efendi/önder sanıyordum. Oysa o kafasından ve çenesinden dayak yiyen bir köleymiş.¹⁴⁷

7. İnne [إِنَّ] edâtı cümle üzerine atfedildiği zaman kesralı olur. Bunun sebebi ise atıf ile ma'tûf müfret ve cümle olma hususunda birbirine uygun olmasının gerekmesidir. Enne [أَنَّ] ismi ve haberi ile beraber müfret tevilinde olduğu için cümle üzerine atfedilmesi uygun değildir. Müberred'in verdiği “عَهْدِي بِهِ شَابًا وَإِنَّهُ يَوْمئِذٍ يَمْحَرُ” ona verdiğim söz gençkendi. O, o zaman övünüyordu” Örneğine bakıldığında İnne [إِنَّ] edâtı ismi ve haberi ile birlikte kendisinden önce geçen cümle üzerine atfedilmiştir. Bu sebeple de gerektiği üzere kesralı okunmuştur.¹⁴⁸

لَا جَرَمَ أَنَّ هُمُ النَّارَ

“Kaçınılmaz olarak onlara ancak ateş vardır.” (en-Nahl, 16/62).

Âyeti kerîmede Enne [أَنَّ] edâtının mansûb olmasının sebebi ise “جَرَمَ” kelimesinin barındırdığı hak etme manasının kendisini raf' etmesidir. Âyetin anlamı “حَقٌّ أَنَّ هُمُ النَّارَ” şeklindedir. “حَقٌّ” fiilinin, fâilini raf' ettiği gibi “جَرَمَ” kelimesi de Enne [أَنَّ] edâtını ismi ve haberi ile beraber fâil alıp raf' etmiştir. Bu sebeple de fethalı olarak okunmuştur¹⁴⁹

“جَرَمَ” kelimesinin hak etme manasında fiil olması şu şiirde de görülmektedir:

وَلَقَدْ طَعَنْتُ أَبَا عُيَيْنَةَ طَعْنَةً ... جَرَمْتُ فِرَازَةَ بَعْدَهَا أَنْ يَعْضَبُوا¹⁵⁰

¹⁴⁶ Şiirin yazarı bilinmemektedir. Cemâleddin Osman İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî ilmi 'n-Nahv*(Kâhire: Mektebetü'l-âdâb, 2010), 52.

¹⁴⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 2/351.

¹⁴⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 2/351.

¹⁴⁹ Müberred, *el-Muktadab*, 2/351-352.

¹⁵⁰ Şiir Muhammed el-Fezârî adlı şaire aittir. Bu şiire Sîbeveyh el-Kitâb adlı eserinde değinmiştir. Ancak İnne edâtı ile ilişiksiz olarak değindiği için burada değinildi. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/138.

Gerçekten sen Ebâ Uyeyne'yi çok incittin. Bu incitmeden sonra Fezâre onların öfkelerini hak etmiştir.

Bu durumun Kur'ân-ı kerimden örneği ise şu âyet-i kerîmedir:

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ

“Bir topluma karşı duyduğunuz kin sizi sevketmesin.” (el-Mâide 5/2).

Âyette geçen “جَرَمَ” kelimesi hak etme manasında fiil olup fâilini raf' etmiştir.¹⁵¹

8. Tembih manası ifade eden “أَلَا” harfinden sonra gelen İnne [إِنَّ] edâtı kesralıdır.

Bunun sebebi de cümlelerin başı konumunda olmasıdır. Eserde geçen “أَلَا إِنَّهُ مُنْطَلِقٌ”; Dikkat edin o gidicidir” örneğine bakıldığında da İnne [إِنَّ] edâtının kesralı olduğu görülmektedir. Ancak tembih harfi olan “أَلَا” ile “حَمًّا” manası kastedildiği takdirde Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir.¹⁵²

9. “أَمَّا” harfinden sonra gelen İnne [إِنَّ] edâtı için tembih manası ifade eden “أَلَا” harfinde geçerli olan hükümler aynı şekilde geçerlidir.¹⁵³

1.4.4. Zarf İle Birlikte İnne'nin [إِنَّ] Durumları

Müberred, yukarıda yaptığı taksimattan sonra İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtlarının zarf/câr mecrûr ile kullanıldığında fethalı mı kesralı mı kullanılması gerektiğine dair ayrı bir başlık açmış ve şu hükümlerden bahsetmiştir:

1. Zarfın, edâtın önüne geçmiş olması durumunda sadece Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir. Eserde geçen “الْيَوْمَ أَنْتَ رَاحِلٌ”; Gidişin bugündür” örneğine bakıldığında bu durum görülmektedir. Musannif, yalnızca fethalı okunmasının sebebini, İnne [إِنَّ] veya Enne [أَنَّ] edâtlarının mamulünün zarf olsa dahi kendisinin önüne geçememesi olarak açıklamaktadır. Ancak Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunduğunda zarfın haber olup öne geçmesi câizdir. Nitekim Enne [أَنَّ] edâtı, ismi ve haberi ile beraber mastar konumunda sona alınmış/muahhar mübtedâ

¹⁵¹ Müberred, *el-Muktadab*, 2/351-352.

¹⁵² Müberred, *el-Muktadab*, 2/353.

¹⁵³ Müberred, *el-Muktadab*, 2/353.

olur. Zarf da öne alınmış/mukaddem haber olur. Bu durumda zarf, Enne [أَنَّ] edâtının ma'mûlû olmadığı için öne geçmesinde bir beis kalmaz.¹⁵⁴

2. Enne [أَنَّ] edâtı, harfi câr ile mecrûr olduğu zaman yalnızca fethalı okunur. Eserde geçen “لَكَ عَلَى أَنَّكَ لَا تُؤْذِي” Umarım incitmezsin” örneğine bakıldığında Enne [أَنَّ] edâtının fethalı geldiği müşahede edilmektedir. Bunun sebebi ise harfi cârlerin sadece isimleri câr etmesi başka bir deyişle cümlelere dâhil olamamasıdır.¹⁵⁵

3. “أَمَّا” edâtının cevabında gelen “ف” harfinden sonra gelmesi durumunda hem kesralı hem de fethalı okunabilir. Eserdeki “أَمَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَإِنَّكَ مُرْتَحِلٌ” örneğine bakıldığında edâtın iki şekilde de okunabildiği görülmektedir. Bunun sebebi de أَمَّا edâtının “مَهُمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ” manasında olmasıdır. Şart manasını barındırması sebebiyle de cevap konumunda gelen kelime veya cümlenin başına “ف” edâtı dâhil olur. Cevaba “ف” edâtının dâhil olmasının eserde geçen Kur’ânî kerimden örnekleri şu âyet-i kerîmelerdir:

فَأَمَّا النَّبِيُّ فَلَا تَفْهَرُ

“O hâlde sakın yetimi ezme.” (ed-Duhâ 93/9).

وَأَمَّا نُمُودُ فَبِهَدْيِنَاهُمْ

“Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik.” (Fussilet, 41/17).

أَمَّا مَنْ اسْتَعَاكَ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى

“Sen ise kendini her bakımdan ihtiyaçsız görenle ilgileniyorsun.” (Abese, 80/5-6).

Görüldüğü üzere her örnekte “أَمَّا” edâtının cevabına Fe [ف] harfi dâhil olmuştur. Bu açıklamalara bakıldığında “أَمَّا” edâtının “مَهُمَا” yerine geçtiğini şart cümlesinin daima mahzûf olduğunu ve “أَمَّا” edâtından sonra gelen kelimenin de cevabın bir bölümü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Müberred, yukarıda geçen örneğin İnne [إِنَّ] şeklinde okunduğu takdirde açılımın “مَهُمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّكَ مُرْتَحِلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ” şeklinde olduğunu belirtmektedir.

¹⁵⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 2/354.

¹⁵⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 2/354.

Açılıma bakıldığında şart cümlesinin (يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ) mahzûf olup cevap kısmından bir bölümünün (يَوْمَ الْجُمُعَةِ) şart edâtından (أَمَّا) sonra zikredildiği görülmektedir. İnne [إِنَّ] edâtının kesralı okunmasının sebebi ise ismi ve haberi ile beraber cümle manası ifade etmesidir. Fethalı okunmasının sebebi ise müellifin eserde yapmış olduğu “مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَفِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ” açıklamasıdır. Bu açılamdan anlaşılan Enne [أَنَّ] edâtının ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde (رَحَلْتُكَ) olup mübtedâdır. Bu durumda zarf da mukaddem haber olmaktadır.¹⁵⁶

4. Enne [أَنَّ] edâtı, cümle içinde tekrar gelmesi durumunda ikinci olarak tekrar eden Enne [أَنَّ] ilk geçen Enne [أَنَّ] edâtının ifade ettiği manayı tekrar etmek için gelir. Yazar, bu duruma “قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا إِذَا أَتَاكَ أَنَّهُ سَيُكْرِمُكَ” Zeyd sana geldiğinde sana ikram edeceğini bildir” örneğini vermiştir. Örnekte ikinci olarak gelen Enne [أَنَّ] edâtı birinci olan Enne [أَنَّ] ile aynı manayı taşımaktadır. Yani ilk Enne [أَنَّ], bilmek fiili ile geldiği için ikinci Enne [أَنَّ] de bilmek manasını taşımaktadır. Bu duruma bir başka örnek de şu âyeti kerîmedir:

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ

“O size, ölüp de toprak ve kemik yığını hâline gelmişken tekrar hayat alanına çıkarılacağınızı mı söylüyor?” (el-Mü’minûn 23/35).

Âyette geçen ikinci Enne [أَنَّ], birinci Enne [أَنَّ] edâtının içerdiği vaad etme manasını tekrar etme mahiyetindedir.

Müberred, Enne’nin tekrarının benzeri durumlara şu âyeti kerîmeleri örnek vermiştir:

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

“ahireti inkâr edenler de işte bunlardır.” (Hûd, 11/19).

فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا

“ikisinin de âkıbeti, içinde ebedî kalacakları ateşe girmek olacaktır!” (Haşr, 59/17).

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا

¹⁵⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 2/354-355.

“O gün geldiğinde Allah’ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz.” (Haşr, 59/17).

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مِنْ يُحَادِدِ اللَّهِ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ

“Bilmiyorlar mı ki Allah ve resulüne karşı çıkan, içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir.” (Tevbe, 9/63).

Son âyeti kerîmede Enne [أَنَّ] edâtı kesralı okunmak istenirse bu mümkündür. Çünkü cevap cümlesinin başında bulunan Fe [ف] harfinden sonra cümle gelmesi gerekir ki kesralı okunduğunda da bu durum gerçekleşmiş olur.¹⁵⁷ İnne [إِنَّ] edâtının bu durumda kesralı olarak gelmesine Kur’an’ dan örnek şu âyeti kerîmedir:

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تُفَرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ

“Şöyle de: “Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır.” (Cuma, 62/8).

Âyette cevabın başında bulunan Fe [ف] harfinden sonra İnne [إِنَّ] edâtının kesralı geldiği görülmektedir.

Ebu’l-Hasan Ahfeş(öl.210/825), Enne [أَنَّ] edâtının tekrar etmesi durumunda ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde olup haberinin mahzûf olduğunu söylemektedir. Sibeveyh ise birinci Enne [أَنَّ] edâtından önce gelen fiilin manasının ikinci Enne [أَنَّ] üzerine vâki olduğunu ve birinci Enne [أَنَّ] edâtının görevinin ise sadece ikinci Enne [أَنَّ] sonra gelen fiilin neyden sonra meydana geleceğini açıklamak olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸

أَيَعِدُّكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتُمْ تُخْرَجُونَ

“O size, ölüp de toprak ve kemik yığını hâline gelmişken tekrar hayat alanına çıkarılacağınızı mı söylüyor?” (Mü’minûn, 23/35).

Zikredilen âyet üzerinden tatbik etmek gerekirse, birinci Enne [أَنَّ] edâtından önce gelen fiil (يَعِدُّكُمْ) ikinci Enne [أَنَّ] üzerine (أَنْتُمْ تُخْرَجُونَ) vâki olmaktadır. Yani “O size hayat

¹⁵⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 356-357.

¹⁵⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 357-360.

alanına çıkarılacağını mı vadediyor?” manasındadır. Birinci Enne ise bu vaadin neyden sonra olacağını açıklıyor ki o da bu örnekte (إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا) ölüp toprak ve kemiğe dönüşmektir. Örnekteki âyete Sibeveyh’in verdiği mana şu şekildedir: “Siz, ölüp toprak ve kemik olduktan sonra size, hayat alanına çıkarılacağınızı mı vadediyor.” Müberred ise bu iki görüşü de zayıf bulduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹

1.4.5. İne [ئ] ve Kardeşlerinin Muhaffef Durumda Hükümler

Müberred, bu bölümden sonra eserinde En [أ] ve İn [إ] olarak muhaffef şekilde gelebilecek edâtları sıralamış ve önce En [أ] ile başlamıştır. En [أ] suretinde gelebilecek edâtlar şu dört taneden ibarettir.

1. Fiil-i muzâriyi nasb eden En [أ] edâtıdır. Bu edât kendisinden sonra gelen fiili muzâriyi nasb eder ve anlam açısından mastar konumuna getirir. Mesela “أُرِيدُ أَنْ تَقُومَ” örneği “أُرِيدُ قِيَامَكَ; Kalkmanı istiyorum” manasındadır. Şu iki âyeti kerîme bu duruma örnek verilebilir:

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

“Ama orucu tutmanız sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara, 2/184).

Bu âyette geçen “أَنْ تَصُومُوا” kısmı mastar olan “الصِّيَامَ; oruç tutmak” manasındadır.

وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ

“iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır.” (Nur, 24/60).

Âyetinde “أَنْ يَسْتَعْفِفْنَ” kısmı mastar olan iffetlerini korumak manasını taşımaktadır.¹⁶⁰

2. Enne [أ] edâtından hafifleştirilmiş En [ئ] edâtıdır. Müberred, bu edâtın hafifleştirilmiş hâliyle isminde nasb ameli yapmasına cevaz vermiştir. Amel etmediği durumlarda ise niyette tutulan mahzûf ismi olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Müberred, *el-Muktadab*, 357-360.

¹⁶⁰ Müberred, *el-Muktadab*, 361.

¹⁶¹ Müberred, *el-Muktadab*, 361.

“Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun” (Yûnus, 10/10).

Âyetinin takdîrinin “أَنَّ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” olduğunu söyleyip zamîr takdirinde bulunmuştur.¹⁶²

3. Tefsir manası taşıyan En [أَنَّ] edâtıdır. Kur’ânı kerimden örneği şu âyeti kerîmedir:

وَأَنْطَلِقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ

“Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: “Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin!” (Sâd, 38/6).

Âyette geçen En [أَنَّ] edâtı tefsir manasında olan “ey/أَيُّ” ile aynı anlamı ifade etmektedir. Lafızda bir ameli yoktur.¹⁶³

4. Kelamda zait olan En [أَنَّ] edâtıdır. Müellif bu duruma iki örnek ile açıklamaktadır. İlk olarak “جَاءَ زَيْدٌ فَمَنْتُ/Zeyd geldiğinde kalktım” örneğini vermiştir ki buradan En [أَنَّ] edâtının şart(لَمَّا) ve fiili(جَاءَ) arasında geldiği zaman zait olacağı anlaşılmaktadır. En [أَنَّ] edâtı birbiri ile yan yana gelmesi gereken iki şeyin arasına girmiş durumdadır. Bu sebeple de zait olduğu görülmektedir. İkinci olarak da “لَوْ فَعَلْتُ لَأَكْرَمَنَّ/Allah’a yemin ederim ki şâyet yaptıysan sana ikramda bulundum” örneğini vermiştir. Bu örnekte de En [أَنَّ] edâtı kasem/yemin(وَاللَّهِ) ile cevap cümlesinin arasına girdiği görülmektedir. Birbirini isteyen iki şey arasına girdiği için de zâit durumundadır.¹⁶⁴

Müberred, En [أَنَّ] sûretinde gelebilecek edâtları saydıktan sonra İn [إِنَّ] sûretinde gelebilecek edâtları saymıştır. İn [إِنَّ] sûretinde gelebilecek edâtlar da dört kısımdır.

1. Şart-cezâ/koşul-karşılık manası barındıran İn [إِنَّ] edâtıdır. “تَأْتِيَنِي آتِيكَ/Şâyet bana gelirsen ben de sana gelirim” örneğinde muhatabın gelmesinin cezâsı/karşılığı, mütekellimin

¹⁶² Müberred, *el-Muktadab*, 361.

¹⁶³ Müberred, *el-Muktadab*, 361-362.

¹⁶⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 362.

ikrâm etmesidir. İn [إِنْ] edâtı Şart-cezâ/koşul-karşılık manasını ifade eden edâtlar arasında asıl olan edâttır.¹⁶⁵

2. Mâ [مَا] harfi manasını yani nefy (olumsuzluk) manasını ifade eden İn [إِنْ] edâtıdır. “إِنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ” örneğinde İn [إِنْ] edâtı olumsuzluk anlamı ifade etmektedir. Müberred, Sîbeveyh’den olumsuzluk manasında olan İn [إِنْ] edâtının amel etmediğini ve bu durumu istifham hemzesinin amel etmemesine benzettiğini aktarmaktadır. Müberred, Sîbeveyh’in İn [إِنْ] edâtının amel etmemesi görüşünü Benî Temîm’in olumsuzluk ifade eden Mâ [مَا] edâtına amel ettirmemeleri görüşüne uygun olmakla ilişkilendirmiştir. Benî Temîm ve Sîbeveyh dışındaki kimseler ise olumsuzluk ifade eden İn [إِنْ] edâtı için haberini nasb etme amelini vermektedir. Amel etmesini de Mâ [مَا] edâtının Leyse [لَيْسَ] fiiline benzediği gibi bu edâtın da aynı fiile benzemesi olarak açıklayıp doğru görüşün amel ettirme olduğunu söylemiştir. Müberred bu duruma Kur’ân’dan örnek olarak aldığı şu iki âyeti kerîme ile açıklamıştır:

إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ

“İnkârcılar sadece derin bir gaflet içinde bulunmaktadır.” (Mülk, 67/20).

إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا

“Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.” (Kehf, 18/5).

Bu âyetlere bakıldığında “فِي غُرُورٍ” ve “كَذِبًا” kelimelerinin İn [إِنْ] edâtı ile mansûb olduğunu söylemektedirler.¹⁶⁶

3. Müşedded hâlimden hafifleştirilmiş İn [إِنْ] edâtıdır. Bu İn [إِنْ] edâtı için amel etmesi ve etmemesi olmak üzere iki durum vardır ki onlar da şunlardır:

a. İn [إِنْ] edâtının lafızda amel etmemesi ve kendinden sonra gelen cümlede bir değişiklik olmaması durumudur. Bu durumda cümleye olumsuzluk manası ifade eden İn [إِنْ] edâtından ayırt eden “Lâm [لِ]” harfinin dâhil olması vaciptir.

¹⁶⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 362.

¹⁶⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 362.

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ

“Hiç kimse yoktur ki başında gözetleyeni bulunmasın” (et-Tarık, 86/4).

وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُنَّ

“O putperestler hep şöyle derlerdi.”(es-Saffat, 37/167.)

Âyetlere bakıldığında birinci âyette İn [إِنْ] edâtının muhaffef olması, Lemmâ [لَمَّا] harfinin şeddesiz olan kıraatine göredir. Bu iki âyette de İn [إِنْ] edâtı muhaffef olarak gelmiş ve kendinden sonra gelen cümlede Lâm [ل] harfi mevcuttur. Bu Lâm [ل] harfinin gelmesi de vaciptir.

b. İn [إِنْ] edâtının lafızda amel etmesi durumudur. Lafzen amel etmesi durumunda ayırıcı Lâm [ل] harfine ihtiyaç yoktur. Ancak yine de tekit için getirilebilir.¹⁶⁷

4. Mâ [مَا] harfinden sonra gelmek suretiyle zait olmasıdır. Bu durumda amel verilmek istense dahi Mâ [مَا] edâtı şeddeli hâllerini amelden alıkoyduğu gibi muhaffef hâlini de amelden alıkoyar. “مَا إِنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ; Zeyd gidici değildir.” ve “مَا إِنْ زَيْدٌ يَمُومٌ زَيْدٌ; Zeyd kalmaz.” örneklerine bakıldığında İn [إِنْ] edâtının amel etmediği görülmektedir. Haberi de Mâ [مَا] edâtını amel ettirmek suretiyle mansûb okumak câiz değildir.¹⁶⁸

مَا إِنْ يَكَادُ يُخْلِطُهُمْ لَوِجَهُتِهِمْ ... تَخَالِجُ الْأَمْرَ إِنْ الْأَمْرُ مُشْتَرِكٌ¹⁶⁹

Onların ihtilaflarına maruz kalması sebebiyle az kalsın onları bırakmayacaktı. Şüphesiz durum müsterekidir.

وَمَا إِنْ طَبْنَا جُبْنَ وَلَكِنْ ... مَنَايَانَا وَدَوْلَةُ آخِرِينَا¹⁷⁰

Bizim tedavimiz korkaklık değil, ancak ölümlerimiz ve geride kalanlarımızın devletidir.

¹⁶⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 363.

¹⁶⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 363-364.

¹⁶⁹ Şiirin yazarı Zühreir adında bir şairdir. Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*(el-Hey'et-ü'l-mısıriyye el-âmmeh li'l-kütüb, Y.Y.), 2/285.

¹⁷⁰ Şiir Amr b. Kırâs adlı şaire aittir. Abdurrahmân b. Ebîbekr Celâleddîn es-Suyûtî, Şerhu şevâhidi'l-Muğnî(Lecnetü't-türâsi'l-'arabî, 1966), 1/82.

İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtı hafifletildiğinde amel edip etmemesi ile ilgili iki görüş vardır.¹⁷¹ Bunlar:

1. Muhaffef olmaları durumunda her ikisi de nasb ameli yapabilirler. Bunun sebebi de bu edâtların fiile benzemeleri sebebiyle amel etmeleridir. Fiilin kendisinden harf eksildiğinde amelinin eksilmediği gibi bu harflerden de harf eksildiğinde amellerinden bir şeyin eksilmemesidir. “مَمْ يَكُ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا” örneğine bakıldığında “يَكُ” fiilinden Nûn [ن] harfinin eksildiği görülmektedir. Ancak bu durum “يَكُ” fiilinin isminde ve haberinde amel etmesini engellememektedir.¹⁷²

2. En [أَنَّ] edâtı gizli bir zamîri ismi almak suretiyle amel eder. İn [إِنَّ] edâtı ise cümle başında gelir ve kendinden sonraki merfû‘ gelir ve amel etmez.¹⁷³

Müellif, ikinci görüşün kıyasa daha uygun olduğunu söylemektedir. Çünkü bu harflerin amel etme sebebi fiile benzemeleridir. Hafifletilmek suretiyle fiile benzerliğini kaybettiklerinde, fiile benzemeleri yoluyla elde etmiş oldukları amel etme özelliklerini de kaybetmiş oldular. Nitekim Hâlil b. Ahmed, “إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ”¹⁷⁴ âyetinde İn [إِنَّ] edâtına amel vermeden okumuştur. İbn Mes’ûd kıraatinde ise bu âyet, “إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ” şeklinde kıraat edilmektedir.¹⁷⁵

Müberred Lâkin [لَكِنَّ] edâtının amel etmesinin inne ile birebir aynı olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁶

Müberred’in yaptığı bu açıklamadan İn [إِنَّ] edâtının muhaffef olması durumunda amel etmemesi görüşünü savunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olduğu zaman amel ettiği görülmemiştir. Bu görüşü savunan da yoktur. İki edât birbiri ile birebir aynı olduğunu söylediğine göre iki edâtın da amel etmediğini savunmakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹⁷¹ Müberred, *el-Muktadab*, 364.

¹⁷² Müberred, *el-Muktadab*, 364.

¹⁷³ Müberred, *el-Muktadab*, 364.

¹⁷⁴ Taha, 20/63.

¹⁷⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 364.

¹⁷⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 1/51.

1.4.6. Nasb Eden En [أَنْ] Ve Muhaffef En [أَنْ] Edâtlarının Ayırt Edilmesi

Yazar, İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtlarının amel durumlarına değindikten sonra yine bu bölümde fiili muzâriyi nasb eden En [أَنْ] ile muhaffef En [أَنْ] edâtlarının nerelerde kullanıldığını ve birbirinden nasıl ayırt edildiğini açıklamaktadır.

1. Fiili muzâriyi nasb eden En [أَنْ] edâtının mukaddem olması, muahhar olması hâsılı ismin gelebildiği her yere getirilmesi câizdir. “أَنْ تَأْتِنِي خَيْرٌ لَكَ; Bana gelmen senin için daha hayırlıdır” ve “أَكْرَهُ أَنْ تَذْهَبَ إِلَى زَيْدٍ; Zeyd’e gitmeni yadırgıyorum” örneklerine bakıldığında En [أَنْ] edâtı ilk örnekte cümlelerin başında mübtedâ olarak, ikinci örnekte ise mef’ûl olarak gelmiştir.¹⁷⁷

2. En [أَنْ] edâtı fiili mâzinin başına getirilirse geçmiş zamanda mastar manası ifade eder. “سَاءَ بِي أَنْ كَلَّمَكَ زَيْدٌ وَأَنْتَ غَضْبَانُ” örneği “Sen öfkeliyken Zeyd’in seninle konuşmuş olması beni üzdü” manasında olup geçmiş zamandan haber vermektedir. En [أَنْ] edâtı fiili muzârinin başına getirilirse gelecek zaman manası içerir. “أَكْرَهُ أَنْ تَذْهَبَ إِلَى زَيْدٍ” örneği “Zeyd’e gidiyor / gidecek olman beni üzer” manasındadır. Hâl (şimdiki zaman) manasını içeren fiilin başına ise En [أَنْ] edâtı dâhil olmaz.¹⁷⁸

3. En [أَنْ] edâtından sonra muzâri fiil gelirse kendisi ile muzâri fiil arasına giren Lâ (لا) harfi amel etmesine engel teşkil etmez. “يَا فَتَى أَحِبُّ أَلَّا تَذْهَبَ; Ey genç gitmemeni isterim” örneğinde görüldüğü gibi En [أَنْ] edâtı ile fiil arasına Lâ (لا) harfi girmesine rağmen “تَذْهَبَ” fiilinde nasb amelini gerçekleştirmiştir.¹⁷⁹

4. Muhaffef En [أَنْ] edâtı, fiile mübâşir (bitişik) olarak gelemmez. Ancak fiil ile kendi arasında hazfedilen isminin yerine geçen (i’vaz) bir kelime getirilirse fiile dâhil olması câiz olur. “أَنْتَ لَا تَقُومُ; قَدْ عَلِمْتُ أَنْ لَا تَقُومُ; Kalkmayacağını bildim” örneğine bakıldığında bunun aslı “أَنْتَ لَا تَقُومُ”

¹⁷⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 3/5.

¹⁷⁸ Müberred, *el-Muktadab*, 3/5.

¹⁷⁹ Müberred, *el-Muktadab*, 3/5.

şeklindedir. En [أَنَّ] edâtının ismi olan Kâf [ك] zamîri hazfedilmiş olup onun yerine Lâ (لا) harfi ivaz olarak getirilmiştir. Bu sebeple de En [أَنَّ] edâtının fiile bitişmesi câiz olmuştur.¹⁸⁰

5. En [أَنَّ] edâtından sonra Sîn [س] ve Sevfe [سَوْفَ] harfleri gelirse bu durumda ancak muhaffef olup kendinden sonra zamîr gizlenmesi gerekir. Muzâriyi nasb eden En [أَنَّ] olması imkânsızdır. “عَلِمْتُ أَنَّ سَيَقُومُونَ; Kalkacaklarını bildim” ve “عَلِمْتُ أَنَّ سَوْفَ يَقُومُونَ; Kalkacaklarını bildim” örnekleri düşünüldüğünde bu örneklerde geçen En [أَنَّ] edâtları muhaffeflerdir. Bunun sebebi ise Lâ (لا) harfi kendinden önceki âmilin amelinin kendinden sonra gelmesi olmayıp Sîn [س] ve Sevfe [سَوْفَ] harflerinin nasb edâtlarını kabul etmemeleridir.¹⁸¹

6. Muhaffef En [أَنَّ] edâtı fiili mâzinin başına geldiği takdirde mâzi fiilin başına isminin yerine ivaz olacak Kad [قَدْ] harfi getirilir. “عَلِمْتُ أَنَّ قَدْ ذَهَبَ زَيْدٌ; Zeydin gittiğini bildim” örneğine bakıldığında Kad [قَدْ] harfinin mevcut olduğu görülmektedir. Kad [قَدْ] harfi olmadan getirilmesi câiz değildir. Bu örneğin açılımı “عَلِمْتُ أَنَّهُ قَدْ ذَهَبَ زَيْدٌ” şeklindedir.¹⁸²

Müberred, bu kısımdan sonra En [أَنَّ] edâtının nerelerde şeddeli hâliyle, nerelerde muzâriyi nasb eden En [أَنَّ] hâliyle ve nerelerde muhaffef En [أَنَّ] hâliyle okunabileceğine dair ayrı bir başlık açmıştır. Söz konusu başlık altında şu hükümler geçmektedir:

1. İlime (kesin bilgiye) delalet eden fiillerden sonra geldiğinde sadece fiile benzetilen harflerden olan Enne [أَنَّ] veya hafifleştirilmiş olan En [أَنَّ] edâtı hâli gelebilir. Şeddeli Enne [أَنَّ] için “عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ; Zeyd’in gidici olduğunu bildim” örneğine bakıldığında “عَلِمَ” fiili kesin bilgiye delâlet ettiği için kendinden sonra fiile benzetilen Enne [أَنَّ] gelmiştir. Hafifleştirilmiş en için örnek şu âyeti kerîmedir:

عَلِمَ أَنَّ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضًى

“Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak.” (el-Müzzemmil, 73/20).

¹⁸⁰ Müberred, *el-Muktadab*, 3/5-6.

¹⁸¹ Müberred, *el-Muktadab*, 3/6.

¹⁸² Müberred, *el-Muktadab*, 3/6.

Âyette kesin bilgiye delalet eden “عَلِمَ” fiilinden sonra muhaffef En [أَنَّ] edâtı gelmiştir. Bu En [أَنَّ] edâtının fiili muzâriyi nasb eden En [أَنَّ] olması mümkün değildir. Bunun sebebi ise muzâri fiili nasb eden En [أَنَّ] edâtının istikbale/geleceğe delalet etmesidir. Bu da kesin bilgiye ters düşmektedir. Geleceğe dair haber verilen şeyler kesin bilinen şeylerden değildir.¹⁸³

2. Zannî (kesin olmayan) bilgiye delalet eden fiillerden sonra muhaffef En [أَنَّ] veya muzârî fiili nasb eden En [أَنَّ] edâtının gelmesi câizdir. Bunun sebebi ise zanna delalet eden fiillerin muzâri fiili nasb eden En [أَنَّ] edâtı ile kullanılmasına uygun olmasıdır. Ancak kullanılan kelime ile ilim manası kastedilirse muhaffef En [أَنَّ] edâtı kastedilmiş olur. Yani zan manası kastedilirse mudariyi nasb eden En [أَنَّ] veya muhaffef En [أَنَّ] edâtı, ilim manası kastedilirse yalnızca fiile benzetilen En [أَنَّ] edâtı kullanılmış demektir. Zanna delalet edip kendinden sonra En [أَنَّ] edâtı kullanılan örnek şudur: “ظَنَنْتُ أَنَّكَ تَقُومُ; Kalkacağını zannettim” ve “حَسِبْتُ أَنَّكَ مُنْطَلِقٌ; Gideceğini zannettim”. Bu örneklerde zanna manasına gelen “ظَنَّ” ve “حَسِبَ” fiilinden sonra En [أَنَّ] edâtı gelmiştir. Zan fiilden sonra En [أَنَّ] edâtının gelmesinin örneği şu âyettir:

وَحَسِبُوا أَنَّ لَا تَكُونُ فِتْنَةً

“Başlarına bir felâketin gelmeyeceğini sandılar.” (el-Maide, 5/71).

Bu âyette zan ifade eden “حَسِبُوا” fiilinden sonra En [أَنَّ] edâtı gelmiştir. Bu edât, hafifleştirilmiş En [أَنَّ] edâtı da, fiili muzâriyi nasb eden En [أَنَّ] edâtı da olabilir. Fiili muzâriyi nasb eden En [أَنَّ] edâtı olduğu kabul edilirse nasb ameli yapar, Lâ (لا) harfi nasb ameline engel teşkil etmez. O hâlde “أَنَّ لَا تَكُونُ” şeklinde olur ve “تَكُونُ” fiili mensûb okunur. Enne [أَنَّ] edâtından hafifleştirilmiş En [أَنَّ] edâtı olduğu kabul edilirse “أَنَّ لَا تَكُونُ” şeklinde merfû‘

¹⁸³ Müberred, *el-Muktadab*, 3/7.

okunması gerekir. Bu durumda En [أَنَّ] edâtından sonra gizli bir zamîr vardır. “لَا تَكُونُ” cümlesi de En [أَنَّ] edâtının haberi olmak suretiyle mahallen merfû‘ olur.¹⁸⁴

3. Korku (الرَّجَاءُ) ve ümit (خَوْف) bildiren fiillerden sonra yalnızca fiili mudariyi nasb eden En [أَنَّ] edâtı olması mümkündür. Bunun sebebi ise hafifleştirilmiş En [أَنَّ] edâtının sadece kesin bilgi ifade eden fiillerden sonra vâki olmasıdır. Korku ve ümit ifade eden fiiller ise ilim (kesin bilgi) ifade etmezler. “خِفْتُ أَنْ تُقَوِّمَ يَا فَتَى; Ey genç! Kalkmandan korktum” ve “أَرْجُو أَنْ تَذْهَبَ إِلَى زَيْدٍ; Zeyd’e gitmeni umuyorum” örneklerine bakıldığında ne korku ne de ümit etmek kesinlik ifade etmezler. Bu sebeple örneklerde bulunan En [أَنَّ] edâtları nasb edâtıdır. Kendinden sonra gelen fiilleri mansûbturlar.¹⁸⁵

Sibeveyh, ilme delalet eden fiillerle kesin bilgi kastedilmezse fiili mudariyi nasb eden En [أَنَّ] edâtının kullanılmasının, korku ve ümit bildiren fiillerle de kesin bilgi kast edilirse hafifleştirilmiş En [أَنَّ] edâtının kullanılmasının câiz olduğunu söylemiştir. Ancak Müberred bu iki görüşün de zayıf olduğunu dile getirmektedir.¹⁸⁶

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا

“Görmüyorlar mı ki o (heykel) kendilerine bir sözle karşılık veremiyor” (Taha, 20/89).

Âyette geçen En [أَنَّ] edâtından sonra gelen fiil merfû‘ okunmaktadır. Yani âyette geçen edât muhaffef En [أَنَّ] edâtıdır.¹⁸⁷

Dua cümlesinde muhaffef kelimeler kullanılmak istenirse hem kesralı İn [إِنَّ] hem de fethalı En [أَنَّ] edâtı kullanılması câizdir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Müberred, *el-Muktadab*, 3/7.

¹⁸⁵ Müberred, *el-Muktadab*, 3/7.

¹⁸⁶ Müberred, *el-Muktadab*, 3/8.

¹⁸⁷ Müberred, *el-Muktadab*, 3/8.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Müberred, *el-Muktadab*, 3/9-10.

1.5. “EL-USÛL Fİ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛFU MÜŞEBBEHE

İbn Serrâc (öl. 316/929), leyse manasında olan Mâ [مَا] edâtını da fiile benzeyen harfler kategorisinde değerlendirmektedir. Ancak konunun içeriği olan İnne [إِنَّ] ve kardeşleri olduğu için yer verilmemektedir.¹⁸⁹

İbn Serrâc, fiile benzetilen edâtların sonlarının fetha üzere mebnî olmasını, fiile benzemeleri ile ilişkilendirerek mâzî fiil gibi olduğunu söylemektedir.¹⁹⁰ Amelî yönden fiile benzeme hususunu Hâil b. Ahmed gibi mef’ûlü fâilinin önüne geçen fiile benzetmektedir.¹⁹¹

İbn Serrâc, Kûfelilerin İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin sadece ismini nasb ettiğini kabul ettiklerini, haberin merfû‘ olmasının ise İnne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin ameli ile olmadıklarını savunduklarını dile getirmektedir. Buna da “İnne [إِنَّ] edâtı mübtedâyâ dâhil olduktan sonra mübtedâlık gitmiştir. Dolayısıyla amil artık İnne [إِنَّ] edâtı ve kardeşleridir. Hâliyle haberin amili de bu edâtlardır. Öte yandan mübtedâda raf’ veya nasp ameli yapan her âmilin haberde de âmil olduğu kabul edilmektedir.” şeklinde cevap vermektedir.

İbn Serrâc, edâtların manalarına değinirken Leyte [لَيْتَ] edâtının temennî manasının dışında işfak (şefkat gösterme) manasına gelmektedir.¹⁹² Lealle [لَعَلَّ] edâtı da teraccî manası dışında zannetmek, illet bildirme ve خَلِيق/yapmaya yatkın/değer/lâyık olmak üzere üç anlam daha ifade etmektedir.¹⁹³ Bunun yanı sıra zannetmek manasına da gelmektedir. Bu manaya gelmesinin delili de iki mamul alabilmesidir.¹⁹⁴

Bu bilgiler hâricinde İbn Serrâc’ın eserinden elde edilen bilgiler derlendiğinde konunun, fiile benzeyen edâtların benzeme yönü, İnne ve Enne şeklinde kesralı ve fethalı durumları ve muhaffef olmaları durumundaki hükümleri olmak üzere üç kısımda ele alınması uygun görülmüştür.

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebûbekir İbn Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi’n-nahv* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle), 1/92-95.

¹⁹⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/230.

¹⁹¹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/230.

¹⁹² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/230.

¹⁹³ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/259.

¹⁹⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/259.

1.5.1. İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin Hükümleri

Yazar önceki eserlerde tahlil edilen bir takım değerlendirmeleri¹⁹⁵ zikretmekle beraber bunlara eklemelerde bulunmuştur ki bu eklemeler şu şekildedir:

1. İinne [إِنَّ] edâtına Mâ [مَا] harfi bitişebilir. Böyle olduğunda iki durum söz konusudur.¹⁹⁶

a. Mâ [مَا] harfi İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin ameline herhangi bir etki etmez. Bu durumda Mâ [مَا] harfi zâid olup herhangi bir etkisi yoktur. “إِنَّمَا زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ”; Muhakkak Zeyd gidicidir” örneğine bakıldığında Mâ [مَا] harfi dâhil olmasıyla herhangi bir etkide bulunmamıştır.¹⁹⁷

b. Mâ [مَا] harfinin kâffe olması İinne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin nasb ve raf‘ ameli yapmasını engeller. Bu durumda İinne [إِنَّ] ve kardeşleri, amel etmekten alıkonulan fiil konumundadır. “أَشْهَدُ لَزَيْدٍ خَيْرٌ مِنْكَ”; Şahitlik ederim ki Zeyd senden daha hayırlıdır.” denildiğinde Lâm [ل] harfi nasıl ki kendinden önce geçen “أَشْهَدُ” fiilinin amel etmesine engel oluyorsa Mâ [مَا] harfi de İinne [إِنَّ] ve kardeşlerini amel etmesine engel olur.¹⁹⁸

İinne [إِنَّ] ve İnnemâ [إِنَّمَا] arasında anlam olarak farklılık vardır. Sîbeveyh’e göre İinne [إِنَّ] edâtı cümlelerin manasını tekit eder. İnnemâ [إِنَّمَا] edâtı ise habere tahkir yani işi sonuca bağlama manası katar. Örneğin “إِنَّمَا سِرْتُ حَتَّى أَذْهَلَهَا”; Oraya giriş yapana kadar yürüdüm” denildiğinde asıl dikkat çekilmek istenen kısım yürümek değildir. Yapılan yürüyüşün ev vb. bir yere girmekle son bulmasıdır. Son bulması veya asıl kastedilenin yürümek olmayıp girmek olması sebebiyle İnnemâ [إِنَّمَا] edâtından sonra gelen yürüme işi hedefe giriş yapmaya bağlanmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/245-260.

¹⁹⁶ Daha önce mâ/ما harfinin kâffe olması konusu ayrıntılı olarak anlatılmıştı ancak burada amel etme durumu eklendiği için konu tekrar zikredildi. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/137-138, 143

¹⁹⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/232

¹⁹⁸ Ferrâ bu durumda ‘kendinden sonra gelen fiil manen isimdir’ görüşünü savunmaktadır. Kisâi ise amelden ilğa edildiğini savunmaktadır. İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/232.

¹⁹⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/233.

2. Keenne [كَأَنَّ] edâtı ayrı bir edât olmayıp Kâf [ك] ve Enne [أَنَّ] edâtlarının birleşmesinden meydana gelmiştir.²⁰⁰

3. Lâm [ل] harfi sadece İne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] edâtlarının haberlerine dâhil olur.²⁰¹ Diğer edâtlarla kullanımı yoktur.²⁰²

4. İne [إِنَّ] ve Kardeşlerinin ismi ile haberinin arasının te'kîd edici veya cümlede geçen anlamı öne çıkaran şeylerle ayrılması câizdir. “إِنَّ زَيْدًا فَأَفْهَمَ مَا أَقُولُ رَجُلٌ صَالِحٌ” Muhakkak Zeyd -dediğime kulak ver- salih bir adamdır.” örneğine bakıldığında “زَيْدًا” kelimesi İne [إِنَّ] edâtının ismidir. “رَجُلٌ” kelimesi de İne [إِنَّ] edâtının haberidir. İsim ve haber arasına “فَأَفْهَمَ مَا أَقُولُ”; Dediğimi anla” cümlesi getirilmiş ve bununla muhâtabın dikkatini olaya çekmek suretiyle te'kîd anlamı kastedilmiştir. Bu duruma âyet-i kerîmeden örnek ise şudur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا، أُولَٰئِكَ هُمُ جَنَّاتُ عَدْنِ

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zâyî etmeyiz. İşte onlara, altlarından ırmaklar akan adn cEnnetleri vardır.” (el-Kehf 18/30-31).

Âyette geçen “الَّذِينَ” kelimesi mevsûl olup İne [إِنَّ] edâtının ismidir. “أُولَٰئِكَ هُمُ جَنَّاتُ عَدْنِ” cümlesi İne [إِنَّ] edâtının haberidir. İsim ve haber arasında geçen “نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ” cümlesi ise İne [إِنَّ] edâtının ismi ve haberi arasında fasıla görevi yapmaktadır.²⁰³

5. İne [إِنَّ] edâtından sonra şân zamîri gelebilir. Fakat şân zamîri “كَانَ” fiilinde olduğu gibi müstetir olarak gelemmez çünkü “كَانَ” kelimesi fiil olup zamîri gizleyebilir. İne [إِنَّ] edâtı ise harf olması sebebiyle müstetir ma'mûl alma özelliği yoktur. Bu sebeple de şân zamîrini gizleyemez ancak şân edâtı mahzûf olarak gelebilir. Şân zamîrini mahzûf olması durumunda yine de kendinden hemen sonra bir fiil kendisine mübâşir (bitişik) gelmesi câiz değildir.

²⁰⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/230.

²⁰¹ Lâm/ل harfinin manaları ve dâhil olduğu yerler hk. geniş bilgi için bk. İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/260-261.

²⁰² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/231.

²⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/260-261.

Ancak aralarına zarf gibi bir fâsıla gelmesi durumunda fasıladan hemen sonra fiilin gelmesinde bir beis yoktur.²⁰⁴

6. İne [إِنَّ] edâtından sonra ma‘rife olan kelime önce gelip isim, nekra olan kelimenin de haber olması gerekirken “إِنَّ قَائِمًا الزَّيْدُونَ, إِنَّ قَائِمًا الزَّيْدَانِ, إِنَّ قَائِمًا زَيْدٌ” şeklinde kullanıma cevaz verenler vardır. Ancak i‘râb, “قَائِمًا” İne [إِنَّ] edâtının ismi, “زَيْدٌ / الزَّيْدَانِ / الزَّيْدُونَ” haber olması şeklinde değildir. “قَائِمًا” kelimesi İne’nin ismi olması sebebiyle mansûbtur. “الزَّيْدُونَ/الزَّيْدَانِ/زَيْدٌ” ise “قَائِمًا” kelimesinin fâilidir. Bu durumda “زَيْدٌ / الزَّيْدَانِ / الزَّيْدُونَ” kelimesi hem fâil hem de haber konumundadır. Başka bir haberin gelmesine gerek kalmamıştır. Basralılar ve Ferrâ bu görüşü savunmaktadır.²⁰⁵ Ahfeş de “إِنَّ فِي الدَّارِ جَالِسًا أَخَوَاكَ” örneğinde “أَخَوَاكَ” kelimesinin fâil olup habere gerek bırakmadığını dile getirmektedir.²⁰⁶ Kûfeliler “إِنَّ أَكِيْلًا زَيْدٌ طَعَامَكَ” denilmesine yani müştaktan (أَكِيْلًا) sonra merfû‘ mamul (زَيْدٌ) gelip ikisinin birleşik olmasına cevaz vermemişlerdir. Ancak “إِنَّ أَكِيْلًا طَعَامَكَ زَيْدٌ” şeklinde müştak ile merfû‘ mamulü (زَيْدٌ) arasına mansûb ma‘mul (طَعَامَكَ) girmesi durumuna cevaz vermişlerdir. Basralılar ise her ikisine de cevaz vermektedirler.²⁰⁷

7. “إِنَّ بِكَ زَيْدًا مَأْخُودٌ” Zeyd seninle alıkonulmuştur” örneğinde “مَأْخُودٌ” kelimesinin sadece merfû‘ olması câizdir. Çünkü “إِنَّ بِكَ زَيْدًا” denildiğinde cümle tam değildir. “بِكَ” câr-mecrûr olarak haber olması mümkün değildir. Bu sebeple “مَأْخُودٌ” kelimesi haber olmak zorundadır. Ancak “بِكَ” câr-mecrûr “مَلِكًا لَكَ” senin için mülk edindi” manasını ifade ederse bu durumda câr-mecrûr ile tam cümle olur. Bu durumda da haber olma zorunluluğu kalmayan “مَأْخُودًا” kelimesi mansûb okunabilir.²⁰⁸

8. Cümle tam olmadan İne [إِنَّ] edâtının ismine atıf yapıldığında ismin üzerine atfedilen veya manevi tekit ile tekit edici kelimenin mansûb okunması gerektiği hâlde ibtidâ mahâlline atıf yapılması veya manevi tekit yapılması durumunda matuf kelimeyi veya manevi

²⁰⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/232.

²⁰⁵ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/232.

²⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/255-256.

²⁰⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/256.

²⁰⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/244-245.

tekit kelimesini merfû‘ okuyanlar mevcuttur. Bu düşünceye göre “إِنَّهُمْ أَجْمَعُونَ ذَاهِبُونَ” ve “إِنَّكَ وَزَيْدٌ” şeklinde merfû‘ okumak câizdir.²⁰⁹ Ferrâ da bu görüşü savunmaktadır.²¹⁰

9. “إِنَّ الْقَائِمَ أَبُوهُ مُنْطَلِقٌ جَارِيَةٌ.” örneğinde “الْقَائِمَ” kelimesi İnne [إِنَّ] edâtının ismi olup mansûbtur. “أَبُوهُ” kelimesi merfû‘ olup “الْقَائِمَ” kelimesinin fâilidir. “مُنْطَلِقٌ” kelimesi İnne [إِنَّ] edâtının haberidir. “جَارِيَةٌ” kelimesi ise ya “مُنْطَلِقٌ” kelimesinin fâili olarak merfû‘ olur ya da mübtedâ olup haberi mahzûftur. Haberin mahzûf olması durumunda açılımı “جَارِيَةٌ مُنْطَلِقٌ” şeklindedir.²¹¹

10. “إِنَّ الْقَائِمَ وَأَخُوهُ قَاعِدٌ.” örneğinde “أَخُوهُ” kelimesi ma‘tûf olup merfû‘dur ve gizli zamîr olan “الْقَائِمَ” kelimesinin fâili üzerine atıf yapılmıştır. Bu durumda asıl olan zâhirî zamîr ile desteklenmesi olsa da böyle bir kullanım mevcuttur. Zâhirî zamîr ile desteklenip “إِنَّ الْقَائِمَ هُوَ” şeklinde söylenmesi aslolan şeklidir. Bu örnekte zıt kavramların yani oturma ve kalkma eylemlerinin kullanılmasının temel sebebi manaya dikkat çekmektir. Hem kalkma hem de oturma eylemi bir arada olması mümkün değildir. Ancak burada kastedilen mana “kardeşinle beraber ayakta duran kimse oturmuştur.” şeklindedir.²¹²

11. “إِنَّ زَيْدًا كَانَ مُنْطَلِقًا” örneğinde “مُنْطَلِقًا” kelimesi “كَانَ” fiilinin haberi olmak üzere mansûbtur. Ancak merfû‘ olması da iki şekilde mümkün olabilir.

a. “كَانَ” fiili zait olup “مُنْطَلِقٌ” kelimesi İnne [إِنَّ] edâtının haberi olur. İnne [إِنَّ] edâtının haberi merfû‘ olduğu için de “مُنْطَلِقٌ” kelimesinin i‘râbı mansûb olmaz.

b. “كَانَ” fiilinin haberi mahzûf zamîr²¹³ olup “مُنْطَلِقٌ” kelimesi ismi olur. Bu durumda da örneğin açılımı “إِنَّ زَيْدًا كَانَ مُنْطَلِقًا” şekilde olur. Ancak bu durum, He [هـ] zamîrinin hazfı ve haberin marife ismin de nekre olması sebebiyle çirkin görülmüştür.

²⁰⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/252.

²¹⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/256-257.

²¹¹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/253.

²¹² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/253.

²¹³ Bu vb. durumlarda bitişen he/هـ harfine hâ-i meçhule denir. Ayrıntılı bilgi için bkz: 1/257-258.

12. İinne [إِنَّ] ve kardeşlerine nefsi mütekellim zamîri olan Ye [ي] zamîrine bitiştiğinde vikaye (koruyucu) Nûn [ن] harfi kendisine bitişir. Ancak Nûn [ن] harfinin hazfı da mümkündür. İinne [إِنَّ] edâtına bitişmesi durumunda Nûn [ن] harfi bitleştirilerek “İnnenî/إِنِّي” veya Nûn [ن] harfi hazfedilerek “innî/إِنِّي” şeklinde okunması câizdir. Lealle [لَعَلَّ] edâtına nefsi mütekellim zamîri olan Ye [ي] zamîrinin bitişmesi durumunda Nûn [ن] harfinin “leallî/لَعَلِّي” şeklinde hazfedilerek okunması “Leallenî/لَعَلِّي” şeklinde sabit kalmasından evladır. Leyte [لَيْتَ] edâtına nefsi mütekellim zamîri olan Ye [ي] zamîrinin bitişmesi durumunda Nûn [ن] harfinin “Leytenî/لَيْتَنِي” şeklinde sabit kalması “leytî/لَيْتِي” şeklinde hazf edilmesinden daha iyidir.²¹⁴

1.5.2. İinne [إِنَّ] Edâtının Kesralı Ve Fethalı Geldiği Yerler

İbn Serrâc, konunun sonunda Ahfeş’in çok vecîz olan “edâtın yerine “ذاك/şu” lafzı konulduğunda mana uymuyorsa o zaman kesralıdır. Mana uyuyorsa da fethalıdır.” sözünü aktarmaktadır.²¹⁵

1.5.2.1. İinne [إِنَّ] edâtının kesralı olarak geldiği yerler altı tanedir.

İbn Serrâc, İinne [إِنَّ] edâtının cümlelerin başında,²¹⁶ Ef’âli kulûba ikinci mef’ûl olarak geldiğinde,²¹⁷ cümle içerisinde Lâm [ل] harfi bulunduğu²¹⁸ veya konuşulan kelâma delalet eden “قَوْل” türevlerinden sonra geldiğinde kesralı olduğunu²¹⁹ ifade etmiştir. Cümlelerin başında İinne [إِنَّ] edâtının kesralı gelmesine fiil ve ibtidânın vâki olmasının câiz olduğu yerlerde İinne [إِنَّ] edâtının kesralı olarak geldiğini belirtmektedir. İkisinin birden vâki olamaması durumunda kesralı olarak gelmez. Kesralı geldiğinde de kendisinde fiil olsun, isim olsun veya harf olsun hiçbir âmilin amel etme durumu söz konusu değildir. Bu sebeple de

²¹⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/259.

²¹⁵ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/281.

²¹⁶ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/262.

²¹⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/281.

²¹⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/241;263.

²¹⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/263.

kesralı olduğunda cümle olarak i'râbta mahâlîli yoktur. Ör. “إِنَّ عَمْرًا مُنْطَلِقٌ”; Muhakkak Amr gidiçidir” denildiğinde İnne [إِنَّ] edâtının yerine fiil konulması câiz olup “إِنْطَلَقَ عَمْرُو”; Amr gitti” denilebilir. Cümle konumunda olduğu için kesralı gelir.²²⁰

1. Kasem (Yemin) veya kasem anlamında olan bir şeye cevap olarak geldiğinde kesralı okunur.

وَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ إِنْ أَجَبْنَاهُمْ لَأَشْبَعُ مِنْ شَجَائِكُمْ²²¹

Bunlar var ya (yemin ederim ki) en korkakları bile sizin en cesurlarınızdan daha cesaretli olan kimselerdir.

Söze bakıldığında yemin manası kastedilmiştir. Cevap olarak gelen cümlemin başındaki İnne [إِنَّ] edâtı da kesralı olarak söylenmiştir.²²²

2. İnne [إِنَّ] edâtı sıla konumundan geldiğinde yine kesralı okunur. Çünkü sıla cümlesinin i'râbta mahâlîli yoktur. Herhangi bir nasb veya câr yapacak âmilin kendisine dâhil olması mümkün değildir. Bu sebeple de kesralıdır.²²³

3. Vakte delalet eden Vâv [و] harfinden sonra gelmesi durumunda kesralı okunur. “رَأَيْتُهُ”; O gün kendisi ile iftihar eden bir genç gördüm” denildiğinde Vâv [و] harfi zamana delâlet etmektedir. Zaman harfi olan Vâv [و] harfinden sonra geldiği için de İnne [إِنَّ] edâtı kesralı gelmiştir.²²⁴

1.5.2.2. Enne [إِنَّ] edâtının fethalı olarak geldiği yerler

Enne [إِنَّ] edâtının fethalı olarak geldiği yerlerde edâtı müfret ile tevil edilmesi söz konusudur. Çünkü kendisi ile durum, olay ya da hikâye kastedilir. Kendisi daima bir şey ile alakalı olması gerektiği için kendisiyle ibtidâ yapılamaz. Her zaman bir âmilin ma'mûlû olması böylece merfû', mansûb veya mecrûr olarak gelmesi gerekir. Fiil konumunda gelen kesralı İnne [إِنَّ] edâtının, fiilin fiilde amel edememesi sebebiyle mamul olmaz. Ancak Enne [إِنَّ] edâtı mastar tevilinde olduğu için kendisinde amel edilir. Bu açıklamadan sonra İnne ve

²²⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/262.

²²¹ Şiir olmadığı için söyleyen bilinmemektedir.

²²² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/263.

²²³ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/263.

²²⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/265.

Enne'nin peş peşe gelmesi, câr edâtlarının gizli olması ve bedel olarak gelmesi²²⁵ durumlarında fethalı olduğunu da belirtmiştir.²²⁶ Fâil ve haber olması durumunda da fethalı gelmesine²²⁷ örnek getiren İbn Serrâc'ın Enne [أَنَّ] edâtının fethalı geldiği yerlere yaptığı eklemeler şunlardır:

1. Enne [أَنَّ] edâtı mübtedâ olarak geldiğinde fethalı okunur fakat mübtedâ olarak gelmesi çirkindir. Şeddeli Enne [أَنَّ] edâtı ismi ve haberi ile mastar tevilinde olması hususunda muzârî fiili nasb eden En [أَنَّ] konumundadır. Bu konumda olması her durumda aynı güçte olduğunu göstermez. Nasb eden En [أَنَّ] edâtı, daima fiile bitiştiği için nasp ettiği fiille beraber mastar konumundadır. Mastarın da mübtedâ olmasından bir beis yoktur. Şeddeli Enne [أَنَّ] edâtı ise sadece isimlere dâhil olur. Öte yandan cümleye tekit manası da katar ki bu da nasb eden En [أَنَّ] ile aralarında fark olduğunu gösterir. Tam anlamıyla birbirinin aynısı olmadıkları için nasb eden En [أَنَّ] edâtına kıyasla mübtedâ yapılması çirkindir.²²⁸

2. Enne [أَنَّ] edâtı Lev [لَوْ] veya Levîlâ [لَوْلَا] edâtlarından sonra fethalı okunur. Mansûb gelmesinin iki açıklaması vardır. Birinci açıklama, “Lev [لَوْ] veya Levîlâ [لَوْلَا] edâtlarından elde edilen mastar manası kendilerinden sonra fiil işlevi görmekte olduğu için herhangi bir şeye ihtiyaç kalmaz” şeklindedir. İkinci açıklama ise “Lev [لَوْ] edâtından sonra gelen kelimelerden anlaşılan bir fiilin kendisinden sonra gizli olduğu yönündedir.” Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere Lev [لَوْ] edâtından sonra isim, gizli bir fiilin fâili olmak üzere merfû'dur.²²⁹ Lev [لَوْ] edâtından sonra müfret isme örnek şu âyet-i kerîmedir:

قُلْ لَوْ أَنُّكُمْ تَمْلِكُونَ

“Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız” (el-İsrâ 17/100).

²²⁵ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/270.

²²⁶ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/265-267.

²²⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/273.

²²⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/266.

²²⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/267.

Âyete bakıldığında Lev [لَوْ] harfinden sonra müfred²³⁰ kelime gelmiştir. Buradan da Lev [لَوْ] harfinden sonra gelmesi durumunda Enne [أَنَّ] edâtının fethalı okunması gerektiği anlaşılmaktadır.²³¹

3. Enne [أَنَّ] edâtı şu âyet ve benzeri durumda fethalı okunur:

إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلٍ مَا أَنْتُمْ تَنْطِفُونَ

“bu, tıpkı sizin konuşmanız kadar gerçek!” (ez-Zâriyât 51/23).

Âyete bakıldığında Enne [أَنَّ] edâtı fethalıdır. Bunun sebebi ise Mâ [مَا] harfinin zaid harf olmasına rağmen “مِثْلٍ” kelimesine izafe edilmesidir. Buradaki izafe “خَمْسَةَ عَشَرَ” kelimesinin birbirine bitişmesi gibi tam bir birleşmedir. Mâ [مَا] harfi zaid olması sebebiyle izafeye engel olamayacağı için kendinden hemen sonra gelen “أَنْتُمْ تَنْطِفُونَ” kısmındaki Enne [أَنَّ] edâtı ismi ve haberi ile beraber müfred tevilinde olup mahallen mecûr muzâfun ileyh durumundadır. Bu sebeple de mansûb okunur.²³²

4. “يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنتَ مُنْطَلِقٌ; gideceğin nilgisi doğrumu?” ve “أَحَقُّ أَنتَ ذَاهِبٌ; gidişin Cuma günüdür” örneklerinde Enne [أَنَّ] edâtı mübtedâ olmak üzere fethalı okunur. Ancak Hâil b. Ahmed, bu Enne [أَنَّ] edâtının mübtedâ olarak gelmesini kötü olarak nitelendirmektedir. Ona göre böyle bir kullanım câiz değildir.²³³

5. Şu âyet örneğinde de Enne [أَنَّ] edâtı fethalıdır:

لَا جَزَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ

“Kaçınılmaz olarak onlara ancak ateş vardır.” (en-Nahl 16/62).

²³⁰ Müfred kelimesinden maksat cümle olmamasıdır.

²³¹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/267-268.

²³² Âyetteki durumda irâb görüşlerini ayrıntılı araştırmak için bk. İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/273-278

²³³ Farklı değerlendirmelerde de bulunulmuştur ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/273-281.

Âyetteki Enne [أَنَّ] edâtının fethalı okunmasının sebebi de Lâ [لَا] harfinin zait olması, “جَرَمَ” kelimesinin de fiili mâzî olup Enne [أَنَّ] edâtının da ismi ve haberi ile fâil konumunda olmasıdır. Lâ [لَا] harfinin zait olarak gelmesi şu âyetlerde de görülmektedir:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ

“İyilikle kötülük bir olmaz.” (Fussilet 41/34).

234 لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

“Yemin ederim şu beldeye” (el-Beled 90/1).

Âyetlerde geçen Lâ [لَا] harfleri zaid konumdadır.²³⁵

1.5.2.3. Hem fethalı hem de kesralı geldiği yerler

İbn Serrâc, “قَوْلَ” türevlerinden sonra kesralı gelmesi gerektiğini ifade ettiği gibi “قَوْلَ” kelimesinin zan manası taşıdığında edâtın fethalı geldiğine değinmiştir.

1. “إِنَّمَا” edâtı ile yapılan atıflarda atıf edâtından hemen sonra İnne [إِنَّ] edâtının gelmesi durumunda hem kesralı hem de fethalı okunabilir. Ör. “إِنَّمَا أَنَّهُ مُنْطَلِقٌ”; O ya gidicidir ya da gidicidir” denildiğinde örnekte geçen edâtı İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okumak mümkündür.²³⁶

2. “إِنَّمَا وَاللَّهِ إِنَّهُ دَهِبٌ”; yemin olsun ki o gidicidir” örneğindeki gibi kullanımlarda da İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okumak mümkündür.²³⁷

3. “إِنَّ لَكَ هَذَا عَلَى وَأَنْتَ لَا تُؤْذِي” şeklindeki kullanımlarda da İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okumak mümkündür. Fethalı okunması “إِنَّ لَكَ هَذَا عَلَى وَأَنْتَ لَا تُؤْذِي” açıklamasına binaen yapılabilir. Yani İnne [إِنَّ] edâtının ismi üzerine atfedilmesi sebebiyle

²³⁴ el-Beled 90/1.

²³⁵ bk. İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/279.

²³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/270.

²³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/270-271.

müfred olması gözetilir. İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı okunması ise kendisi ile ibtidâ yapılması üzeredir. İbtida durumunda da kesralı okunur.²³⁸

4. Mütakellimim kastına bağlı olarak ibtidâ durumunda İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir. “أَنَا نَجْدٌ; Şüphesiz ben Necd'im” örneğinde kişi “أَنَا نَجْدٌ” der gibi ibtidâ yapmışsa kesralı okur. Ancak “لَأَنِّي نَجْدٌ; Necd olduğum için” şeklinde bir takdirde bulunma niyetindeyse o zaman fethalı olarak okuyabilir. Bu tamamen kişinin kastı ile şekillenen bir durumdur.²³⁹

Buradan anlaşılan kişinin zihnindeki duruma göre i'râb yapabilmesinin mümkün olmasıdır. Örnekteki kişi âmil olan câr harfîni düşünerek fethalı okumuştur. Böyle bir düşüncede olmasaydı okuması gereken ilk durumdaki gibi kesralı olmasıdır.

5. “أَوَّلُ مَا أَقُولُ إِنِّي أَحْمَدُ اللَّهَ” örneğinde edâtın, İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunması câizdir. Bunun sebebi ise mübtedânın haberi olduğu takdirde Enne [أَنَّ] şeklinde mansûb olup mastar tevilindedir. Bu durumda cümlemin anlamı ‘Söyleyeceğim ilk söz Allah’ı hamd etmektir’ şeklindedir. İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı okunması durumunda ise mastar tevil edilmesi düşünülmeyp söz hikâye edilmiş demektir. Bu durumda da anlam “Söyleyeceğim ilk söz “Allah’ı hamd ediyorum” şeklindedir. Bu durumda İnne [إِنَّ] edâtı ismi ve haberi ile beraber cümle konumundadır.²⁴⁰

6. Fucâiyye (ansızın gerçekleşme) anlamı bildiren İzâ [إِذَا] edâtından sonra cümle gelmesi gerektiği için İnne [إِنَّ] edâtı kesralı gelir. Ancak mütakellim kimse haber takdir edip Enne [أَنَّ] edâtı ile de mübtedâ kastedebilir. Bu durumda da Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okuyabilir “فَإِذَا الْعُودِيَّةُ بِهِ; Ugradım bir de baktım köle imiş” örneğinde takdir, “فَإِذَا أَنَّهُ عَبْدٌ; onda kölelik mevcuttu” şeklinde düşünürse Enne [أَنَّ] şeklinde mansûb okunup mübtedâ olur. Câr-mecrûr da haber olur.²⁴¹

²³⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/271.

²³⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/271.

²⁴⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/272.

²⁴¹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/272.

7. Hattâ [حَتَّى] edâtının hem câr harfi ve hem de ibtidâiyye olması durumuna göre İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir. Ör. “قَدْ عَرَفْتُ أُمُورَكَ حَتَّى إِنَّكَ أَحَقُّ”; Senin durumlarını hatta ahmak biri olduğunu öğrendim” denildiğinde Hattâ [حَتَّى] edâtı harfi câr olursa Enne [أَنَّ] edâtı fethalı okunur. Hattâ [حَتَّى] edâtı ile ibtidâ manası ifade edilirse o hâlde Hattâ [حَتَّى] edâtı âmil olmaktan çıkar. Böylece İnne [إِنَّ] edâtı da kesralı okunur.²⁴²

8. Edâtın cevap cümlesinde bulunması durumunda cevap cümlesinin başında Fe [ف] harfi yoksa İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı veya Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir. “قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكَ إِذَا”; Şu işi yaptığında ona hayran kalacağını bildim” örneğine bakıldığında ikinci Enne [أَنَّ] edâtı mansûbtur. Ancak Fe [ف] harfinin takdîren mevcut olduğu düşünülerek kesralı okunması da mümkündür.²⁴³

9. “قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا لَيَنْطَلِقَ”; yemin ederim ki Zeyd’in gideceğini bildim” vb. örneklerde de hem İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı hem de Enne [أَنَّ] şeklinde fethalı okunabilir. Şâyet Lâm [ل] harfi kaseme cevap olursa o zaman Enne [أَنَّ] edâtı mamulü ile beraber “عَلِمْتُ” fiilinin mef’ûlü olup fethalı okunur. Lâm [ل] harfi ibtidâ manası ifade ederse o zaman da İnne [إِنَّ] şeklinde kesralı okunur. Çünkü kendisiyle cümle başlamıştır. Bu durumda da kesralı okunur.²⁴⁴

10. Kaseme cevap olarak gelen cümledeki “وَاللَّهِ إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ”; Yemin olsun ki Zeyd gidicidir” örneğinde olduğu gibi edat ile başlarsa kesralı okunur. Ancak Bağdat hâlkı “أَخْلَفْتُ بِاللَّهِ عَلَى ذَاكَ” şeklinde bir takdir üzere fethalı okuyorlar. Bu takdire göre Enne [أَنَّ] edâtı, harfi câr olan Alâ [عَلَى] harfi ile mecrûr konumundadır. Bu sebeple de mansûb okunur.²⁴⁵

11. Ef’âli kulûb için ikinci mef’ûl olarak gelmesi durumunda birinci mef’ûl şahıs olursa ise ikinci mef’ûlün başında gelen İnne [إِنَّ] edâtı kesinlikle kesralı olarak gelir. “ظَنَنْتُ زَيْدًا أَنَّهُ مُنْطَلِقٌ”; Zeyd’i gidici zannettim” örneğine bakıldığında birinci mef’ûl “زَيْدًا” kelimesi olup

²⁴² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/273.

²⁴³ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/273.

²⁴⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/275.

²⁴⁵ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/279.

şahıs ifade etmektedir. Bu sebeple ikinci mef'ûlün başında gelen İnne [إِنَّ] edâtı kesralıdır. Çünkü fethalı olarak gelmesi durumunda mastar manası vermesi gerekir ki “Zeyd’i gitmek sandım” manasını ifade eder. Bu da doğru bir mana değildir. Ancak birinci mef'ûl şahıs değil de olay ifade ediyorsa o zaman Enne [أَنَّ] şeklinde mansûb olarak gelmesinde bir beis yoktur. “ظَنَنْتُ أَمْرَكَ أَنَّكَ مُنْطَلِقٌ; Durumunu gitmen sandım” denildiğinde birinci mef'ûl şahıs değildir. Bu sebeple de mansûb gelmesinde bir sakınca yoktur. Nitekim anlam “senin durumunun gitmen olduğunu sandım” şeklindedir. Bu da uygundur.²⁴⁶

1.5.3. Muhaffef Durumda Hükümler

İbn Serrâc, Lâkin [لَكِنَّ] edâtının kullanımlarına değinmiştir.²⁴⁷ Eserde İn [إِنَّ] ve En [أَنَّ] suretinde gelebilecek edâtlara değinilmiştir.²⁴⁸ Keenne [كَأَنَّ] edâtı hususunda Kâf [كَ] ve Enne [أَنَّ] harflerinden mürekkep olduğu görüşü savunulduğu için muhaffef olduğunda muhaffef En [أَنَّ] edâtının hükümleri kendisinde geçerlidir.²⁴⁹

1. Fiile benzetilen harflerin muhaffef olması durumunda amel edip edememelerinde görüş ayrılığı vardır. Amel eder diyenlerin de etmez diyenlerin de kendilerine göre delilleri vardır:

a. Amel etmez diyenler bu edâtların amel etmeleri fiile benzemeleri olduğunu ve bu benzemenin de fiillerde olduğu gibi kendilerinin de en az üç harfe sahip olmaları ve sonlarının fetha üzerine mebnî olmaları ile gerçekleştiğini söylemektedirler. Muhaffef oldukları takdirde hem üç harf üzere olma hem de fetha üzere mebnî olma özelliklerini kaybetmektedirler. Benzeme yönleri gidince benzeme ile aldıkları amel etme özelliği de ortadan kaybolmaktadır. Muhaffef olup amel etmemesi durumunda kendisinden sonra Lâm [ل] harfi gelmesi vaciptir.²⁵⁰ Aksi takdirde olumsuzluk manasını ifade eden İn [إِنَّ]²⁵¹ edâtı ile karışması durumu söz konusudur²⁵²

²⁴⁶ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/281.

²⁴⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/244.

²⁴⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/236-238.

²⁴⁹ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/238.

²⁵⁰ Lam harfi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/240-244.

²⁵¹ Olumsuzluk ifade eden in edâtının ameline dair ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/235-236.

²⁵² İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/235.

b. Amel etmeye devam eder diyenler de aynı benzerlikleri dile getirmektedirler. Ancak nasıl ki fiilde hazf gerçekleştiğinde bu durum amel etmelerine engel teşkil etmiyorsa ona benzeyen bu edâtlarda da hazfın gerçekleşmesi amel etmelerini engellememektedir demektedirler. “لَمْ يَكُ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا”; Zeyd gidici değildir” örneğine bakıldığında “يَكُ” fiilinden Nûn [ن] harfi hazfedilmiş ve iki harfli olmasına rağmen amel etmeye devam etmiştir. Bu edâtlar için de aynı durum geçerlidir. Muhaffef olduğunda amel etmeye devam etmesi durumunda kendisinden sonra Lâm [ل] harfine ihtiyaç yoktur. Çünkü yapmaya devam ettiği nasb ameli kendisini olumsuzluk edâtından ayırt etmektedir.

İbn Serrâc da kıyasa en uygun düşenin amel etmemesi olduğu düşüncesindedir. Bunu da eserinde açıkça belirtmektedir.²⁵³

2. Muhaffef İn [ن] edâtı kaseme cevap olarak gelebilir. Bu durumda muhaffef olmaya devam ettiği için kendisine Lâm [ل] harfi gelmelidir.²⁵⁴

3. En [أ] edâtı muhaffef olup mahzûf olan şân zamîrinin fâsıla olması sebebiyle kendisinden hemen sonra fiil gelebilir. Bu hususu filologlar hoş karşılamamışlardır. “قَدْ عَرَفْتُ”; Zeyd’in kalkacağını bildim” denilmesi çirkin görülmüştür. Böyle bir durumda muhaffef En [أ] edâtı ile fiil arasına Lâ [لا], Kad [قد] veya Sîn [س] harflerinden birinin fasıla olarak kullanılması gerekir. Bu harfler mahzûf olan şân zamîrinden ivazdırlar. Bir nevi Mahzûf olan şân zamîrinin yerini tutmaktadırlar. Muhaffef En [أ] edâtının dua cümlesinde kullanılması durumunda Lâ [لا], Kad [قد] veya Sîn [س] harfleri olmadan gelmesine cevaz verilmiştir. “لَكَ أَمَّا أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ”; Allah seni affetsin” şeklinde yapılan dualarda muhaffef En [أ] edâtı doğrudan fiile bitişebilir.²⁵⁵

²⁵³ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/235.

²⁵⁴ İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/229.

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Serrâc, *el-Usûl*, 1/239-240.

1.6. “EL-MUHÂLLÂ” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

İbn Şukayr eserinde fiile benzetilen edâtların nasb²⁵⁶ ve raf²⁵⁷ ameli yapmasına, bu edâtların mef’ûlü öne geçen müteaddî fiile benzemesine,²⁵⁸ edâtların ismi ile sıfatı ayrıldığında sıfatın haber olabileceğine yer vermiştir.²⁵⁹ Cümle isim ve haber ile tam olduktan sonra isminin üzerine atıf yapılmasına,²⁶⁰ haber tesniye olduğu zaman isme ma’tûf olan kelimede nasbın vacip olduğuna,²⁶¹ edâtların manalarına²⁶² ve muhaffef olma²⁶³ durumlarına değinmiştir.

Ek olarak İnne’nin [إِنَّ] “evet” manasını ifade ettiğine de değinmiştir. Delil olarak şu şiiri getirmektedir:

بَكَرْتُ عَلَى عَوَازِي . يَلْحَيْنِي وَأَلُوْمُهُنَّ

وَيَقُلْنَ شَيْبٌ قَدْ عَلَا . كَ وَقد كَبِرْتُ فَقُلْتُ إِنَّهُ²⁶⁴

Kınayıcılarım erkenden beni kınamak için geldiler. Ben de onları kınadım

Bana ‘yaşlılık seni yenmiş, yaşlandın’ dediler. Ben de ‘evet’ dedim.

Beytin sonunda geçen İnne [إِنَّ] edâtı fiile benzeyen harflerdendir. Kendinden önceki cümleyi tasdik edici olup “evet” manasını ifade etmektedir.²⁶⁵

1.7. “EL-CÜMEL Fİ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURUF-U MÜŞEBBEHE

Ebu’l-Kasım ez-Zeccâcî (öl.337/949) fiile benzeyen harflerin manalarına, nasb ve raf ameli yapmalarına değinmektedir.²⁶⁶ Bu harflerin amel etmelerini de fiile benzemelerine bağlamaktadır. Yazar bu edâtları dört yönden fiile benzetmektedir. Bunlar:

- 1- Fiil manasını barındırmaları
- 2- Fiili-i mâzî gibi sonlarının fetha üzerine mebnî olmaları

²⁵⁶ Ahmed b. Hasan b. Şukayr en-Nahvî Ebû Bekr, *el-Muhâllâ* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle-Dâru’l-Emel, 1987), 14.

²⁵⁷ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 103.

²⁵⁸ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 14.

²⁵⁹ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 103.

²⁶⁰ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 103-104.

²⁶¹ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 104.

²⁶² İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 105.

²⁶³ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 106.

²⁶⁴ Şiir Abdullah b. Kays isimli şaire aittir. Amr b. Bahr el-Leysî el-Câhız, *el-Beyân ve ’t-Tebyîn* (Beyrût: Dâr veMektebetü’l-Hilâl, 2002) 2/191.

²⁶⁵ İbn Şukayr, *el-Muhâllâ*, 107-108.

²⁶⁶ Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî Ebu’l-Kasım, *el-Cümel fi ’n-Nahv* ((Beyrut: Müessesetü’r-Risâle-Dâru’l-Emel, 1984), 51.

- 3- Her fiile bitiştigi gibi kendisine zamîr bitişmeleri
- 4- Mûteaddî fiil gibi kendilerine iki mamul alabilmeler.²⁶⁷

Yazar; haberin zarf olmaması durumunda takdimin câiz olmadığına, mübtedâyâ haber olarak gelmesi câiz olan her şeyin bunlara da haber olarak gelebileceğine,²⁶⁸ sadece İnne [إِنَّ] edâtının haberine Lâm [ل] harfinin gelmesine, cümle tam olduktan sonra ismi üzerine atıf yapılmasına ve vecihlerine²⁶⁹ değinmiştir. İnne [إِنَّ] edâtının cümle başında, cümleye Lâm [ل] dâhil olduğunda, kaseme cevap olduğunda, “قول” türevlerinden sonra kesralı geldiğine, diğer durumlarda ise fethalı geldiğine²⁷⁰ de eserinde yer veren müellif, İn [إِ] ve En [أَنَّ] suretinde gelebilecek edâtlara değinip²⁷¹ En [أَنَّ] edâtının ne zaman muhaffef ve ne zaman nasibe olabileceğini açıklamıştır.²⁷²

1.8. “EL-ÎZÂH FÎ İLELÎ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Ebu’l-Kasım ez-Zeccâcî bu eserinde hurûf-u müşebbehe meselesine eserinde yarım paragraf ayırmış olup orada şu kısa bilgiler vermektedir:

Fiile benzediğı için onun ameli gibi amel eder. Fiil gibi tasarrufu olmadığı için fiile câiz olan her şey kendisi için câiz değildir. Bu sebeple de haberi önüne geçemez.²⁷³

“إِنَّ زَيْدًا ضَرَبْتُ” demek câiz değilken “زَيْدٌ ضَرَبْتُ” demek câizdir. Bunun sebebi de “إِنَّ زَيْدًا” denildiğinde mef’ûl zamîri dönmesi câizden “زَيْدٌ ضَرَبْتُ” örneğinde zamîr dönmesi câiz değildir. Aksine kendisini nasb etmek üzere mef’ûl almak zorundadır.²⁷⁴

1.9. “ET-TUFFÂHA FÎ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Ebû Cafer (öl. 338/950) eserinde fiile benzeyen edâtların sadece iki durumundan bahsetmiştir. Bu edâtlar ismini nasb ve haberini raf’ ederler. Tesniye (ikil) kelimelerde raf’

²⁶⁷ ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 51-52.

²⁶⁸ ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 53.

²⁶⁹ ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 54-55.

²⁷⁰ ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 57-59.

²⁷¹ ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 351-353.

²⁷² ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, 197-199.

²⁷³ Abdurrahman b. İşhak ez-Zeccâcî Ebu’l-Kasım, *el-îzâh fî ileli’n-nahv* (Beyrut: Dâru’n-nefâis, 1979), 135.

²⁷⁴ ez-Zeccâcî, *el-îzâh fî ileli’n-nahv*, 137.

alameti Elif [ا] olur. Çoğul kelimelerde ise Vâv [و] olur.²⁷⁵ Bu edâtlara Mâ [ما] harfi bitişmesi durumunu kendilerinden sonra merfû‘ isim gelen kelimeler başlığında ayrı bir kategoriye almıştır. İn [إِنْ] ve Lâkin [لَكِنْ] şeklindeki muhaffef edâtlarını da bu kategoride saymıştır. Kendisinden sonra merfû‘ gelenler diye başlık atmasını da çoğunlukla bu edâtlardan sonra merfû‘ kelime gelmesine bağlamaktadır.²⁷⁶

1.10. “EL-ÎZÂH FÎ’N-NAHV” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987) eserinde, fiile benzeyen edâtların nasb ve raf‘ amel etmelerine,²⁷⁷ haberinin zarf olması durumu dışında isminin önüne geçemeyeceğine,²⁷⁸ cümle tam olduktan sonra atıf yapılmasının vecihlerine,²⁷⁹ haberine Lâm [ل] harfinin dâhil olmasına değinmiştir. Ancak Lâm [ل] harfinin bitişmesi durumunda Sibeveyh’in cevaz verdiği “إِنَّ زَيْدًا” لَقَائِمٌ فِيهَا; Şüphediz Zeyd orada ayaktaadır” örneğinde Ebû Ali el-Fârisî Lâm [ل] harfinin habere bitişmesine cevaz vermemektedir.²⁸⁰

Ebû Ali el-Fârisî “إِنَّ الدَّاهِبَ جَارِئُهُ صَاحِبُهَا” cariyesi giden adam, o cariyenin sahibidir” şeklinde bir kullanımın câiz olmadığını söylemektedir. Nitekim burada haberin ifade ettiği mana mübtedâ ile aynıdır. Yani haber cümleye hiçbir mana katmamıştır. Bu sebeple de böyle bir kullanım doğru değildir.²⁸¹

Müellif, İnne [إِنَّ] edâtına kıssa (olay anlatmak) için kullanılan He [هـ] zamîrinin bitişebileceğine²⁸² ve fiile benzeyen harfleri, amelden alıkoyan Mâ [ما] edâtının bitişmesine değinmiştir.²⁸³

İnne [إِنَّ] ve Enne [أَنَّ] için ayrı başlık açan Ebû Alî, edâtların kesralı ve fethalı gelme durumlarını ele almıştır.²⁸⁴

²⁷⁵ Ebû Cafer en-Nehhâs en-Nahvî, *et-Tuffâha fi’n-nahv*(Bağdat: Matbaatü’l-ânî, 1965),18.

²⁷⁶ Ebû Cafer, *et-Tuffâha fi’n-nahv*, 21.

²⁷⁷ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*(Beyrut: Âlemü’l-Kütüb,1996), 123.

²⁷⁸ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,123.

²⁷⁹ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,123-124.

²⁸⁰ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,124-125.

²⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,125.

²⁸² Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,125-126.

²⁸³ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,126-127.

²⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi’n-nahv*,127-129

1.11. “EL-LUMA‘ Fİ’L-ARABİYYE” ADLI ESERDE HURÛF-U MÜŞEBBEHE

İbn Cinnî (öl. 392/1002), hurûf-u müşebbehe ile ilgili olarak nasb ve raf‘ ameli yapmalarına,²⁸⁵ manalarına,²⁸⁶ haberinin öne geçme durumuna,²⁸⁷ Lâm [ل] harfinin dâhil olmasına ki ilk defa eserlerde bu Lâm [ل] harfine kendisi müzahlaka demiştir.²⁸⁸ İnne [إِنَّ] edâtının kesralı geldiği yerler için kısaca kendisi kaldırıldığında ismi, mübtedâ olmak üzere merfû‘ olacaksa kesralıdır demiştir.²⁸⁹ “Evet” manasına geldiğinde ise isim veya haber almayacağına değinmiştir.²⁹⁰

İbn Cinnî bu konu ile alakalı olarak İnne [إِنَّ] edâtı ismi ve haberi ile tam olduktan sonra isminin üzerine atıf yapılması durumunda ma‘tûfun merfû‘ ve mansûb olmasından bahsetmiştir.²⁹¹

²⁸⁵ Ebu’l-Fettah Osman b. Cinnî el-Mevsîlî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye*(Kuveyt: Dâru’l-kütübi’s-Sekâfiyye), 41.

²⁸⁶ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 41.

²⁸⁷ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 41-42.

²⁸⁸ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 42.

²⁸⁹ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 42.

²⁹⁰ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 42.

²⁹¹ İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye* , 43.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN'DA GEÇEN MUHAFFEF ÖRNEKLER

Bu bölümde muhaffef edâtların Kur'ân'da geçtiği yerler ele alınacaktır. Muhaffef edâtların 4 tane olması hasebiyle her bir edât için ayrı bir başlık olmak üzere toplamda dört başlık altında incelenecektir. Muhaffef edâtların geçtiğinin tespit edildiği âyetler sırasıyla ele alınacaktır. Ayetlerin metni, mealleri ve i'râbları sırasıyla derlenecektir.

2.1. MUHAFFEF İN [إِنْ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERÎMELER VE İ'RÂBLARI

Muhaffef İn [إِنْ] edâtının Kur'ân'da 22 yerde geçtiği tespit edilmiştir. Bunların i'râbı yapılırken edâtın zâhiren amel yapmadığı yerlerde bazen gizli amel ettiği ve bazen de etmediği görülecektir. Bu durum harfin farklılığından değildir. Nahiv âlimlerinin görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu ayrılık gözle görülecek seviyede farklılık olmayıp sadece takdir (varsayım) ile alakalıdır. Bu 22 ayet içerisinde 5. sırada zikredilen Hûd suresi 111. âyet örneğinde kırâat farklılığı söz konusudur. Bu ayet gibi üç âyet daha vardır. Hûd sûresinin 111. âyeti diğer üç ayet için örnek teşkil etmesi amacıyla zikredilip i'râbı yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda muhaffef İn [إِنْ] edâtının geçtiği tespit edilen âyet-i kerîmeler şunlardır:

1. el-Bakara sûresi 143. âyet:

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Bu, Allah'ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.” (el-Bakara 2/143).

Âyette geçen Vâv [و] harfi isti'nâf (başlama) edâtıdır. İn [إِنْ] edâtı, İnne'nin [إِنَّ] tahfîf edilmiş (şeddesinin kaldırılmış) hâlidir. “كَانَتْ” Fiili mâzî nâkısıdır. Lâm [ل] harfi fârîka yani ayırt edici edâttır. كَبِيرَةٌ nâkıs fiilin haberidir.²⁹²

²⁹² Ahmed b. Muhammed el-Harât, *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân* (Medine-i Münevvere: Mecmau'l-Melik Fehd li Tıbbâ'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2005), 1/52.

Muhaffef İn [إِنْ] edâtından sonra gelen “لَكَبِيرَةٍ” kısmındaki Lâm [ل] harfi, kendisinin muhaffef olmasının delilidir. Lâm [ل] harfinin bulunmaması İn [إِنْ] edâtının olumsuzluk manasına geldiğini gösterir.²⁹³

2. el-En‘âm sûresi 156. âyet:

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ

“Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi; biz ise onların okuduklarından tamamen habersiziz” demeyesiniz.” (el-En‘âm 6/156).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. İn [إِنْ] edâtı İnne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiş olup ismi hazfedilmiştir. Açılımı “إِنَّا” şeklindedir. “كُنَّا” nâkıs fiil olup mâzîdir. Nâ [نَا] zamîri ismi olup mahallen merfû’dur. An [عَنْ] edâtı harf-i câr, “دِرَاسَتِهِمْ” mecrûrdur. Câr-mecrûr (عَنْ دِرَاسَتِهِمْ) kendinden sonra gelen “غَافِلِينَ” kelimesine müteallik olup mef‘ûldür. Ayrıca “دِرَاسَةٍ” kelimesi muzâf, “هُمْ” muzâfun ileyhtir. Lâm [ل] harfî fârika içindir. “غَافِلِينَ” kelimesi de nâkıs fiilin haberi konumundadır.²⁹⁴

3. el-A‘râf sûresi 102. âyet:

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ

“Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.” (el-A‘râf 7/102).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. İn [إِنْ] edâtı İnne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir.²⁹⁵ Kendinden sonra fiil geldiği için herhangi bir amelde bulunamaz. Bu sebeple de kendisini belirtsin diye cümleye Lâm [ل] harfî fârika olarak dâhil olmuştur. “وَجَدَ” fiil-i mazîdir. “نَا” muttasıl zamîr olup mahallen merfû‘ fâildir. “أَكْثَرُ” kelimesi birinci mef‘ûl olup muzâftır. “هُمْ” zamîri

²⁹³ İbrahim b. Serî Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân ve İ‘râbuhu* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/220.

²⁹⁴ Örnekte إِنَّا şeklinde yapılan açılmadan yazarın, in edâtının daima amel etmesi düşüncesini savunduğu anlaşılmaktadır. Nitekin نَا zamîrini kendisinin ismi olarak değerlendirmektedir. Mahmud Sâfî, *el-Cedvel fî İ‘râbi'l-Kur‘âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru'r-Raşîd, 1995), 4/337.

²⁹⁵ Dipnot verilen i‘râbu'l-Kur‘ân eserinde her ne kadar cilt/kısım ayrı olsada numaralandırma bitişik gibi devam etmiştir. Ebû İshak İbrahim b. Es-Seri Ez-Zeccâc, *İ‘râbu'l-Kur‘ân el-Mensûb ile z-Zeccâc* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 1982), 2/750.

mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Lâm [ل] harfi fârîka içindir. “فَاسْقَيْنَ” kelimesi ikinci mef’ûl konumundadır.²⁹⁶

4. Yûnus sûresi 29. âyet:

فَكَلَّمِي بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ إِنَّا كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكَ لَغَافِلِينَ

“Siz bize tapmıyordunuz, sizin bize ibadet ettiğinizin farkında bile olmadığımıza Allah şahittir” diyecekler.” (Yûnus 10/29).

În [إِن] edâtı İinne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir.²⁹⁷ “كُنَّا” nâkıs fiil olup mâzîdir. “تَا” ismi olup mahallen merfû’dur. “عَنْ” edâtı harfi câr, “عِبَادَتِكَ” mecrûrdur. Câr mecrûr kendinden sonra gelen “عَافِلِينَ” kelimesine müteallik olup mef’ûldür. Ayrı olarak muzâf “كُم” mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Lâm [ل] edâtı fârîka içindir. “عَافِلِينَ” kelimesi de nâkıs fiilin haberi konumundadır. İn [إِن] edâtının muhaffef olduğu kendisinden sonra gelen Lâm [ل] harfinden anlaşılmaktadır.²⁹⁸

5. Hûd sûresi 111. âyet:

وَأَنْ كَلَّا لَمَا لِيَؤْفِقَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَاهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Şüphesiz rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir. Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır.” (Hûd 11/111).

Âyeti kerîmede İinne [إِنَّ] edâtı şeddelidir. Ancak kıraat imamlarından İbn Kesîr, Nâfi‘ ve hafs’ın ebûbekir rivâyetinden gelen vecihte sakın olarak kıraat edilmiştir. Bu yönüyle çalışma konumuz ile alâkalıdır.²⁹⁹

Vâv [و] harfi istinaf (cümleye başlama) edâtıdır. İn [إِن] edâtı İinne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir. “كَلَّا” kelimesi İn [إِن] edâtının ismi olup kendisinde zâhiren amel etmiştir. Lemmâ [لَمَّا] harfi olumsuzluk ve cezm edâtıdır. Cezm ettiği fiil hazfedilmiştir. Lâm [ل] harfi yemin edâtıdır. Kendinden önce gizli olan kaseme cevap olarak gelmiştir. İn [إِن] edâtı zâhiren

²⁹⁶ Ahmed Ubeyd ed-Da‘‘âs, *Î‘rabu’l-Kur‘ân li’ d- Da‘‘âs* (Dimeşk: Dâru’l-Münîr, 2004), 1/383.

²⁹⁷ Ez-Zeccâc, *Î‘rabu’l-Kur‘ân el-Mensûb ile ‘z-Zeccâc*, 2/750.

²⁹⁸ el-Müntecib el-Hemedani, *el-Kitabü’l-Ferid fi Î‘rabi’l-Kur‘ani’l-Mecid* (Medine-i Münevvere: Daru’z-Zeman, 2006), 3/376; Muhyiddin b. Ahmed Mustafa Derviş, *Î‘rabu’l-Kur‘ani ve Beyanuhu* (Beyrut: Daru’l-yemame, 1995), 4/240.

²⁹⁹ Hâdî en-Nehr, *el-Îtkân fi’n-Nahvi ve Î‘rabi’l-Kur‘ân* (İrbid: Âlemü’l-iKütübi’l-Hadîs, 2010), 2/408.

amel ettiği için kendisine fârika lamı denmez. “يُؤَيِّنَ” fiili muzârî olup kendine bitişen tekit edici Nûn harfi sebebiyle feth üzere mebnîdir. “هُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “رُبُّكَ”, kelimesi muzârî fiilin fâili olup muzâf ve muzâfun ileyhtir. “أَعْمَلَهُمْ” kelimesi muzârî fiilin mef’ûlûdür. Muzâf ve muzâfun ileyhtir.³⁰⁰

6. Yûsuf sûresi 3. âyet:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ

“Biz bu Kur’an’ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.” (Yûsuf 12/3).

“و” harfi hâl manası içindir. İn [إِنْ] edâtı fiile benzeyen edâtlardan olup İnne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir. Amel edememektedir. “كُنْتَ” fiili mâzî nâkısıdır. “ت” zamîri kendisinin ismidir. “مِنْ قَبْلِهِ” câr mecrûr kendisinden sonra gelen “الْغَافِلِينَ” kelimesine müteallıktır. “قَبْلِهِ” ayrı olarak muzâf ve muzâfun ileyhtir. Lâm [ل] harfi fârika içindir. “مِنْ الْغَافِلِينَ” câr mecrûr, nâkıs fiilin haberi olup mahallen mansûbtur. “وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ” cümlesi başta gelen Vâv/و harfini hâl manası içermesi sebebiyle mahallen mansûbtur.³⁰¹

7. Yûsuf sûresi 91. âyet:

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْنَا اللَّهَ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ

“Dediler ki: “Allah’a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüştük.” (Yûsuf 12/91)

Vâv [و] edâtı hâl manası içindir. İn [إِنْ] edâtı fiile benzeyen edâtlardan olup İnne’den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir. Herhangi bir amel etme gücü yoktur yani mühmeldir. “كُنَّا” mâzî olup nâkıs fiildir. “ت” zamîri kendisinin ismidir. Lâm [ل] harfi fârika içindir. İn [إِنْ] edâtı amel etmediği için kendisinin gelmesi mecbûrîdir. “خَاطِئِينَ” İse nâkıs fiilin haberi olup mansûbtur.

³⁰⁰ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/361.

³⁰¹ Zekerîyya el-Ensârî, *Î’râbu’l-Kur’ân*(Kâhire: Mektebetü’s-Sekâfeti’ d-Dînşyye, 2009), 217; Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim ve Î’rabuhu ve Beyanuhu*(Dimeşk: Daru İbn-i Kesir,2021), 4/540

“وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ” cümlesi, başta gelen Vâv [و] harfinin hâl manası içermesi sebebiyle mahallen mansûbtur.³⁰²

8. el-Hicr sûresi 78. âyet:

وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لظَالِمِينَ

“Eyke hâlkı da gerçekten bir zalimler topluluğu idi.” (el-Hicr 15/78).

Vâv [و] edâtı isti'nâf içindir. İn [إِنْ] edâtı İnne'den [إِنَّ] hafifleştirilmiş olup amel etmektedir. İsmi mahzûf şân (durum) zamîridir. “كَانَ” kelimesi mâzî manasında olup nâkıs fiildir. “أَصْحَابُ” nâkıs fiilin ismidir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “ظَالِمِينَ” kelimesi nâkıs fiilin haberidir.³⁰³

9. el-İsrâ sûresi 73. âyet:

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَجِدُكَ خَلِيلًا

“O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı.” (el-İsrâ 17/73).

Vâv [و] harfi isti'nâf edâtıdır. İn [إِنْ] harfi İnne'nin muhaffefidir. “كَادُوا” mâzî manasında olup nâkıs fiildir. Muttasıl zamîr olan Vâv [و] harfi mahallen mansûb haberidir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “يَفْتِنُونَ” kelimesi fiili muzâî olup muttasıl zamîr fâildir. Kâf [ك] zamîri ise mahallen mansûb mef'ûldür.³⁰⁴

10. el-İsrâ sûresi 108. âyet:

وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا

“Ve “Rabbimizi tesbih ederiz, rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir” derler.” (el-İsrâ 17/108).

Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. “يَقُولُونَ” kelimesi fiili muzâî olup muttasıl zamîr mahallen merfû' fâildir. “سُبْحَانَ” kelimesi mef'ûlü mutlak olup muzâftır. “رَبَّنَا” muzâfun ileyhtir. Kendisi

³⁰² ed-Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/653; Muhammed Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 2005), 1099.

³⁰³ Muhammed Muhyiddin b. Ahmed Mustafa Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ani ve Beyanuhu* (Suriye: Daru'l-İrşad li'ş-Şuuni'l-Camiyye, 1994), 5/258.

³⁰⁴ Muhammed Tayyib İbrâhîm, *İ'râbu'l-Kur'ân el-Müeyesser* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2001), 289; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 8/90.

de muttasıl zamîr ile muzâf-muzâfun ileyhtir. İn [إِنْ] edâtı muhaffef harftir. Kendisinden sonra zamîri şân mevcuttur. “كَانَ” fiili mâzî olup “وَعَدُ” kelimesi ismidir ve muzâftır. “رَبَّنَا” muzâfun ileyhtir. Ayrıca kendisi de muttasıl zamîr ile muzâf-muzâfun ileyhtir. Lâm [ل] harfi fârîka edâtıdır. “مَفْعُولَا” kelimesi nâkıs fiilin haberidir. Nâkıs fiil, ismi ve haberi ile beraber de muhaffef İn [إِنْ] edâtının haberidir.³⁰⁵

11. Tâhâ sûresi 63. âyet:

قَالُوا إِنَّ هَٰذَا نِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثُلَى

“Şöyle diyorlardı: “Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!” (Tâhâ 20/63).

İn [إِنْ] harfi muhaffeftir. “هَٰذَا” tesniye (ikil) olup ismi işarettir. Mahallen merfû‘ mübtedâdır. Lâm [ل] harfi fârîka edâtıdır. “سَاحِرَانِ” mübtedânın haberidir.³⁰⁶

12. el-Müminûn sûresi 30. âyet:

إِنَّ فِيْ ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ

“kuşkusuz bu anlatılanlarda ibretler vardır; muhakkak ki biz bunlarla insanları sınarız.” (el-Mü’minûn 23/30).

İnne [إِنَّ] edâtı hurufu müşebbehedendir. “فِيْ ذَٰلِكَ” câr mecrûr mahzûf olup İnne’nin haberidir. Lâm [ل] harfi tekit içindir. “آيَاتٍ” kelimesi İnne’nin ismidir. Vâv [و] harfi atıf için gelmiştir. İn [إِنْ] edâtı muhaffef harftir. İsmi mahzûf zamîri şândır. “كُنَّا لَمُبْتَلِينَ” cümle olarak mahallen merfû‘ haberidir. Lâm [ل] harfi fârîka için gelmiştir. “مُبْتَلِينَ” kelimesi nâkıs fiilin haberi olup mansûbtur.³⁰⁷

13. el-Furkân sûresi 42. âyet:

إِنْ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ هَٰذَا لَوْلَا أَنَّ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا

“Eğer tanrılarımıza kararlılıkla bağlı kalmasaydık neredeyse bizi onlardan koparacaktı” derler. Ama azabı gördüklerinde yolunu büsbütün şaşırmışların kimler olduğunu anlayacaklar!” (el-Furkân 25/42).

³⁰⁵ İbrâhîm, el-Müeyesser, 293; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 2/207.

³⁰⁶ Muhammed Süleyman Yakut, *İ‘rabu’l-Kur‘âni’l-Kerîm* (İskenderiyye: Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmiyye), 6/2878.

³⁰⁷ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 9/175.

İn [إِنَّ] edâtı İne'den [إِنْ] muhaffefdir. “كَادَ” fiili mâzî olup nâkıstır. İsmi mahzûf olup “لَيُضِلُّنَا” cümlesi haberidir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “يُضِلُّ” kelimesi fiili muzârîdir. Fâili müstetirdir. “نَا” zamîri de mahallen mansûb mef’ûldür. “عَنْ أَهْلَيْنَا” câr mecrûr fiil muzâriye mutealliktir. Aynı olarak da kendi içerisinde muzâf muzâfun ileyhtir.³⁰⁸

14. eş-Şuarâ sûresi 97. âyet:

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Vallahi, biz apaçık bir sapıklık içindeymişiz.” (eş-Şuarâ 26/97).

“تَاللّٰهِ” câr mecrûr gizli bir yemin fiiline mütealliktir. İn [إِنْ] İne'den [إِنَّ] hafifleştirilmiş olup amel etmemektedir. “كُنَّا” fiili mâzî olup nâkıstır. Muttasıl zamîr ismidir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “فِي ضَلَالٍ” câr mecrûr müteallakı gizli olup nâkıs fiilin haberidir. “مُبِينٍ” kelimesi kendisinden önce gelen “ضَالٍ” kelimesinin sıfatıdır.³⁰⁹

15. eş-Şuarâ sûresi 186. âyet:

وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَاِنْ نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِيْنَ

“Sen de sadece bizim gibi bir beşersin. Biz senin kuşkusuz yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz.” (eş-Şuarâ 26/186).

Vâv [و] harfi hâl manasındadır. İn [إِنْ] edâtı İne'den [إِنَّ] hafifleştirilmiş olup amel etmemektedir. “نَّظُنُّكَ” fiili muzârî olup fâili müstetir “نَحْنُ”dur. Kendisine bitişen “كَ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. Lâm [ل] harfi fârikadır. “مِنَ الْكَاذِبِيْنَ” câr mecrûr mahallen mansûb “نَظُنُّ” kelimesi için mef’ûldür.³¹⁰

16. el-Kasas sûresi 10. âyet:

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اِمِّ مُوسٰى قَارِعًا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ لَوْلَا اَنْ رَّحْمٰنُنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ

“Mûsâ'nın annesinin yüreği ise yalnızca çocuğuyla meşguldü. Eğer, inanıp güvenen biri olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık neredeyse işi meydana çıkaracaktı.” (el-Kasas 28/10).

³⁰⁸ Ez-Zeccâc, *İ'râbu'l-Kur'ân el-Mensûb ile 'z-Zeccâc*, 2/750. ed-Da‘‘âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 2/372.

³⁰⁹ ed-Dürre, *Teʿsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 6/598.

³¹⁰ ed-Dürre, *Teʿsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 6/631

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. İn [إِن] edâtı İinne'den [إِنَّ] muhaffeftir. Lâm [ل] harfi fârikadır.

“تُبْدَى” kelimesi fiili muzârîdir. “بِه” câr mecrûr fiili muzârîye müteallıktır.³¹¹

17. er-Rûm sûresi 49. âyet:

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ

“Oysa onlar, yağmurun yağdırılmasından az önce büsbütün ümitsiz ve şaşkın hâlde idiler.” (er-Rûm 30/49).

Vâv [و] harfi hâl manasındadır. İn [إِن] edâtı İinne'den [إِنَّ] hafifleştirilmiştir. “كَانُوا” fiili mâzî nâkısıdır ve muttasıl zamîr ismidir. “مِنْ قَبْلُ” câr mecrûr kendisinden sonra gelen “مُبْلِسِينَ” kelimesine müteallıktır. “أَنْ يُنَزَّلَ” muzâfun ileyhtir. Fiili muzârî En [أَنَّ] harfi ile mansûb ve meçhuldür. Fiili muzârînin nâibi fâili içinde müstetirdir. “عَلَيْهِمْ” câr mecrûr fiili muzârîye müteallıktır. “مِنْ قَبْلِهِ” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “مُبْلِسِينَ” kelimesi nâkıs fiilin haberidir.³¹²

18. es-Sâffât sûresi 56. âyet:

قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتُ لَأُزِيدَنَّ

“Allah’a yemin ederim ki” der, “Neredeyse beni de mahvedecektin!” (es-Sâffât 37/56).

“قَالَ” fiili mâzî olup fail olan zamîr müstetirdir. “تَاللَّهِ” câr mecrûr müteallik gizli olan “أَفْسِمُ” fiilidir. İn [إِن] harfi İinne'den [إِنَّ] muhaffef olup amel etmemektedir. “كِدْتُ” fiili mâzî nâkısıdır. Muttasıl zamîr kendisinin ismidir. Lâm [ل] harfi fârikadır. “لَأُزِيدَنَّ” fiili muzârî olup zammesi mukadderdir. Fâili zamîr olup müstetirdir. Nûn [ن] harfi koruyucudur. Kendisine ait olan esre nefsi mütekellim zamîrine delalet etmektedir. Fiil cümlesi mahallen mansûb nâkıs fiilin haberidir.³¹³

19. es-Sâffât sûresi 167. âyet:

وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُنَّ

“O putperestler hep şöyle derlerdi:” (es-Sâffât 37/167).

³¹¹ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 10/226.

³¹² ed-Da‘‘âs, *Î‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 3/21; el-Harât, *el-müctebâ*, 3/940.

³¹³ ed-Dürre, *Tefsiru’l-Kur‘ani’l-Kerim*, 8/36.

Vâv [و] harfi istinafiye edâtıdır. İn [إِن] edâtı İinne'den [إِنَّ] muhaffeftir. Amel etmemektedir. “كَانُوا” fiili mâzî olup nâkıstır. Muttasıl zamîr kendisinin ismidir. Lâm [ل] harfi fârika edâtıdır. “يَقُولُونَ” kelimesi fiili muzârîdir. Muttasıl zamîr olan “و” fâilidir. Fiil ve fâil cümle olarak nâkıs fiil olan “كَانَ” için haber konumundadır.³¹⁴

20. ez-Zümer sûresi 56. âyet:

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّآخِرِينَ

“Ki sonra hiç kimse, “Allah’a itaat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana! Ben gerçekten de (İslâm ile) alay edenler arasında yer almıştım” diyerek (kendi kendini kınamasın);” (ez-Zümer 39/56).

Vâv [و] harfi hâl manasındadır. İn [إِن] edâtı İinne'den [إِنَّ] muhaffeftir. Amel etmemektedir. “كَُنْتُ” fiili mâzî olup nâkıstır. Muttasıl zamîr kendisinin ismidir. Lâm [ل] harfi fârika edâtıdır. “مِنَ السَّآخِرِينَ” câr mecrûr mahzûf olup nâkıs fiil olan “كَُنْتُ” için haberdur.³¹⁵

21. el-Cuma sûresi 2. âyet:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي

ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O’dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.” (el-Cuma 62/2).

Vâv [و] harfi hâl manasındadır. İn [إِن] edâtı İinne'den [إِنَّ] muhaffeftir. Amel etmemektedir. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup nâkıstır. Muttasıl zamîr kendisinin ismidir. “مِنْ” câr mecrûr müteallak mahzûf olup hâl manasındadır. Lâm [ل] harfi fârika edâtıdır. “فِي” câr mecrûr müteallak mahzûf olup haberdur. “مُبِينٍ” kelimesi kendinden önce olan “ضَلَالٍ” için sıfattır.³¹⁶

22. el-Kalem 51:

³¹⁴ Eserde 168. Âyet diye geçmektedir. Gözden kaçmış olduğu barizdir. Nitekim 167. Âyette geçmektedir. Ez-Zeccâc, *İ’rabu’l-Kur’ân el-Mnsûb ile’z-Zeccâc*, 2/750. ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/117.

³¹⁵ Yakut, *İ’rabu’l-Kur’ân* 8/4061; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/145.

³¹⁶ el-Müntehib Hüseyin el-Hemezanî, *el-Ferîd fî İ’râbi’l-Kur’âni’l-Mecîd*(Medine-i Münevvere: Dâru’z-Zemân li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘,2006), 6/148; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/341.

إِنْ يَكَاذُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

“O inkârcılar Kur’an’ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir” derler.” (el-Kalem 68/51).

Vâv [و] harfi istinafiye/başlama edâtıdır. İn [إِن] edâtı İnne’den [إِنَّ] muhaffeftir. Amel etmemektedir. “يَكَاذُ” fiili muzârî olup nâkısıdır. “الَّذِينَ” kelimesi nâkıs fiilin ismidir. “كَفَرُوا” kelimesi fiili mâzîdir. Kendisine bitişen zamîr fâilidir. Fiil fâil cümlesi “الَّذِينَ” için sıra konumundadır. Lâm [ل] harfi fârika edâtıdır. “يُزْلِقُونَكَ” kelimesi fiili muzârîdir. Kendisine bitişen Vâv [و] zamîri fâildir. Sonra gelen Kâf [كَ] zamîri ise mef’ûl konumundadır. “بِأَبْصَارِهِمْ” câr mecrûr kendinden önce gelen fiili muzariye müteallıktır.³¹⁷

Hûd 111. Âyette geçen İn [إِنَّ] edâtının muhaffef olma durumunun aynısı üç yerde daha geçmektedir. Bunlar; Yasin sûresi 32. âyet, ez-Zuhuf sûresi 35. âyet ve Tâhâ sûresi 4. âyeti kerîmelerdir. Bu araştırmada değinilmemesinin sebebi ise Asım kıraatinin Hafs rivâyetinde yani Türkiye’de yaygın olan kıraatte İn [إِنَّ] şeklinde muhaffef olarak kırâat edilmeyip şeddeli olarak kırâat edilmesidir. Bu sebeple diğer üç âyetin i’rapları yapılmamıştır. Beşinci örnekte geçen ve bu üç âyet için de örnek teşkil eden Hûd sûresi 111. âyet için geçerli olan durum diğer üç âyet için de geçerlidir.³¹⁸

2.2. MUHAFFEF EN [إِنَّ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İ’RÂBLARI

Muhaffef En [إِنَّ] edâtının Kur’ân’da 41 yerde geçtiği tespit edilmiştir. Bunlar:

1. Âl-i İmrân sûresi 170. âyet:

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir hâlde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.” (Âl-i İmrân 3/170).

³¹⁷ El-Hemezanî, *el-Ferîd*, 4/512-513; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/373.

³¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Hayyân Muhammed Esîrî’ d-Dîn el-Endülûsi, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsir* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1999), 9/36, 9/372, 10/450.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “يَسْتَبْشِرُونَ” fiili muzârî olup merfû’dur. Raf’ alâmeti sonundaki Nûn [ن] harfinin sâbit kalmasıdır. Kendisine bitişen muttasıl zamîr kendisinin fâilidir. “يَالَّذِينَ” câr mecrûr müteallik kendisinden önce gelen fiildir. “لَمْ” harfî cezm edâtıdır. “يَلْحَقُوا” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. Cezm alâmeti sondaki Nûn [ن] harfinin düşmüş olmasıdır. Fiil ve fâil cümle olarak mevsûlün sılasıdır. “بِهِمْ” câr mecrûr fiile mütealliktir. “مِنْ” câr mecrûr müteallik gizli olup hâl manasındadır. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffef olup ismi şân zamîridir. “لَا” harfî olumsuzluk edâtı olup amel etmemektedir. “خَوْفٌ” kelimesi mübtedâdır. “عَلَيْهِمْ” câr mecrûr müteallik müstetir olup sıfat konumundadır. Mübtedânın haberi hazfedilmiştir. Vâv [و] harfî atıf içindir. “لَا” harfî olumsuzluk edâtıdır, amel etmemektedir. “هُمْ” kelimesi mübtedâdır. “يَخْزُونُ” kelimesi fiili muzârî olup mübtedânın haberidir. En [أَنْ] edâtı ismi ve haberi ile beraber mahallen mecrûrdur. Mecrûr olması ya gizli bir câr harfî ya da öncesinde geçen mevsûl isimden bedel olması sebebiyledir.³¹⁹

2. en-Nisâ sûresi 140. âyet:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ

إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

“O size kitapta şunu indirmiştir: Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir.” (en-Nisâ 4/140).

Vâv [و] harfî isti’nâfedâtıdır. “قَدْ” harfî tahkîk manasındadır. “نَزَّلَ” fiili mâzî olup fâili müstetir zamîrdir. “عَلَيْكُمْ” câr mecrûr kendinden önceki mâzî fiile mütealliktir. “فِي الْكِتَابِ” câr mecrûr mâzî fiile mütealliktir. En [أَنْ] harfî Enne’den muhaffeftir. İsmi şân zamîridir. “إِذَا” kelimesi gelecek manasını barındıran zaman zarfıdır. “سَمِعْتُمْ” fiili mâzî olup muttasıl zamîr

³¹⁹ Muhammed Nuri b. Muhammed Bâretcî, el-Yâkût ve’l-Mercân Fî Îrâbi’l-Kur’ân(Umman: Dâru’l-A’lâm,2002),80; ed-Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim*,2/309.

fâildir. “آيَاتِ” kelimesi mef’ûldür. Nasb alameti sondaki kesredir. Ayrı olarak muzâf olup “اللّٰهَ” kelimesi de muzâfun ileyhtir. Muhaffef olan En [أَنْ] edâtı kendinden sonra gelen cümle ile birlikte mastar konumunda olup “تَزَلَّ” fiilinin mef’ûlüdür.³²⁰

3. el-Mâide sûresi 113. âyet:

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

“Onlar “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım” dediler.” (el-Mâide 4/113)

Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. “نَعْلَمَ” fiili muzârî olup mansûb üzerine atfedildiği için kendisi de mansûbtur. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffef olup ismi şân zamîridir. “قَدْ” tahkîk manasındadır. “صَدَّقْتَنَا” fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr kendisinin fâilidir. Fiil ve fâil cümle olarak muhaffef en [أَنْ] edâtının haberidir. muhaffef En [أَنْ] edâtı ismi ve haberi ile beraber “نَعْلَمَ” fiili için iki mef’ûl konumundadır. Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. “نَكُونَ” kelimesi fiili muzârî olup nâkıstır. “عَلَيْهَا” câr mecrûr kendinden sonra gelen isme mutealliktir. “مِنَ الشَّاهِدِينَ” câr mecrûr müteallik müstetirdir. Mahallen mansûb nâkıs fiilin haberidir.³²¹

4. el-En’âm sûresi 131. âyet:

ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ

“De ki: “Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah’ı bir bilen İbrâhim’in dinine ilettiler.” O, ortak koşânlardan değildi.” (el-En’âm 6/131).

“ذَلِكَ” kelimesi ismi işaret olup mebnî isimlerdendir. Mahallen merfû‘ mübtedâdır. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi hazfedilmiş şân zamîridir. “لَمْ” harfi cezm edâtıdır. “يَكُنْ” kelimesi fiili muzârî olup nâkıstır. “رَبُّكَ” kelimesi nâkıs fiilin ismidir. Ayrı olarak muzâf olup muttasıl zamîr de muzâfun ileyhtir. “مُهْلِكَ” kelimesi nâkıs fiilin haberidir ve muzâftır. “الْقُرَى”

³²⁰ Semih Atif ez-Zeyn, *el-İ’râb fi l-Kur’âni l-Kerîm* (Beyrut: Dâri l-Kütübi l-Lübânî, 1985), 590; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 3/209.

³²¹ Muhammed Münir Cinbaz, *el-İhtiyâru l-Hasenât fi l-İ’râbi l-Kur’âni l-Kerîm* (Riyaz: Mektebetü t-Tevbe), 126; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 4/61; ed-Da‘‘âs, *l-rabu l-Kur’ân li d- Da‘‘âs*, 1/285.

kelimesi muzâfun ileydir. Câr alameti takdirinde aldığı kesra iledir. “بِظُلْمٍ” câr mecrûr mahzûf olup “مُهْلِكٌ” kelimesinin fâilinden hâldir. Vâv/و harfi hâl manasındadır. “أَهْلُهَا” kelimesi mübtedâ olup kendine bitişen zamîr de muzâfun ileyhtir. “غَافِلُونَ” kelimesi haberdir.³²²

5. el-A'râf sûresi 43. âyet:

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ تَجْرِي مِنَ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تُلْغُوا أَلْجَنَّةَ أَوْ تُنْفِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“(Cennette) onların altından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: “Bizi bu nimete kavuşturan Allah’a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik. Hakikaten rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.” Onlara, “İşte size Cennet. Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık o sizin oldu” diye seslenilir.” (el-A'râf 7/43).

“تُودُوا” fiili mâzî meçhul kalıbındadır. Zamme üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr nâibi fâildir. En [أَنْ] edâtı Enne'den muhaffeftir. “تُلْغُوا” kelimesi işaret zamîri olup mahallen merfû mübtedâdır. “الْجَنَّةُ” kelimesi bedeldir. “أَوْ تُنْفِثُوهَا” kelimesi fiili mâzî meçhul kalıptır. Muttasıl zamîr nâibi fâildir. Sondaki “و” harfi işbâ için gelmiştir. “هَآ” zamîri meçhul fiilin mef'ûlûdûr. “بِ” harfi cârdır. [مَا] kelimesi mevsûl olup mecrûrdur. “كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” cümlesi kendisinin sılasıdır. “كُنْتُمْ” kelimesi mâzî ve nâkıs fiil olup muttasıl zamîr ismidir. “تَعْمَلُونَ” kelimesi fiil ve fâil cümle olarak nâkıs fiilin habereştir.³²³

6. el-A'râf sûresi 44. âyet:

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

“Cennet ehli Cehennem ehline, “Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?” diye seslenir. “Evet!” derler. Ve

³²² Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 4/287.

³²³ En edâtının tefsir edâtı olması da mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz: ed-Da‘‘âs, *l’rabu’l-Kur‘ân li’d-Da‘‘âs*, 1/363.

aralarından bir duyurucu, “Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!” diye bağıırır.” (el-A’râf 7/44).

Vâv [و] harfi isti’nâf edâtıdır. “نَادَى” kelimesi fiili mâzîdir, mukadder fetha üzere mebnîdir. “أَصْحَابُ” lâfzen merfû‘ fâildir. “الْجَنَّةِ” lâfzen mecrûr muzâfun ileyhtir. “أَصْحَابُ” lâfzen mansûb mef’ûldür. “النَّارِ” lâfzen mecrûr muzâfun ileyhtir. En [أ] harfi Enne’den muhaffeftir.³²⁴ “قَدْ” tahkîk edâtıdır. “وَجَدْنَا” fiili mâzîdir, sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. [مَا] kelimesi mevsûl olup mahallen mansûb mef’ûldür. “وَعَدْنَا” zâhir fetha üzere mebnî fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr mef’ûldür. “رَبُّنَا” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. Aynı olarak muzâf muzâfun ileyhtir. “حَمَّا” kelimesi ikinci mef’ûldür.³²⁵

7. el-A’râf sûresi 46. âyet:

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ

“İki taraf arasında bir perde ve A’râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz Cennete girmedikleri hâlde (girmeyi) uman Cennet ehline, “Selâm size!” diye seslenirler.” (el-A’râf 7/46).

“وَنَادَوْا” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr fâilidir. “أَصْحَابُ” mef’ûl olup muzâftır. “الْجَنَّةِ” kelimesi muzâfun ileyhtir. En [أ] harfi Enne’den muhaffeftir. “سَلَامٌ” kelimesi mübtedâdır. “عَلَيْكُمْ” câr mecrûr müteallak mahzûf olup haberdir.³²⁶

8. el-A’râf sûresi 50. âyet:

وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ

“Cehennem ehli cennet ehline, “Suyunuzdan veya Allah’ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!” diye seslenirler. Onlar da, “Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır” derler.” (el-A’râf 7/50).

³²⁴ Ebû cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *İ’rabu’l-Kur’ân*(Lübnan-Beyrut: Dâru’l-Maârif, 2008), 305.

³²⁵ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 1/416, 417; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’ d- Da‘‘âs*, 1/363.

³²⁶ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 2/558; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’ d- Da‘‘âs*, 1/364.

“وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ” cümlesinin i'râbı el-Araf 44 âyeti ile aynıdır. En [أَنْ]

harfi Enne'den muhaffeftir. İsmi zamîri şân olup mahzûftur. “أَفِضُوا” kelimesi emir olup Nûn [ن] harfinin hazfı üzere mebnîdir. “عَلَيْنَا” câr mecrûr emir fiiline müteallıktır, mef'ûldür.³²⁷

9. el-A'râf sûresi 100. âyet:

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْبَنَاهُمْ بِدُنُوهُمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

“(Eski) sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ şu gerçek belli olmadı mı! Biz dileyseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratarırdık. Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar (gerçekleri) işitemezler.” (el-A'râf 7/100).

“م” harfi cezm edâtıdır. “يَهْدِ” fiili muzârî meczûmdur. Cezm alameti son harfinin hafzedilmesidir. Lâm [ل] harfi cârdır. “الَّذِينَ” mevsûl olup mecrûrdur. Câr mecrûr müteallak fiildir. “يَرِثُونَ” kelimesi fiili muzârîdir. Muttasıl zamîr fâilidir. Fiil ve fâil cümle olarak sıra konumundadır. “الْأَرْضَ” kelimesi mef'ûldür. “مِنْ بَعْدِ” câr mecrûr müteallık sıra olan fiili muzârîdir. “بَعْدِ” muzâf “أَهْلِهَا” kelimesi muzâfun ileyhtir. Muttasıl zamîr ile de ayrı olarak muzâf muzâfun ileyhtir. En [أَنْ] edâtı Enne'den hafifleştirilmiş olup ismi şân zamîridir. “لَوْ نَشَاءُ” cümlesi mahallen merfû‘ haber konumundadır.³²⁸

10. el-A'râf sûresi 185. âyet:

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ

بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

“Göklerin ve yerin egemenliği üzerinde, Allah'ın yarattığı her bir nesne üzerinde ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda hiç kafa yormadılar mı? Ona değilse hangi söze inanacaklar?” (el-A'râf 7/185).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. En [أَنْ] harfi Enne'den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “عَسَى” kelimesi mâzî fiil olup nâkıstır. Nâkıs olan “عَسَى” fiilinin ismi müstetir şân

³²⁷ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/410; ed-Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 3/516.

³²⁸ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, 3/14; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 1/381.

zamîridir. Nasp eden En [أَنْ] edâtı kendinden sonra gelen cümle ile beraber mastar konumunda olup mahallen mansûb haberdır. “يَكُونُ” kelimesi fiili muzârî nâkıs olup mansûbtur. İsmi müstetir zamîr olup “قَدْ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ” cümlesi mahallen mansûb haberdır.³²⁹

11. et-Tevbe sûresi 118. âyet:

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah’a karşı O’ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da eski durumlarına dönmeleri için onlara tövbe nasip etti. Şüphesiz Allah, tövbeleri kabul edendir, merhametlidir.” (et-Tevbe 9/118).

Vav [و] harfi atıf edâtıdır. “ظَنُّوا” fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr fâildir. En [أَنْ] harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَا” harfi, cinsi olumsuz yapmak içindir. “مَلْجَأٌ” kelimesi olumsuzluk edâtının ismi olup fetha üzere mebnîdir. “إِلَى” câr mecrûr olup müteallak “مَلْجَأٌ” kelimesidir. “إِلَّا” istisna edâtıdır. “إِلَيْهِ” câr mecrûr gizli olan müstesna-i minh için bedel konumundadır.³³⁰

12. Yûnus sûresi 2. âyet:

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ

“İçlerinden bir kişiye, “insanları uyar ve iman edenlerin Allah katında değerli bir yeri bulunduğunu müjdele” diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir? Bir de inkâr edenler, “bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü” demektedirler.” (Yûnus 10/2).

Bu âyeti kerîmede geçen en edâtının muhaffef olması mümkün olsa da asıl olan kendisinin masdariye olmasıdır.³³¹ Muhaffef olmasının reddedildiği dahi dile getirilmiştir.³³² Bu sebeple i’râb açıklaması yapılmayacaktır.

³²⁹ Bâretcî, el-Yâkût ve’l-Mercân, 182; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/410.

³³⁰ Bâretcî, el-Yâkût ve’l-Mercân, 214; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/52.

³³¹ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/72.

13. Yûnus sûresi 10. âyet:

دَعُوهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَنَحْيَهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Orada onların duaları, “Sen bütün noksan sıfatlardan uzaksın Allahım!”; karşılıklı iyi dilekleri de “selâm” şeklinde olacaktır. Duaları da, “Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun” diyerek son bulur. (Yûnus 10/10).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “ءَاخِرُ” kelimesi lâfzen merfû‘ mübtedâ olup muzâftır. “دَعْوِي” kelimesi muzâfun ileyhtir. Ayrı olarak kendisi yine muzâftır. “هُمْ” zamîri muzâfun ileyhtir. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “الْحَمْدُ” kelimesi lâfzen merfû‘ mübtedâdır. “لِلَّهِ” kelimesi câr mecrûr müteallak mahzûf olup mübtedâ için haberdır. “رَبِّ” kelimesi sıfat olup muzâftır. “الْعَالَمِينَ” kelimesi muzâfun ileyhtir. Câri alâmeti sondaki Yâ [ي] harfidir. En [أَنْ] edâtından sonra gelen “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” cümlesi mahallen merfû‘ haberdır.³³³

14. Hûd sûresi 2. âyet:

أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

“Allah’tan başkasına ibadet etmeyin. -Kuşkusuz ben de O’nun tarafından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.” (Hûd 11/2).

En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَا” harfî nehiy/yasaklama edâtıdır. “تَعْبُدُوا” kelimesi fiili muzârî olup muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. cezm alâmeti Nûn [ن] harfinin hazfedilmesidir. “إِلَّا” harfî istisna edâtıdır, burada hasır manası ifade etmektedir. Mansûb olan “اللَّهُ” lafzı fiilin mef’ûlûdür.³³⁴

15. Hûd sûresi 14. âyet:

فَلَا يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Eğer size cevap veremezlerse, bilin ki Kur’an ancak Allah’ın ilminin eseri olarak indirilmiştir ve O’ndan başka tanrı yoktur; hâlâ teslim olmayacak mısınız?” (Hûd 11/14).

³³² Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhît, 6/9.

³³³ Zekerîyya el-Ensârî, *Îrâbu’l-Kur’ân*, 189; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/83, 84.

³³⁴ Zekerîyya el-Ensârî, *Îrâbu’l-Kur’ân*, 202; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/215.

Fe [ف] harfi öncesinde geçen şartın cevabı için rabıt/bağlayıcıdır. “أَعْلَمُوا” kelimesi emri hazır olup Nûn [ن] harfinin hazfı üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr fâildir. Enne [أَنَّ] harfi fiile benzeyen edâtlardandır, mekfûfe yani amel etmekten alıkonulmuştur. [مَا] harfi kâffe (amel etmeyi engelleyen) edâttır. “أُنْزِلَ” fiili mâzî meçhul kalıptadır. Müstetir zamîr nâibi fâil konumundadır. “يَعْلَمُ” câr mecrûr fiile mütealliktir. Ayrı olarak muzâftır “اللَّهُ” kelimesi lâfzen mecrûr muzâfun ileyhtir. Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. En [أَنَّ] harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi muahzûf şân zamîridir. Lâ (لا) harfi cinsi olumsuz yapmak içindir. “إِلَهُ” kelimesi kendisinin ismi olup fetha üzere mebnîdir. “إِلَّا” harfi istisna edâtıdır. “هُوَ” kelimesi haberde müstetir olan zamîrden bedeldir. Muhaffef En [أَنَّ] edâtından sonra gelen “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” cümlesi mahallen merfû‘ muhaffef edâtın haberidir.³³⁵

16. er-Ra’d sûresi 31. âyet:

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةٌ بِهِ الْمَوْتَى بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا نُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

“Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur’an olsaydı (yine inanmazlardı). Fakat bütün işler Allah’a aittir. Müminler bilmezler mi ki, Allah dileyseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi? Allah’ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felâketle yüz yüze olacaklar veya felâket onların yurtlarını çepeçevre kuşatacak. Allah, vaadinden asla dönmez.”(er-Ra’d 13/31).

Hemze [أ] harfi istifham (soru) edâtıdır. Fe [ف] harfi isti’nâf edâtıdır. “م” harfi cezm edâtıdır. “يَأْتِ” fiili muzârî olup cezm edici edât sebebiyle sükûn üzeredir. “الَّذِينَ” kelimesi mevsûl olup fâildir. “آمَنُوا” fiili mâzî olup mevsûl olan “الَّذِينَ” kelimesinin sılası konumundadır. En [أَنَّ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَوْ” harfi cezm

³³⁵ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/409; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/233.

ameli yapmayan şart edâtıdır. “يَشَاءُ” kelimesi fiili muzârîdir. “اللَّهُ” kelimesi muzârî fiilin fâilidir. Fiil ve fâilden oluşan fiil cümlesi fiili şart konumundadır. Lâm [ل] harfi mahzûf yemin ile cevap arasında bağlaçtır. “هَدَى” kelimesi fiili mâzîdir. Fâili müstetirdir. “النَّاسَ” kelimesi de mef’ûl konumundadır. “جَمِيعًا” kelimesi de hâldir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا” cümlesi mahallen merfû‘ haberdır.³³⁶

17. Tâhâ 89:

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا

“Peki görmüyorlar mıydı ki o (heykel) kendilerine bir sözle karşılık veremiyordu, onlara zarar veremediği gibi fayda da sağlayamıyordu!” (Tâhâ 20/89).

Hemze [إِ] harfi istifham manasındadır. Fe [ف] harfi atıf edâtıdır. “لَا” olumsuzluk edâtıdır. “يَرَوْنَ” fiili muzârî olup marfudur. Raf’ alâmeti sondaki Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl zamîr fâildir. Fiil ve fâilden oluşan cümle ma’tûf tur. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَا” harfi olumsuzluk edâtıdır. “يَرْجِعُ” fiili muzârî olup lâfzen merfû‘dur. Fâili müstetirdir. “إِلَيْهِمْ” câr mecrûr fiili muzârîye mütealliktir. “قَوْلًا” kelimesi fiili muzârînin mef’ûlüdür. Muhaffef edât kendinden sonra gelen cümle ile beraber mastar tevilinde olup “يَرَوْنَ” fiili için mahallen mansûb mef’ûldür. Kendinden sonra gelen “لَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا” cümlesi de mahallen merfû‘ olup muhaffef edâtın haberidir.³³⁷

18. el-Enbiyâ sûresi 87. âyet:

وَدَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ

الظَّالِمِينَ

“Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı

³³⁶ Sünbül vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1125; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/120.

³³⁷ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/410; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/269.

yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı.” (el-Enbiyâ 21/87).

Fe [ف] harfî atıf edâtıdır. “ظَنَّ” fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. En [أَنَّ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَنْ” harfî nasp edici edâtıdır. “تَقْدِرَ” kelimesi fiili muzârî olup mansûbtur. Fâili müstetir zamîrdir. “عَلَيْهِ” câr mecrûr fiili muzârîye mütealliktir. Muhaffef edât kendisinden sonra gelen cümle ile beraber mahallen mansûb “ظَنَّ” fiili için iki mef’ûl konumundadır. Muhaffef edâtın sonra gelen “لَنْ تَقْدِرَ عَلَيْهِ” cümlesi de mahallen merfû’ olup kendisinin haberidir.³³⁸

19. el-Enbiya sûresi 87. âyet:

Fe [ف] harfî atıf edâtıdır. “نَادَى” fiili mâzî olup mukadder fetha üzere mebnîdir. “فِي” câr mecrûr müteallik fiili mâzîdir. En [أَنَّ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf zamîri şândır. “لَا” harfî nefyi cins içindir. “إِلَهِ” kelimesi olumsuzluk edâtının ismi olup fetha üzere mebnîdir. “لَا” harfî istisna edâtıdır. “أَنْتَ” kelimesi bedeldir. Muhaffef edâtın sonra gelen “لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ” cümlesi mahallen merfû’ kendisinin haberidir. “سُبْحَانَكَ” kelimesi mahzûf fiil için mef’ûlü mutlaktır. Mahzûf olan âmil de “أَسْبَحَ” fiilidir. Ayrı olarak muzâftır. Muttasıl zamîr de mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.³³⁹

20. el-Hacc sûresi 15. âyet:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

“Her kim Allah’ın ona (peygamberine) dünyada da âhirette de asla yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, bir çaresini bulup göğsüne uzansın da (ona yapılan yardımı) kessin, sonra baksın, bulduğu çare öfkelenildiği şeyi ortadan kaldıracı mı?” (el-Hacc 22/15).

“مَنْ” kelimesi cezm edici şart edâtıdır. İsim olması sebebiyle de mahallen merfû’ mübtedâdır. “كَانَ” kelimesi fiili mâzî olup nâkıs fiildir. “يَظُنُّ” fiili muzârî olup merfû’dur. En [أَنَّ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfî nasp edici edâtıdır. “يَنْصُرُ”

³³⁸ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 9/62.

³³⁹ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 9/62; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 2/295.

fiili muzâridir. Kendinden önce gelen nasb edici edât sebebiyle mansûbtur. “هُ” kelimesi muttasıl zamîr olup mahallen mansûb mef’ûldür. “اللَّهُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. “يُطْلُ أَنْ لَنْ” cümlesi kendinden önce geçen nâkıs fiilin haberi olup mahallen mansûbtur. “لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ” cümlesi de mahallen merfû‘ olup muhaffef edâtın haberidir.³⁴⁰

21. en-Neml sûresi 8. âyet:

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Oraya geldiğinde ona şöyle seslenildi: “Ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır!” (en-Neml 27/8).

Bu âyeti kerîmede En [أَنْ] edâtı için tefsir edâtı olduğu söylenmektedir. Ancak haşiyelerde de olsa kendisinin muhaffef edâtı olmasının muhtemel olduğu söylenmektedir. Bu sebeple i’râbını yapmanın konu ile ilgisi açısından uygun olmaması sebebiyle i’râbı yazılmadı. Bununla beraber de muhaffef edât olmasının muhtemel olması sebebiyle de dile getirilmesi uygun görüldü.³⁴¹

22. el-Kasas sûresi 30. âyet:

فَلَمَّا أَتَبَهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allahım.” (el-Kasas 28/30).

23. el-Kasas sûresi 31. âyet:

وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهْتَزُّ كَانَتْهَا حَآئٌ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ

Asânı yere bırak!” Mûsâ âsâyı yılan gibi kıvrılır görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. “Ey Mûsâ! Beri gel, korkma, çünkü sen güvendesin. (el-Kasas 28/31).

Art arda gelen bu iki âyeti kerîmede en-Neml sûresi sekizinci âyet-i kerîmedeki durum söz konusudur. Hatta muhaffef edât olmasının çok uzak bir ihtimal olduğu dahi dile getirilmiştir. Bu sebeple ayrıntılı i’râb yapılması uygun görülmemiştir.³⁴²

³⁴⁰ Muhammed Mahmud el-Kâdî, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*(Mısır: Dâru’s-Sahoh, 2010), 664; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/305.

³⁴¹ Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*,10/141; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/401.

³⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebû Hafs Siraceddin Ömer b. Ali ed-Dimeşki, *el-Lübâb fî İlmi’l-Kitâb*(Beyrut; Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye,1998), 15/249.

24. Sebe' sûresi 14. âyet:

فَلَمَّا فَضَيَّنا عَلَيْهِ الْمَوْتَ ما دَهِمَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كانوا يَعْلَمُونَ

الْغَيْبِ ما لَبِثُوا فِي الْعَذابِ الْمُهِينِ

“Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.” (Sebe’ 34/14).

Fe [ف] harfî atıf edâtıdır. “لَمَّا” kelimesi şart manasını içeren isimlerdendir. Ayrıca zarf manası ifade etmektedir. “خَرَّ” kelimesi fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. Fâilî müstetirdir. Fiil ve fâil cümlesi mahallen mecrûr olup “لَمَّا” kelimesi için muzâfun ileyhtir. “تَبَيَّنَتِ” fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. “الْجِنَّ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümlesi şartın cevabıdır. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffef olup ismi mahzûf şân zamîridir. “لَوْ” harfî cezm ameli yapmayan şart edâtıdır. “كَانُوا” fiili mâzî ve nâkıs olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr kendisinin ismidir. “يَعْلَمُونَ” fiili muzârî olup merfû‘dur. Raf‘ alameti Nûn [ن] harfinin sâbit kalmasıdır. “الْغَيْبِ” kelimesi lâfzen mansûb mef’ûldür. “يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ” fiil cümlesi olarak mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberi konumundadır. “لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ” cümlesi mahallen merfû‘ olup muhaffef En [أَنْ] edâtının haberi konumundadır.³⁴³

25. ed-Duhân sûresi 18. âyet:

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِلَيَّ لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

“Allah’ın kulları! Bana istediğimi verin, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.” (ed-Duhân 44/18).

Bu âyeti kerîmede En [أَنْ] edâtı için tefsir edâtı olduğu söylenmektedir. Ancak haşiyelerde de olsa kendisinin muhaffef edâtı olmasının muhtemel olduğu söylenmektedir. Bu sebeple i’râbını yapmanın konu ile ilgisi açısından uygun olmaması sebebiyle i’râbı

³⁴³ ez-Zeyn, *el-İ’râb*, 353; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/65.

yazılmadı. Bununla beraber de muhaffef edât olmasının muhtemel olması sebebiyle de dile getirilmesi uygun görüldü.³⁴⁴

26. ed-Duhân sûresi 19. âyet:

وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ

“Allah’a başkaldırmayın. Kuşkusuz size, söylediklerimi kanıtlayacak açık bir delil sunacağım.” (ed-Duhân 44/19).

Bu âyeti kerîmede En [أَنْ] edâtı için tefsir edâtı olduğu söylenmektedir. Ancak haşiyelerde de olsa kendisinin muhaffef edâtı olmasının muhtemel olduğu söylenmektedir. Bu sebeple i’râbını yapmanın konu ile ilgisi açısından uygun olmaması sebebiyle i’râbı yazılmadı. Bununla beraber de muhaffef edât olmasının muhtemel olması sebebiyle de dile getirilmesi uygun görüldü.³⁴⁵

27. Muhammed sûresi 29. âyet:

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْعَانَهُمْ

“Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar?” (Muhammed 47/29).

“أَمْ” harfî atıf edâtıdır. “حَسِبَ” fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. “الَّذِينَ” kelimesi mevsûl olup mahallen merfû‘ fâildir. “فِي قُلُوبِهِمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mukaddem haberdur. “مَرَضٌ” kelimesi muahhar mübtedâdır. Mübtedâ ve haber cümle olarak mevsûl için sılasıdır. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffef olup ismi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfî nasb edici edâtıdır. “يُخْرِجَ” kelimesi fiili muzâîrdir. Kendinden önce geçen nasb edâtı sebebiyle mansûbtur. “اللَّهُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. “أَضْعَانَهُمْ” kelimesi lâfzen mansûb mef’ûldür. Ayır olarak muzâf ve muttasıl zamîr de muzâfun ileyhtir. “لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْعَانَهُمْ” cümlesi muhaffef En [أَنْ] edâtı için mahallen merfû‘ haber konumundadır.³⁴⁶

28. el-Fetih sûresi 12. âyet:

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ ظَنَ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

³⁴⁴ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an*, 121; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 13/123.

³⁴⁵ Derviş, *İ’rabu’l-Kur’an*, 121; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 13/124.

³⁴⁶ Yakut, *İ’rabu’l-Kur’ân* 9/4371; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/238.

“Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!” (el-Fetih 48/12).

“لَنْ” harfi idrâb/yüz çevirme manasındadır. “ظَنَنْتُمْ” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. En [أَنْ] harfi Enne’den muhaffeftir. “لَنْ” harfi nasb edici edâtıdır. İsmi mahzûf şân zamîridir. “يَنْقَلِبُ” kelimesi muzârî fiildir. Kendinden önce gelen nasb edici edât sebebiyle mansûbtur. “الرَّسُولُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “الْمُؤْمِنُونَ” kelimesi fâil üzere ma‘tûf olması sebebiyle fâildir. Fiil ve fâil cümlesi mahallen merfû‘ muhaffef edâtın haberidir. “إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ” câr mecrûr kendinden önce gelen muzârî fiile mütealliktir. “أَبَدًا” kelimesi zarfı zaman olup mef’ûlû fihtir. Muhaffef En [أَنْ] edâtı ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde olup “ظَنَنْتُمْ” fiili için mahallen mansûb iki mef’ûl yerindedir.³⁴⁷

29. en-Necm sûresi 38. âyet:

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.” (en-Necm 53/38).

En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf olup şân zamîridir. “لَا” harfi olumsuzluk edâtıdır. “تَزِرُ” fiili muzârî olup lâfzen merfû‘dur. “وَازِرَةٌ” kelimesi fâildir. “وِزْرُ” kelimesi lâfzen mansûb mef’ûldür. Aynı olarak muzâf olup “أُخْرَىٰ” kelimesi muzâfun ileyhtir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ” cümlesi mahallen merfû‘ olup kendisinin haberi konumundadır.³⁴⁸

30. en-Necm sûresi 39. âyet:

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.” (en-Necm 53/39).

³⁴⁷ Yakut, *İ‘râbu’l-Kur’ân*, 9/4384; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/243.

³⁴⁸ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/409; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/280.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. En [أَنْ] harfî Enne'den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَيْسَ” kelimesi fiili mâzî olup nâkıs fiillerdendir. “لِلْإِنْسَانِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mukaddem haberdur. “إِلَّا” harfî istisna edâtıdır. [مَا] harfî masdariyedir. “سَعَى” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetirdir. “مَا سَعَى” mastar tevilinde olup mahallen merfû‘ nâkıs fiilin ismidir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى” cümlesi mahallen merfû‘ olup kendisinin haberi konumundadır.³⁴⁹

31. el-Hadîd sûresi 29. âyet:

لَا يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا يُفْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Böylece Ehl-i kitap’tan olanlar, Allah’ın lütfu üzerinde hiçbir güçlerinin bulunmadığını ve bütün lütfun Allah’ın elinde olup onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah büyük lütuf sahibidir.” (el-Hadîd 57/29).

Lâm [ل] harfî ta‘lil/sebep manasında harfî câdır. En [أَنْ] edâtı mastar harfidir. “لَا” harfî olumsuzluk edâtıdır. “يَعْلَمُ” kelimesi muzârî fiil olup kendinden önceki nasb edici harf ile mansûbtur. “أَهْلُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. Ayrıca muzâftır. “الْكِتَابِ” kelimesi lâfzen mecrûr muzâfun ileyhtir. En [أَنْ] edâtı Enne'den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَا” harfî olumsuzluk edâtıdır. “يُفْدِرُونَ” fiili muzârîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Sondaki Nûn [ن] harfî merfû‘ olduğunu gösterir. “عَلَى شَيْءٍ” câr mecrûr kendinden önceki fiili muzâriye mütealliktir. “مِنْ فَضْلٍ” câr mecrûr mütellik mahzûf olup “شَيْءٍ” kelimesi için mahallen mecrûr sıfattır. “فَضْلٍ” kelimesi muzâftır. “اللَّهُ” lafzı da mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَا يُفْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ” cümlesi mahallen merfû‘ haber konumundadır.³⁵⁰

32. et-Tegâbun sûresi 7. âyet:

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

³⁴⁹ Ahmed Muhammed Humeydan vd., *İ‘rabu’l-Kur’âni’l-Kerîm*(Dimesk: Dâru’n-Nemîr, 2004), 3/281; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/280.

³⁵⁰ Humeydan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 3/315; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/315.

“İnkârcılar asla diriltilmeyeceklerini iddia ediyorlar. De ki: “Hayır, öyle değil! Rabbime yemin ederim ki mutlaka diriltileceksiniz. Sonra da yapıp ettikleriniz size bildirilecek.” Bu da Allah’a göre kolaydır.” (et-Tegâbun 64/7).

“رَعَمَ” kelimesi fiili mâzîdir. “الَّذِينَ” kelimesi ismi mevsûl olup mahallen merfû‘ fâildir. “كَفَرُوا” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr fâilidir. Fiil fâil cümlesi mevsûlün sılası olduğu için cümlenin i‘râbta mahâlî yoktur. En/أَنْ harfi Enne’den muhaffef olup ismi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfi nasb edici edâttır. “يُبْعَثُوا” fiili muzârî olup meçhul fiildir. Muttasıl zamîr nâibi fâildir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَنْ يُبْعَثُوا” cümlesi mahallen merfû‘ haber konumundadır³⁵¹

33. el-Cin sûresi 5. âyet:

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

“Oysa biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla gerçek dışı şeyler söylemeyeceklerini sanırdık.” (el-Cin 72/5).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “أَنَّا” harfî fiile benzeyen edâtlardandır. Muttasıl zamîr ise mahallen mansûb ismidir. “ظَنَنَّا” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. En [أَنْ] harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfi nasb edici edâttır. “تَقُولَ” fiili muzârî olup nasb edici edât ile mansûbtur. “الْإِنْسُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “الْجِنُّ” kelimesi fâil üzerine atıf olduğu için kendisi de fâildir. “عَلَى اللَّهِ” câr mecrûr muzârî fiile mütealliktir. “كَذِبًا” kelimesi mef’ûldür. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır.³⁵²

34. el-Cinn sûresi 7. âyet:

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ أَحَدًا

³⁵¹ Cinbaz, *el-İhtiyârâtü'l-Hisân*, 556; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu'l-Kur‘ân li'd- Da‘‘âs*, 3/349; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 14/267.

³⁵² Cinbaz, *el-İhtiyârâtü'l-Hisân*, 572; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu'l-Kur‘ân li'd- Da‘‘âs*, 3/388; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 15/112.

“Tıpkı sizin sandığınız gibi onlar da Allah’ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini zannederlerdi.” (el-Cin 72/7).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Enne [أَنَّ] fiile benzeyen edâtlardandır. “هُمْ” zamîri mahallen mansûb ismidir. “ظَنُّوا” fiili mâzî olup muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümlesi mahallen merfû‘ Enne’nin haberidir. “كَمَا” câr mecrûr müteallak mahzûf olup mef’ûlû mutlaktır. “ظَنَنْتُمْ” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümlesi sıra konumundadır. En [أَنَّ] harfî Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfî nasb edici edâttır. “يَبْعَثُ” fiili muzâîrdir. “لَنْ يَبْعَثُ” kelimesi de mef’ûldür. Muhaffef En [أَنَّ] edâtından sonra gelen “لَنْ يَبْعَثُ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır.³⁵³

35. el-Cinn sûresi 12. âyet:

وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا

“Sonunda anladık ki yeryüzünde Allah’ın iradesini asla engelleyemeyiz; kaçmakla da O’nun elinden kurtulamayız.” (el-Cin 72/12).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “أَنَّ” edâtı fiile benzeyen edâtlardandır. Muttasıl zamîr mahallen mansûb ismidir. “ظَنَنَّا” kelimesi fâili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümlesi mahallen merfû‘ haber konumundadır. “أَنَّ” harfî Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfî nasb edici edâtlardandır. “نُعْجِزُ” kelimesi muzâîr fiil olup nasb edici edât ile mansûbtur. “اللَّهُ” kelimesi mef’ûldür. “فِي الْأَرْضِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup hâl konumundadır. Muhaffef En [أَنَّ] edâtından sonra gelen “لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır.³⁵⁴

36. el-Cinn sûresi 28. âyet:

لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتِ رَحْمَتِمْ وَأَخَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا

³⁵³ Humeydan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 3/389; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/389; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 15/113.

³⁵⁴ Humeydan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 3/390; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/390.

“Allah, bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği hâlde, rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini ortaya çıkarmak için” (el-Cin 72/12).

Lâm [ل] harfi ta‘lil (sebepe) manasında harfî cârdır. “يَعْلَمُ” kelimesi fiili muzârîdir. Lâ [ل] harfinden sonra gizli olan En [أَنْ] ile mansûbtur. En [أَنْ] harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “قَدْ” harfi tahkîk manasındadır. “أَبْلَغُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “رِسَالَاتٍ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. “رَحِيمٍ” kelimesi muzâfun ileyhtir. Kendi içlerinde de muttasıl zamîrle muzâf ve muzâfun ileyhtir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَحِيمٍ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır.³⁵⁵

37. el-Müzzemmil 20:

عَلِمَ أَنْ لَنْ تُخْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا نَيَّسَرَ مِنَ الْقُرْآنِ

“O, sizin (istenen) vakti tespit edemeyeceğinizi bilmektedir. Bu yüzden de sizi bağışlamıştır. Artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun.” (el-Müzzemmil 73/20).

“عَلِمَ” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetir zamîrdir. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfi nasb edici edâttır. “تُخْصَوْ” fiili muzârî olup kendinden önceki nasb edici edât ile mansûbtur. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “هُ” zamîri de mahallen mansûb mef’ûldür. Fe [ف] harfi atıf edâtıdır. “تَابَ” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetir zamîrdir. “عَلَيْكُمْ” câr mecrûr müteallik fiili mâzîdir. “لَنْ تُخْصَوْ” cümlesi mahallen merfû‘ olup muhaffef edâtın haberidir. “أَنْ لَنْ تُخْصَوْ” mastar tevilinde olup mahallen mansûbtur. İki mef’ûl yerindedir.³⁵⁶

38. el-Müzzemmil sûresi 20. âyet:

عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى

“Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak.” (el-Müzzemmil 73/20).

³⁵⁵ Humeydan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 3/392; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/393; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 15/128.

³⁵⁶ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/409; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/396,397; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 15/142,143.

“عَلِمَ” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetir zamîrdir. “أَنْ” harfi Enne’den muhaffeftir.

İsmi mahzûf şân zamîridir. “س” harfi istikbal/gelecek manası ifade eden edâttır. “يَكُونُ” fiili muzârî olup nâkısır. “مِنْكُمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen mansûb mukaddem haberdır. “مَرْضَى” kelimesi nâkıs fiili ismidir. Muhaffef En [أَنْ] edâtından sonra gelen “سَيَكُونُ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır. Muhaffef En [أَنْ] edâtı da kendisinden sonra gelen cümle ile mastar konumundadır. Mahallen mansûb olup iki mef’ûl yerine geçmiştir.³⁵⁷

39. el-İnşikak sûresi 14. âyet:

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ

“Zira o, hiçbir zaman rabbine dönmeyeceğini sanırdı.” (el-İnşikâk 84/14).

İnne [إِنَّ] edâtı fiile benzeyen harflerdendir. “ه” zamîri mahallen mansûb ismidir. “ظَنَّ” fiili mâzî olup fâili müstetir. En [أَنْ] edâtı Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfi nasb edici edâttır. “يَخُورَ” fiili muzârî olup kendinden önceki nasb edici edât ile mansûbtur. “لَنْ يَخُورَ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır. Muhaffef En [أَنْ] edâtı da kendisinden sonra gelen cümle ile mastar konumundadır. Mahallen mansûb olup iki mef’ûl yerine geçmiştir.³⁵⁸

40. el-Beled 5:

أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ

“O, hiçbir kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?” (el-Beled 90/5).

Hemze [أ] harfi istifham edâtıdır. “يَحْسَبُ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetir. “أَنْ” harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَنْ” harfi nasb edici edâttır. “يَغْدِرَ” fiili muzârî olup kendinden önceki nasb edici edât ile mansûbtur. “عَلَيْهِ” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir. “لَنْ يَغْدِرَ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır. Muhaffef En [أَنْ]

³⁵⁷ Sünbül vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 2562; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/397; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 15/143.

³⁵⁸ İbrahim, *el-Müyesser*, 589; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/432; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 15/283.

edâtı da kendisinden sonra gelen cümle ile mastar konumundadır. Mahallen mansûb olup iki mef'ûl yerine geçmiştir.³⁵⁹

41. el-Beled 7:

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ

“Onu kimsenin görmediğini mi sanıyor?” (el-Beled 90/7).

Hemze [أ] harfi istifham edâtıdır. “يَحْسَبُ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetirdir. En [أَنْ] harfi Enne’den muhaffeftir. İsmi mahzûf şân zamîridir. “لَمْ” harfi nasb edici edâtıdır. “يَرَهُ” kelimesi fiili muzârî olup kendinden önceki cezm edici edât ile meczûmdur. “أَحَدٌ” zamîri mahallen mansûb mef'ûldür. “أَحَدٌ” kelimesi fâildir. “لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haber konumundadır. Muhaffef En [أَنْ] edâtı da kendisinden sonra gelen cümle ile mastar konumundadır. Mahallen mansûb olup iki mef'ûl yerine geçmiştir.³⁶⁰

2.3. MUHAFFEF KEEN [كَانَ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İ’RÂBLARI

Muhaffef Keen [كَانَ] edâtının Kur’ân’da 9 yerde geçtiği tespit edilmiştir. Bunlar;

1. en-Nisâ sûresi 73. âyet:

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا

“Eğer Allah’tan size bir lütuf erişirse, sanki sizinle onun arasında bir yakınlık olmamış gibi “Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim” der.”(en-Nisâ 4/73).

Keen [كَانَ] edâtı Keenne’den muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَمْ” harfi cezm edâtıdır. “تَكُنْ” kelimesi muzârî fiil olup nâkıstır. Kendinden önce geçen edât sebebiyle meczûmdur. “بَيْنَ” kelimesi zarf olup müteallik olduğu kelime mahzûftur ve mukaddem haberdur. Ayrı olarak muzâf olup “كُم” kelimesi mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. “بَيْنَهُ” kelimesi zarf olup ma’tûftur. Ayrı olarak muttasıl zamîr ile muzâf

³⁵⁹ el-Basrî, *Î’rabu selâsîne sûratin mine’l-Kur’âni’l-Kerîmi ve âyeti’l-Kürsî*(Mektebetü Lisâni’l-A‘rab, 2002), 127; ed-Da‘‘âs, *Î’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/448; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 15/332.

³⁶⁰ el-Basrî, *Î’rabu selâsîne sûra*, 127; ed-Da‘‘âs, *Î’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/448; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 15/333.

muzâfun ileyhtir. “مَوَدَّة” kelimesi nâkıs fiilin ismidir. Muhaffef Keen [كَأَنَّ] edâtından sonra gelen “لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ” cümlesi mahallen merfû‘ olup haberdir.³⁶¹

2. el-A'râf sûresi 92. âyet:

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ

“Şuayb’ı yalanlayanlar sanki orada hiç yurt tutmamış gibi oldular. Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb’ı yalanlayanlar oldu.” (el-A'râf 7/92).

“الَّذِينَ” kelimesi mahallen merfû‘ mübtedâ olup mevsûldür. “كَذَّبُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan zamîr ise mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümlesi mevsûlün sılası konumundadır. “شُعْبًا” kelimesi mef’ûldür. Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَمْ” harfi cezm edâtıdır. “يَعْنُوا” fiili muzârî olup mansûbtur. Cezm alameti sonundaki Nûn [ن] harfinin mahzûf olmasıdır. “فِيهَا” câr mecrûr fiili muzârîye müteallıktır. Muhaffef edâttan sonra gelen “لَمْ يَعْنُوا فِيهَا” cümlesi mahallen merfû‘ haberdir.³⁶² “كَانَ لَمْ يَعْنُوا فِيهَا” cümlesi, mübtedâ olan mevsûlün mahallen merfû‘ haberi.

3. Yûnus sûresi 12. âyet:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَانٌ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسِّهِ كَذَلِكَ رُبِّ

لِلْمُشْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise - sanki başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir.” (Yûnus 10/12).

Fe [ف] harfî atıf edâtıdır. “لَمَّا” kelimesi şart manasını içeren kelimelerden olup cezm ameli yoktur. “كَشَفْنَا” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr de mahallen merfû‘ fâildir. “عَنْهُ” câr mecrûr müteallık fiili mâzî olup mahallen mansûb mef’ûldür.

³⁶¹ Yakut, *İ'rabu'l-Kur'ân*, 2/980; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 1/207; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 3/90.

³⁶² Sünbül vd., *İ'rabu'l-Kur'ân*, 730; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 1/379; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 5/12.

“صُرَّةٌ” kelimesi mef’ûl olup mansûbtur. Aynı olarak muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “مَرَّ” kelimesi fiili mâzî olup şart manasını içeren “لَمَّا” kelimesinin cezasıdır. Keen [كَانَ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَمْ” harfi cezm edâtıdır. “يَدْعُ” fiili muzârî olup meczûmdur. Fâili müstetirdir. “تَا” kelimesi mahallen mansûb mef’ûldür. “إِلَى صُرَّةٍ” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir. “مَسَّةٌ” fiil, fâil ve mef’ûl cümlesi mahallen mecrûr sıfattır. Muhaffef edâtıtan sonra gelen “لَمْ يَدْعُنَا” cümlesi mahallen merfû‘ haber konumundadır. Muhaffef edât ise kendinden sonra gelen cümle ile beraber hâl konumundan olup mahallen mansûbtur.³⁶³

4. Yûnus sûresi 24. âyet:

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَنِّيهَا أَمْرًا لَّيَالًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ

“Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu - sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hâle getiririz.” (Yûnus 10/24).

Keen [كَانَ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَمْ” harfi cezm edâtıdır. “تَغْنَبِ” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. cezm alameti sondaki harfin düşmesidir. Fâili müstetirdir. “بِالْأَمْسِ” câr mecrûr müteallik kendinden önce geçen fiili muzârîdir. Muhaffef edâtıtan sonra gelen “لَمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ” cümlesi mahallen merfû‘ haberdur.³⁶⁴

5. Yûnus sûresi 45. âyet:

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“Allah onları mahşerde topladığı vâkit, sanki (dünyada) sadece günün bir saatinde, aralarında tanışacak kadar kısa bir süre kaldıklarını sanacaklardır. (İşte o vâkit) Allah’ın huzuruna çıkarılacakları uyarısını asılsız sayanlar ve doğru yolda yaşamamış olanlar hüsrana uğramış olacaklar.” (Yûnus 10/45).

³⁶³ İbrahim, *el-Müyyesser*, 209; ed-Da‘‘âs, *l-rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/18; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/88.

³⁶⁴ Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/412; ed-Da‘‘âs, *l-rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/23; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/108.

Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “م” harfi cezm edâtıdır. “يَلْبَثُوا” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. cezm alameti sondaki Nûn [ن] harfinin düşmesidir. “إِلَّا” harfi istisna edâtıdır. “سَاعَةً” kelimesi zaman zarfıdır. Önce geçen fiili muzârînin mef’ûlüdür. “مِنَ النَّهَارِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen mecrûr “سَاعَةً” kelimesinin sıfatıdır. Câr mecrûr müteallik kendinden önce geçen fiili muzârîdir. Muhaffef edâtıdan sonra gelen “م” cümlesi mahallen merfû‘ haberdır.³⁶⁵

6. Hûd sûresi 68. âyet:

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ

“Sanki orada hiç oturmamışlardı. İşte böyle, Semûd kavmi rablerini inkâr etti. Vay Semûd’un haline!” (Hûd 11/68).

Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “م” harfi cezm edâtıdır. “يَغْنَوْا” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. cezm alameti sondaki Nûn [ن] harfinin düşmesidir. “فِيهَا” câr mecrûr müteallik kendinden önce geçen fiili muzârîdir. Muhaffef edâtıdan sonra gelen “م” cümlesi mahallen merfû‘ haberdır.³⁶⁶

7. Hûd sûresi 95. âyet:

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِثْتُ ثَمُودَ

“Sanki orada hiç oturmamışlardı! İşte böyle, Semûd’un yıkıldığı gibi Medyen de yıkılıp gitti!” (Hûd 11/95).

Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffeftir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “م” harfi cezm edâtıdır. “يَغْنَوْا” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. cezm alameti sondaki Nûn [ن] harfinin düşmesidir. “فِيهَا” câr mecrûr müteallik kendinden önce geçen fiili muzârîdir. Muhaffef edâtıdan sonra gelen “م” cümlesi mahallen merfû‘ haberdır.³⁶⁷

³⁶⁵ Sünbül vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 952-953; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’ d- Da‘‘âs*, 2/29; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 6/136.

³⁶⁶ el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 456; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’ d- Da‘‘âs*, 2/64; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 6/309.

³⁶⁷ el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 462; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’ d- Da‘‘âs*, 2/71; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 6/344.

8. Lokman sûresi 7. âyet:

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشَّرَهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Böyle birine âyetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyükenerek sırt çevirir. Ona acıklı bir azabı müjdele!” (Lokmân 31/7).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “إِذَا” kelimesi şart manasını taşıyıp cezm etmeyen âmillerdendir. “تُتْلَى” kelimesi fiili muzârî olup meçhul fiildir. “عَلَيْهِ” câr mecrûr muzârî fiile mütealliktir. Mahallen mansûb mef’ûldür. “آيَاتُنَا” kelimesi nâibi fâildir. Ayrı olarak muzâf olup muttasıl zamîr de muzâfun ileyhtir. “وَلَّى” kelimesi fiili mâzî olup şart manasını barındıran “إِذَا” kelimesinin cezasıdır. Fâili içinde müstetirdir. “مُسْتَكْبِرًا” kelimesi lâfzen mansûb olup hâl manasındadır. Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffettir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَّمْ” harfî cezm edâtıdır. “يَسْمَعُ” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. cezm alameti sondaki sükûndur. Fâili müstetirdir. “هَآ” zamîri muttasıl olup mahallen mansûb mef’ûldür. Muhaffef edâtıtan sonra gelen “لَّمْ يَسْمَعْهَا” cümlesi mahallen merfû‘ haberdir. “كَأَنَّ” edâtı fiili benzeyen harflerdendir. “فِي أُذُنَيْهِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen merfû‘ mukaddem haberdir. Muttasıl zamîr muzâfun ileyhtir. “وَقْرًا” kelimesi fiile benzeyen edâtın ismi olup muahhardır.³⁶⁸

9. el-Câsiye sûresi 8. âyet:

يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشَّرَهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Kendisine Allah’ın âyetleri okunurken işitip de sonra büyükenerek işitmemişçesine inkârda ısrar eden her bir günahkâr iftiracıya yazıklar olsun!” (el-Câsiye 45/8).

“يُسِرُّ” harfî atıf edâtıdır. “يُصِرُّ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetirdir. “مُسْتَكْبِرًا” kelimesi hâl konumundadır. Keen [كَأَنَّ] edâtı muhaffettir. İsmi şân zamîri olup mahzûftur. “لَّمْ” harfî cezm edâtıdır. “يَسْمَعُ” kelimesi fiili muzârî olup meczûmdur. Fâili müstetirdir. “هَآ”

³⁶⁸ Bâretci, *el-Yâkût ve'l-Mercân*, 419; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 3/25, 26; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/71.

kelimesi mahallen mansûb mef'ûldür. Muhaffef edâtta sonra gelen “لَمْ يَسْمَعْهَا” cümlesi mahallen merfû‘ haberdir.³⁶⁹

2.4. MUHAFFEF LÂKİN [لَكِنْ] EDÂTININ GEÇTİĞİ ÂYETİ KERÎMELER VE İRÂBLARI

Lâkin [لَكِنْ] edâtının amel etmemesi³⁷⁰ sebebiyle kaynak verilen yerlerin çoğunda sadece “amel etmemektedir/mühmeldir veya istidrâk harfidir” şeklinde açıklama yapılmaktadır. Bu sebeple verilen kaynakların çoğunda bu edâtın mühmel/amel etmeyen edât olduğu yazmaktadır. Bu edâtın Kur’ân’da 64 yerde geçtiği tespit edilmiştir. Bunlar:

1. el-Bakara sûresi 12. âyet:

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

“Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar.” (el-Bakara 2/12).

“أَلَا” harfi tembih edâtıdır. İnne [إِنَّ] harfi fiile benzeyen edâtlardandır. “هُمْ” kelimesi zamîr olup mahallen mansûb isimdir. “هُمْ” munfasıl zamîr olup mahallen merfû‘ mübtedâdır. “الْمُفْسِدُونَ” kelimesi haberdir. Mübtedâ ve haberden oluşan isin cümlesi mahallen merfû‘ fiile benzeyen edâtın haberidir. Vâv [و] harfi atıf edâtı veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” harfi nefy edâtıdır. “يَشْعُرُونَ” kelimesi fiili muzâîrdir. Muttasıl zamîr fâildir. Kelimenin sonundaki Nûn [ن] harfi raf‘ alametidir.³⁷¹

2. el-Bakara sûresi 13. âyet:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlara “Diğer insanlar gibi siz de iman edin” denildiğinde, “Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?” derler. Biline ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler.” (el-Bakara 2/13).

³⁶⁹ el-Kâdî, *Îrâbu'l-Kur'ân*, 995-996; ed-Da‘‘âs, *Îrâbu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/215; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 13/142.

³⁷⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/139.

³⁷¹ Muhammed Hasan Osman, *Îrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve Beyânu Meânîhi*(Kâhire: Dâru'r-Risâle,2002), 1/51; ed-Da‘‘âs, *Îrâbu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 1/12; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 1/59.

“أَلَا” harfi tembih edâtıdır. İnne [إِنَّ] edâtı fiile benzeyen harflerdendir. “هُمْ” kelimesi zamîr olup mahallen mansûb isimdir. “هُمْ” munfasıl zamîr olup mahallen merfû‘ mübtedâdır. “السَّفَهَاءُ” kelimesi haberdır. Mübtedâ ve haberden oluşan isin cümlesi mahallen merfû‘ fiile benzeyen edâtın haberidir. Vâv [و] atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” harfi nefy edâtıdır. يَعْلَمُونَ kelimesi fiili muzârîdir. Muttasıl zamîr fâildir. Kelimenin sonundaki Nûn [ن] harfi raf‘ alametidir.³⁷²

3. el-Bakara sûresi 57. âyet:

وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Gerçekte onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı.” (el-Bakara 2/57).

Vâv [و] harfi atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi nâkıs fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ ismidir. “أَنْفُسَهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup muttasıl zamîr fâildir. Fiil ve fâil cümle olarak mahallen mansûb nâkıs fiili haberdır.³⁷³

4. el-Bakara sûresi 154. âyet:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

“Allah yolunda öldürülenler için “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.” (el-Bakara 2/154).

“بَلْ” idrâb/yüz çevirme manasında atıf edâtıdır. “أَحْيَاءٌ” kelimesi hazfedilmiş mübtedânın haberidir. Açılımı “هُمْ أَحْيَاءٌ” şeklindedir. Vâv [و] harfi atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] harfi muhaffef edât olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli

³⁷² Osman, *İ‘râbu’l-Kur’ân*, 1/53; ed-Da‘‘âs, *İ‘râbu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/12; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 1/59.

³⁷³ Cinbaz, *el-İhtiyâru’l-Hasenât*, 8; ed-Da‘‘âs, *İ‘râbu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/27; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 1/139,140.

yoktur. “لَا” harf nefy edâtıdır. “تَشْعُرُونَ” kelimesi fiili muzârî olup muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir.³⁷⁴

5. el-Bakara sûresi 225. âyet:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْنَةِ الَّتِي اٰتٰنَاكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ فُلُوْبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ

“Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.” (el-Bakara 2/225).

Vâv [و] harfî atıf edâtı veya hâl manasındadır. Lâkin [لٰكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُؤَاخِذُ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetirdir. “كُمُ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “بِمَا” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir. Mahallen mansûb olup fiili muzârînin mef’ûlûdür. “كَسَبْتُمْ” kelimesi fiili mâzîdir. “فُلُوْبُكُمْ” kelimesi fâil olup muzâftır. “كُمُ” kelimesi mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “كَسَبْتُمْ فُلُوْبُكُمْ” cümlesi kendinden önce geçen mevsûlün sılasıdır. İrapta mahâlîli yoktur.³⁷⁵

6. el-Bakara sûresi 235. âyet:

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُمْ وَلٰكِنْ لَا تُؤَاخِذُوْهُمْ سِرًا اِلَّا اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا

“Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın.” (el-Bakara 2/235).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لٰكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” harfî nehiy edâtıdır. Cezm edici harflerdendir. “تُؤَاخِذُوْهُمْ” fiili muzârî olup meczûmdur. Cezm alameti sondaki Nûn [ن] harfinin hazfedilmesidir. Muttasıl Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir. “هُمْ” kelimesi mahallen

³⁷⁴ Humeydân vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 1/65; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/65; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 1/316,317.

³⁷⁵ Sünbül vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 175; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/94; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 1/474.

mansûb mef'ûldür. “سِرًّا” kelimesinin ikinci mef'ûl olması, hâl olması veya câr edâtının hazfedilmesi ile mansûb olması mümkündür. Her i'râba göre ayrı ayrı takdir mevcuttur.³⁷⁶

7. el-Bakara sûresi 253. âyet:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ احْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ

“Allah dileseydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirine düşüp savaşırlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir.” (el-Bakara 2/253).

Vâv [و] edâtı isti'nâf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır.. Herhangi bir ameli yoktur. “احْتَلَفُوا” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû' fâildir.³⁷⁷

8. el-Bakara sûresi 260. âyet:

قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي

“O “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi.” (el-Bakara 2/260).

“قَالَ” kelimesi fiili mâzîdir. Fâili müstetir zamîrdir. “بَلَىٰ” kelimesi cevap edâtıdır. Olumsuz olan soruya olumlu yanıt vermek için kullanılır. Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. Lâm [ل] harfi câr edâtıdır. Sebep bildirme manasındadır. “لِيَطْمَئِنَّ” kelimesi fiili muzâî olup câr edâtından sonra gizli olan en/أَنْ harfi ile mansûbtur. “قُلُوبِي” kelimesi fâildir. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr muzâfun ileyhtir. “لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي” câr mecrûr müteallik gizli “أَسْأَلُ” fiilidir. Câr mecrûr mahallen mansûb mef'ûldür. “قَالَ” fiilinden sonra gelen “بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي” cümlesi mahallen mansûbtur.³⁷⁸

9. Âl-i İmrân sûresi 67. âyet:

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

³⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 1/99; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 1/504.

³⁷⁷ el-Kâdî, *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 81; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 1/107; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/18.

³⁷⁸ el-Kâdî, *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 85; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 1/111; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/40.

“İbrâhim ne Yahudi ne Hristiyan idi; bilâkis o, tek Allah’a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.” (Âl-i İmrân 3/67).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانَ” kelimesi nâkıs fiili mâzîdir. İsmi müstetir zamîrdir. “حَنِيفًا” nâkıs fiilin haberidir. “مُسْلِمًا” kelimesi de ikinci haberdir. “حَنِيفًا” kelimesinin sıfatı olması da mümkündür.³⁷⁹

10. Âl-i İmrân sûresi 79. âyet:

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيَٰنَ ۖ مَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

“Aksine “Öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince rabbin hâlis kulları olun!” der.” (Âl-i İmrân 3/67).

Vâv [و] harfî isti’nâfe dâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كُونُوا” kelimesi emri hazır olup nâkıs fiildir. Sondaki Nûn [ن] harfinin hazf edilmesi üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ ismidir. “رَبَّانِيَٰنَ” nâkıs fiilin haberidir. nasb alameti sondaki Yâ [ي] harfidir.³⁸⁰

11. Âl-i İmrân sûresi 117. âyet:

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.” (Âl-i İmrân 3/117).

Vâv [و] harfî isti’nâf edâtıdır veya hâl manasındadır. Mâ [مَا] harfî nefiy edâtıdır. “ظَلَمَ” kelimesi fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. “هُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “اللَّهُ” kelimesi fâildir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “أَنْفُسُهُمْ” kelimesi mukaddem mef’ûldür. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî

³⁷⁹ el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 114; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/142; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/211.

³⁸⁰ İbrahim, *el-Müyesser*, 60; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/145; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/228.

olup merfû‘dur. Raf‘ alameti sondaki Nûn [ن] harfinin sabit kalmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir.³⁸¹

12. Âl-i İmrân sûresi 198. âyet:

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ هُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

“Allah katından bir ikram olarak, altından ırmaklar akan Cennetler vardır; orada temelli kalacaklardır.” (Âl-i İmrân 3/198).

Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “الَّذِينَ” kelimesi mevsûl olup mahallen merfû‘ mübtedâdır. “اتَّقَوْا” fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir. “رَبَّهُمْ” kelimesi mef‘ûldür. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Fiil ve fâilden oluşan fiil cümlesi mevsûl için sıra konumunda olup i‘râbta mahalli yoktur. “هَمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mukaddem haberdur. “جَنَّاتٌ” kelimesi de muahhar mübtedâdır. Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesi mahallen merfû‘ olup mübtedâ olan “الَّذِينَ” kelimesi için haber konumundadır.³⁸²

13. en-Nisâ sûresi 46. âyet:

وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“Fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.” (en-Nisâ 4/46).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَعَنَ” kelimesi fiili mâzîdir. “هَمْ” zamîri mahallen mansûb mef‘ûldür. “اللَّهُ” kelimesi lâfzen merfû‘ fâildir. “بِكُفْرِهِمْ” câr mecrûr müteallik kendinden önce

³⁸¹ İbrahim, *el-Müyyesser*, 65; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 1/156; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/285.

³⁸² Sünbül vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 198; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 1/181; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 2/423.

geçen fiili mâzîdir. Mahallen mansûb mef'ûldür. Ayrıca muzâf olup “هَمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.³⁸³

14. en-Nisâ sûresi 157. âyet:

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ

“Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler.” (en-Nisâ 4/157).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “شُبِّهَ” kelimesi fiili mâzî meçhul kalıptır. Nâibi fâil içinde müstetirdir. “هُمْ” câr mecrûr müteallik fiili mâzîdir. Mahallen mansûb mef'ûldür.³⁸⁴

15. en-Nisâ 162:

لَكِنْ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

“Onlar arasından ilimde derinleşmiş olanlarla müminler -ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler.” (en-Nisâ 4/162).

Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “الرَّاسِخُونَ” kelimesi mübtedâdır. Raf' alameti sonundaki Vâv [و] harfidir. “فِي الْعِلْمِ” câr mecrûr müteallik “الرَّاسِخُونَ” kelimesidir. “مِنْهُمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup hâl manasındadır. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “الْمُؤْمِنُونَ” kelimesi mübtedâ üzerine atfedilmesi sebebiyle merfû'dur. Raf' alameti sonundaki Vâv [و] harfidir. “يُؤْمِنُونَ” kelimesi fiili muzâf olup merfû'dur. Raf' alameti sonundaki Nûn [ن] harfinin hazfıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû' fâildir. Fiil ve fâilden oluşan cümle mübtedânın mahallen merfû' haberidir.³⁸⁵

16. en-Nisâ sûresi 166. âyet:

لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ

³⁸³ Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, 397-398; ed-Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da'âs*, 1/200; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 3/52.

³⁸⁴ Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, 471; ed-Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da'âs*, 1/234; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 3/232.

³⁸⁵ Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, 474; ed-Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da'âs*, 1/235; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 3/237.

“Fakat Allah sana indirdiğine, onu ilmiyle (ilminin bir eseri olarak) indirdiğine şahitlik eder.” (en-Nisâ 4/166).

Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “اللَّهُ” kelimesi mübtedâdır. “يَشْهَدُ” fiili muzârî olup merfû’dur. Fâili, müstetir zamîrdir. “بِمَا” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir. Ayrıca [مَا] kelimesi mevsûl olup kendinden sonra gelen “أَنْزَلَ” cümlesi sılasıdır. “أَنْزَلَ” fiili mâzî malum kalıp olup fâili müstetir zamîrdir. “إِلَيْكَ” câr mecrûr müteallik kendinden önceki fiili mâzî olup mahallen mansûb mef’ûldür.³⁸⁶

17. el-Mâide sûresi 6. âyet:

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَيُؤَيِّمَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” (el-Mâide 5/6).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُرِيدُ” fiili muzârî olup merfû’dur. Fâili müstetir zamîrdir. Lâm [ل] harfî zait durumunda olup câr edâtıdır. يُطَهِّرُ kelimesi fiili muzârî olup gizli bir nasb edici ile mansûbtur. Fâili zamîr olup müstetirdir. “كُمْ” zamîri ise mahallen mansûb mef’ûldür.³⁸⁷

18. el-Mâide sûresi 48. âyet:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ فَأَسْتَبِشُوا الْخَيْرَاتِ

“Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.” (el-Mâide 5/48).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup³⁸⁸ istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. Lâm [ل] harfî câr edâtıdır. “يَبْلُو” kelimesi fiili muzârî olup gizli bir nasb edici ile mansûbtur. Fâili müstetirdir. “كُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “فِي” edâtı

³⁸⁶ Sünbül vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 476-477; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/236; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 3/245,246.

³⁸⁷ Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/244; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/244; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 3/286.

³⁸⁸ Muhaffef edât olduğu aşikâr olarak kaynakta zikredilmiştir bk. ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/260.

harfi cârdır. [مَا] kelimesi mevsûl olup mecrûrdur. Câr mecrûr müteallik “يَبْلُوكُ” fiilidir. “أَنْتُمْ” cümlesi sıra durumundadır. “أَنْتُمْ” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetirdir. “كُم” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür.³⁸⁹

19. el-Mâide sûresi 89. âyet:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْنَةِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.” (el-Mâide 5/89).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُؤَاخِذُ” kelimesi fiili muzârî olup merfû’dur. Fâili müstetirdir. “كُم” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “بِ” harfi cârdır. [مَا] kelimesi mevsûl olup mecrûrdur. Câr mecrûr müteallik “يُؤَاخِذُ” fiilidir. Câr mecrûr, mahallen mansûb mef’ûldür. “عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ” cümlesi sıra konumundadır. “عَقَّدْتُمُ” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû’ fâildir. “الْأَيْمَانَ” kelimesi mef’ûldür. Mevsûl olarak değerlendirilen [مَا] kelimesinin mastariye olması da mümkündür. Bu duruma göre kendisinden sonra gelen sıra cümlesi mastar tevilindedir. Mastar manasında olan edât sırası ile beraber mahallen mecrûr olur.³⁹⁰

20. el-En’âm sûresi 43. âyet:

فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Hiç olmazsa kendilerine tarafımızdan bir sıkıntı geldiğinde niyazda bulunsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi.” (el-En’âm 6/43).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup³⁹¹ istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “قَسَتْ” kelimesi fiili mâzîdir. “قُلُوبُ” kelimesi lâfzen merfû’ fâildir.

³⁸⁹ Muhaffef edât olduğu aşikâr olarak kaynakta zikredilmiştir bk. Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/260; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/260; Mahmud Sâffî, *el-Cedvel*, 3/369,370.

³⁹⁰ Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/275; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/275; Mahmud Sâffî, *el-Cedvel*, 4/12.

³⁹¹ Muhaffef edât olduğu eserde dile getirilmektedir bkz: ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 1/302.

Ayrı olarak muzâftır. “هُم” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Mâzî fiile bitişen sâkin Te [ت] harfi fâil olmayıp kelimenin müennes olduğunda delalet etmektedir.³⁹²

21. el-En’âm sûresi 69. âyet:

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرِي لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Takvâ sahiplerine, onların hesabından bir sorumluluk yoktur. Fakat belki korunurlar diye hatırlatmak gerekir.” (el-En’âm 6/69).

Vâv [و] harfi atıf edâtıdır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup³⁹³ istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “ذِكْرِي” kelimesi takdîren merfû‘ mübtedâ olup haberi mahzûftur. Açılımı “عَلَيْهِمْ ذِكْرِي” şeklindedir. mahzûf olan “عَلَيْهِمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mukaddem haberdir. Lealle [لَعَلَّ] edâtı fiile benzeyen edâtlardandır. “هُم” kelimesi ismi olup mahallen mansûbtur. “يَتَّقُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur. Raf‘ alameti sondaki Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir.³⁹⁴

22. el-A’râf sûresi 38. âyet:

قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ

“Allah da, “Zaten hepiniz için bir kat daha azap vardır, fakat siz bilmezsiniz” diyecektir.” (el-A’râf 7/38).

Vâv [و] harfi atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” harfi neyf edâtıdır. “تَعْلَمُونَ” kelimesi fiili muzârîdir. Sondaki Nûn [ن] harfinin sabit kalması ile merfû‘dur. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümle olarak mahallen merfu olup fiile benzeyen edâtın habereidir.³⁹⁵

23. el-A’râf 79. âyet:

³⁹² Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/302-303; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/302,303; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 4/144.

³⁹³ Muhaffef edât olduğu eserde dile getirilmektedir bkz: ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/302.

³⁹⁴ Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/312; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/313; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 4/183.

³⁹⁵ Humeydân vd., *İ’rabu’l-Kur’ân*, 1/361; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/361; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 4/405.

وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ

“size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.” (el-A‘râf 7/79).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. Lâ (لا) harfi neyf edâtıdır. “تُحِبُّونَ” kelimesi fiili muzârîdir. Sondaki Nûn [ن] harfinin sabit kalması ile merfû‘dur. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir. “النَّاصِحِينَ” kelimesi mef’ûl olup mansûbtur. Nasb alameti sondaki Yâ [ي] harfidir.³⁹⁶

24. el-A‘râf sûresi 143. âyet:

قَالَ لَنْ تَرِيَنِي وَلَكِنْ اُنْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِيَنِي

“Allâh, “Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu.” (el-A‘râf 7/143).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “اُنْظُرْ” kelimesi emri hâzırdır. Sükûn üzere mebnîdir. Fâili müstetir zamîrdir. “إِلَى الْجَبَلِ” câr mecrûr müteallik emri hâzır fiili olup mahallen mansûb mef’ûldür.³⁹⁷

25. el-A‘râf sûresi 160. âyet:

وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Onlar (nankörlükleriyle) bize değil fakat kendilerine kötülük ediyorlardı.” (el-A‘râf 7/160).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ olup isimdir. “اَنْفُسَ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi

³⁹⁶ Humeydân vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 1/374-375; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/375; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 4/462.

³⁹⁷ Humeydân vd., *İ‘rabu’l-Kur’ân*, 1/393-394.

fiili muzârî olup merfû‘dur. Raf‘ alameti Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “أَنْفُسُهُمْ يَظْلُمُونَ” cümlesi mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberidir.³⁹⁸

26. el-Enfâl sûresi 42. âyet:

وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافُنَا فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

“Eğer siz karşılaşma yeri ve zamanı hususunda anlaşma yapmaya çalışsaydınız aranızda ihtilâf çıkardı; fakat Allah, olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı.” (el-Enfâl 8/42).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. Lâm [ل] harfî câr edâtıdır. “يَقْضِي” kelimesi fiili muzârî olup gizli bir nasb edici edât ilen mansûbtur. Müteallik mahzûftur. Takdiri “قَدَّرَ اللَّهُ” şeklindedir. Câr mecrûr takdirdeki mahzûf fiilin mahallen mansûb mef‘ûlûdür. “اللَّهُ” kelimesi muzârî fiilin fâildir. “أَمْرًا” kelimesi mef‘ûlûdür. “كَانَ” kelimesi nâkıs fiildir. İsmi mahzûf zamîrdir. “مَفْعُولًا” kelimesi de nâkıs fiilin haberidir. nâkıs fiil ismi ve haberi ile birlikte cümle olarak mahallen mansûb olup “أَمْرًا” kelimesinin sıfatıdır.³⁹⁹

27. et-Tevbe sûresi 42. âyet:

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ

“Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirlerdi; fakat o meşakkatli yol onlara uzun geldi.” (et-Tevbe 9/42).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “بَعُدَتْ” kelimesi fiili mâzîdir. Sondaki

³⁹⁸ Humeydân vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 1/401-402; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 1/402; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 5/101,102.

³⁹⁹ el-Kâdî, *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 361; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 1/430; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 5/226.

muttasıl olan Te [ت] harfi zamîr olmayıp müenneslik alametidir. “عَلَيْهِمْ” câr mecrûr müteallik mâzî fiildir. Mahallen mansûb mef’ûl konumundadır. “الشُّقَّةُ” kelimesi mâzî fiilin fâilidir.⁴⁰⁰

28. et-Tevbe sûresi 46. âyet:

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ

“Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yapabilirlerdi; fakat Allah da onların sefere çıkmalarını istemedi.” (et-Tevbe 9/46).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَرِهَ” kelimesi fiili mâzîdir. “اللَّهُ” kelimesi fâildir. “انْبِعَاثَهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl zamîr ise mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴⁰¹

29. et-Tevbe sûresi 70. âyet:

فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Demek ki Allah onlara zulmetmiş değildi, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdi.” (et-Tevbe 9/70).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ olup isimdir. “أَنْفُسَهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur raf‘ alameti Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ” cümlesi mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberidir.⁴⁰²

30. et-Tevbe sûresi 88. âyet:

⁴⁰⁰ el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 385; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/458; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 5/345.

⁴⁰¹ el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 386; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/459,460; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 5/350.

⁴⁰² el-Kâdî, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 393-394; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/468; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 5/388,389.

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

“Fakat peygamber ve beraberindeki müminler mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler.” (et-Tevbe 9/88).

“الرُّسُولُ” edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “الَّذِينَ” kelimesi ismi mevsûl olup mübtedâ kelimesi mübtedâdır. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “الَّذِينَ” kelimesi ismi mevsûl olup mübtedâ üzerine atıf olduğu için mahallen merfû‘dur. “آمَنُوا” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ fâildir. “مَعَهُ” zarf manasında olup fiile mütealliktir. Muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Fiil ve fâilden oluşan cümle mevsûl için sıra konumundadır. “جَاهَدُوا” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâilden oluşan cümle mahallen merfû‘ haber konumundadır. “بِأَمْوَالِهِمْ” kelimesi câr mecrûr müteallik mâzî fiildir. Muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “أَنْفُسِهِمْ” kelimesi mecrûr üzerine atıf olduğu için kendisi de mecrûrdur. Muttasıl olan “هَيْم” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴⁰³

31. Yûnus sûresi 37. âyet:

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

“Bu Kur’an Allah’tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamaktadır.” (Yûnus 10/37).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “تَصْدِيقَ” kelimesi gizli bir nâkıs fiilin haberidir. Açılımı “كَانَ تَصْدِيقَ” şeklindedir. Takdire gerek kalmadan mef’ûlû leh olması da mümkündür. Her iki şekilde de muzâf olup “الَّذِي” kelimesi de mahallen mecrûr muzâfun

⁴⁰³ el-Kâdî, *Î’rabu’l-Kur’ân*, 399; ed-Da‘‘âs, *Î’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 1/474; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 5/415.

ileyhtir. “يَنَّ” zarf olup muzâftır. Müteallik olduğu kelime mahzûftır. “يَدِّيَّ” kelimesi muzâfun ileyhtir. Kendisi ayrı olarak muzâftır. Muttasıl olan He [هـ] zamîri muzâfun ileyhtir.⁴⁰⁴

32. Yûnus sûresi 104. âyet:

فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ

“bilin ki sizin Allah’ı bırakıp da taptıklarınıza ben tapmam; ben ancak, sizin hayatınızı sona erdirecek olan Allah’a kulluk ederim.” (Yûnus 10/104).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. “أَعْبُدُ” kelimesi fiili muzârîdir. Fâili müstetir olup mahallen merfû’dur. “يَتَوَفَّا” kelimesi mef’ûldür. “الَّذِي” kelimesi mevsûl olup mahallen mansûb sıfattır. “يَتَوَفَّا” kelimesi fiili muzârîdir. Fâili müstetirdir. Muttasıl olan “كُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. Fiil ve fâilden olan cümle mevsûl için sıra konumundadır.⁴⁰⁵

33. Hûd sûresi 101. âyet:

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

“Onlara biz zulmetmedik; onlar kendi kendilerine zulmettiler.” (Hûd 11/101).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. [مَا] kelimesi nefy edâtıdır. “ظَلَمَ” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl olan “تَا” zamîri mahallen merfû’ fâildir. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri ise mahallen mansûb mef’ûldür. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. “ظَلَمُوا” kelimesi fiili mâzî olup muttasıl zamîr mahallen merfû’ fâildir. “أَنْفُسَهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴⁰⁶

34. Yusuf sûresi 111. âyet:

مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

⁴⁰⁴ İbrahim, *el-Müyesser*, 213; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/27; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/127.

⁴⁰⁵ İbrahim, *el-Müyesser*, 220; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/44; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/205.

⁴⁰⁶ İbrahim, *el-Müyesser*, 233; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/72; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 6/349.

“Kur’an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için rahmet ve hidâyettir.” (Yûsuf 12/111).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “تَصْدِيقٌ” kelimesi gizli bir nâkıs fiilin haberidir. Açılımı “كَانَ تَصْدِيقٌ” şeklindedir. Takdire gerek kalmadan mef’ûlü leh olması da mümkündür. Her iki şekilde de muzâf olup “الَّذِي” kelimesi de mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “بَيْنَ” zarf olup muzâftır. Müteallik olduğu kelime mahzûftur. “يَذِي” kelimesi muzâfun ileyhtir. Kendisi ayrı olarak muzâftır. Muttasıl olan he/ه zamîri muzâfun ileyhtir.⁴⁰⁷

35. en-Nahl sûresi 33. âyet:

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah onlara haksızlık etmemişti, fakat onlar kendilerine haksızlık etmişlerdi.” (en-Nahl 16/33).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan “و” zamîri mahallen merfû‘ olup ismidir. “أَنْفُسَ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur raf‘ alametî Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ” cümlesi mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberidir.⁴⁰⁸

36. en-Nahl sûresi 61. âyet:

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ ذَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

“Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor.” (en-Nahl 16/61).

⁴⁰⁷ İbrahim, *el-Müyyesser*, 248; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d-Da‘‘âs*, 2/109; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/83.

⁴⁰⁸ İbrahim, *el-Müyyesser*, 270; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d-Da‘‘âs*, 2/158; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/313.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَٰكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُؤَخِّرُ” kelimesi fiili muzârîdir. Fâili müstetir zamîrdir. “هُمْ” kelimesi mahallen mansûb mef’ûldür. “إِلَىٰ أَجَلٍ” câr mecrûr muzârî fiile mütealliktir. “مُسَمًّى” kelimesi kendinden önce geçen “أَجَلٍ” kelimesinin sıfatıdır.⁴⁰⁹

37. en-Nahl sûresi 93. âyet:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

“Eğer Allah isteseydi hepinizi elbette ki bir tek inanç topluluğu yapardı. Ama O, dilediğinin yoldan çıkmasına imkân verir, dilediğini de doğru yola iletir.” (en-Nahl 16/93).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَٰكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُضِلُّ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetir zamîrdir. “مَنْ” kelimesi mevsûl olup mahallen mansûb mef’ûldür. “يَشَاءُ” kelimesi muzârî fiil olup fâili müstetir zamîrdir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ” cümlesinin i’râbı “يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ” cümlesinin i’râbı gibidir.⁴¹⁰

38. en-Nahl sûresi 106. âyet:

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ مِنَ اللَّهِ

“Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu hâlde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı bunlaradır.” (en-Nahl 16/106).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَٰكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “مَنْ” kelimesi mevsûl olup mahallen merfû‘ mübtedâdır. “شَرَحَ” kelimesi fiili mâzîdir. “بِالْكُفْرِ” câr mecrûr müteallik fiili mâzî olup mahallen mansûb mef’ûldür. “صَدْرًا” kelimesi temyizdir.⁴¹¹

⁴⁰⁹ İbrahim, *el-Müeyesser*, 273; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/164; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/341.

⁴¹⁰ İbrahim, *el-Müeyesser*, 277; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/173; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/380.

⁴¹¹ İbrahim, *el-Müeyesser*, 279; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 2/176; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/394,395.

39. en-Nahl sûresi 118. âyet:

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Onlara biz haksızlık etmedik, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık ediyorlardı.”
(en-Nahl 16/118).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ olup ismidir. “أَنْفُسَهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يَظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur. Raf’ alameti Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “يَظْلِمُونَ” cümlesi mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberidir.⁴¹²

40. el-İsra sûresi 44. âyet:

وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

“Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.” (el-İsrâ 17/44).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” kelimesi nefy edâtıdır. “تَفْقَهُونَ” kelimesi fiili muzârîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “تَسْبِيحَهُمْ” kelimesi mef’ûldür. Ayrıca muzâf olup kendisine bitişen “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴¹³

41. Meryem sûresi 38. âyet:

لَكِنَّ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık içindedirler.” (Meryem 19/38).

Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “الظَّالِمُونَ” kelimesi mübtedâ olup raf’ alameti sondaki Vâv [و] harfidir. “الْيَوْمَ” zarf olup

⁴¹² İbrahim, *el-Müyyesser*, 280; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 2/179; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 7/409.

⁴¹³ Sünbül vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ân*, 1258-1259; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 2/192; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 8/55,56.

kendinden sonra gelen haber ile aynı kelimeye mütealliktir. “فِي ضَلَالٍ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen merfû‘ haberdır. “مُبِينٍ” kelimesi kendisinden önce geçen “ضَلَالٍ” kelimesinin sıfatıdır.⁴¹⁴

42. el-Hacc sûresi 37. âyet:

وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ

“O’na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır.” (el-Hacc 22/37).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يَنَالُ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur. Muttasıl zamîr olan “هُ” kelimesi mahallen mansûb mef’ûldür. “التَّقْوَىٰ” kelimesi fâildir. “مِنْكُمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup hâl manasındadır.⁴¹⁵

43. el-Hacc sûresi 46. âyet:

وَلَكِنْ تَعْمَىٰ الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

“fakat göğüslerdeki kalpler körleşir.” (el-Hacc 22/46).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “تَعْمَىٰ” kelimesi fiili muzârîdir. “الْقُلُوبُ” kelimesi fâildir. “الَّتِي” kelimesi mevsûl olup mahallen merfû‘ sıfattır. “فِي الصُّدُورِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup alakalandığı kelime ile beraber sıra konumundadır.⁴¹⁶

44. el-Furkan sûresi 18. âyet:

وَلَكِنْ مَنَعْتُهُمْ وُءَابَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ

“Sen bunları ve atalarını nimetler içinde yüzdürdün; nihâyet onlar da seni anmayı unuttular.” (el-Furkân 25/18).

⁴¹⁴ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1351-1352; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/243; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 8/300.

⁴¹⁵ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1480; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/312; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 9/116.

⁴¹⁶ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1484-1485; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/367; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 9/116.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “مَتَّعْتَ” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl olan zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “هُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “ءَابَاءُ” kelimesi mef’ûl üzerine ma’tûf olduğu için mansûbtur. Ayrıca muzâf olup muttasıl “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “حَتَّى” edâtı, harfî câdir. “نَسُوا” kelimesi fiili mâzî olup muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “الذِّكْرُ” kelimesi mef’ûldür.⁴¹⁷

45. el-Kasas sûresi 46. âyet:

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

Evet, Mûsâ’ya seslendiğimiz zaman sen Tûr’un yanında değildin. Fakat rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahiy gönderdik). (el-Kasas 28/46).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “مَا” harfî neyf edâtıdır. “كُنْتَ” kelimesi mâzî fiildir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ ismidir. “بِجَانِبِ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup haberdır. Ayrı olarak muzâf olup “الطُّورُ” kelimesi muzâfun ileyhtir. “إِذْ” kelimesi zarf olup haberin alâkalandığı kelimeye mütealliktir. “نَادَيْنَا” kelimesi fiili mâzî olup sükûn üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنَّ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “رَحْمَةً” kelimesi mahzûf bir fiili için mutlak mef’ûl veya mef’ûlü lehtir. “مِنْ رَبِّكَ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen mansûb “رَحْمَةً” kelimesi için sıfattır. Ayrı olarak “رَبِّ” kelimesi muzâftır. Muttasıl olan Kâf [كَ] zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴¹⁸

46. el-Ankebût sûresi 40. âyet:

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

⁴¹⁷ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1584; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/312; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 9/316.

⁴¹⁸ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1816; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/433; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 10/265.

“Fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.” (el-Ankebût 29/46).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ olup ismidir. “أَنْفُسَ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يُظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur. Raf’ alameti Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “أَنْفُسَهُمْ يُظْلِمُونَ” cümlesi mahallen mansûb nâkıs fiilin haberidir.⁴¹⁹

47. er-Rûm sûresi 9. âyet:

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdir.” (er-Rûm 30/9).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi fiili mâzî olup zamme üzere mebnîdir. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri mahallen merfû‘ olup ismidir. “أَنْفُسَ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl olan “هُمْ” zamîri mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “يُظْلِمُونَ” kelimesi fiili muzârî olup merfû‘dur raf’ alameti Nûn [ن] harfinin sabit olmasıdır. Muttasıl olan Vâv [و] zamîri ise mahallen merfû‘ fâildir. Nâkıs fiilden sonra gelen “أَنْفُسَهُمْ يُظْلِمُونَ” cümlesi mahallen mansûb olup nâkıs fiilin haberidir.⁴²⁰

48. es-Secde sûresi 13. âyet:

وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي

“Fakat şu sözüm mutlaka gerçekleşecek” (es-Secde 32/13).

⁴¹⁹ Sünbül vd., *İ’râbu’l-Kur’ân*, 1754-1755; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 2/455; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 10/339.

⁴²⁰ İbrâhîm, *el-Müyyesser*, 405; ed-Da‘‘âs, *İ’râbu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/11; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/28.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “حَقٌّ” kelimesi fiili mâzîdir. Feth üzere mebnîdir. “الْقَوْلُ” kelimesi fâildir. “مِنْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen mansûb hâldir.⁴²¹

49. el-Ahzâb sûresi 5. âyet:

وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ

“fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz.” (el-Ahzâb 33/5).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. [مَا] kelimesi mevsûl olup mecrûr üzerine ma‘tûf tur. “تَعَمَّدَتْ” kelimesi faili mâzîdir. “قُلُوبُكُمْ” kelimesi fâil olup muzâftır. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Fiil ve fâilden oluşan cümle mevsûl için sıra konumundadır.⁴²²

50. el-Ahzâb sûresi 40. âyet:

وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

“Fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur.” (el-Ahzâb 33/40).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “رَسُولَ” kelimesi mansûb üzerine ma‘tûf olduğu için mansûbtur. Ayrıca muzâf olup “اللَّهِ” kelimesi muzâfun ileyhtir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “خَاتَمَ” kelimesi kendinden önce geçen “رَسُولَ” üzerine ma‘tûf olduğu için mansûbtur. “النَّبِيِّينَ” kelimesi muzâfun ileyh olup câr alameti Yâ [ي] harfidir.⁴²³

51. el-Ahzâb sûresi 53. âyet:

وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا

“Fakat yemeye çağırıldığınızda girin.” (el-Ahzâb 33/53).

⁴²¹ İbrâhîm, *el-Müyyesser*, 416; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 3/36; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/109.

⁴²² İbrâhîm, *el-Müyyesser*, 418; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 3/42; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/128.

⁴²³ İbrâhîm, *el-Müyyesser*, 423; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’d- Da‘‘âs*, 3/53; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/168.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “إِذَا” kelimesi şart manasını barındıran kelimelerden olup zarftır. “دُعِيتُمْ” kelimesi fiili mâzî olup meçhul kalıptır. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ nâibi fâildir. fe/ف harfî şartın cevabı için rabıttır. “ادْخُلُوا” kelimesi emri hazırdır. Muttasıl olan zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “دُعِيتُمْ” cümlesi mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴²⁴

52. Fâtır sûresi 45. âyet:

وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

“Fakat onlara belirlenmiş bir vadeye kadar mühlet veriyor.” (Fâtır 35/45).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُؤَخِّرُ” kelimesi muzâri fiildir. Fâil müstetir zamîrdir. “هُمْ” zamîri mahallen mansûb mef’ûldür. “إِلَىٰ أَجَلٍ” câr mecrûr müteallik muzâri fiil olup mahallen mansûb mef’ûldür. “مُسَمًّى” kelimesi takdîren mecrûr “أَجَلٍ” kelimesi için sıfattır.⁴²⁵

53. ez-Zümer sûresi 20. âyet:

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ هُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ

“Öte yandan, rablerine karşı gelmekten sakınanlara gelince onların, birbiri üzerine yapılmış odaları olacak.” (ez-Zümer 39/20).

Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “الَّذِينَ” kelimesi ismi mevsûl olup mahallen merfû‘ mübtedâdır. “اتَّقَوْا” kelimesi fiili mâzî olup muttasıl zamîri mahallen merfû‘ mübtedâdır. “رَبَّهُمْ” kelimesi mef’ûl olup muzâftır. Muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. “هُمْ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mukaddem haberdır. “غُرَفٌ” kelimesi muahhar mübtedâdır. Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesi

⁴²⁴ İbrâhîm, *el-Müyesser*, 425; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 3/57; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/183.

⁴²⁵ İbrâhîm, *el-Müyesser*, 440; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur‘ân li’l-Da‘‘âs*, 3/87; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 11/289.

mahallen merfû‘ olup haberdır. “مِنْ فَوْقَهَا” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen merfû‘ mukaddem haberdır. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. İkinci “عُرِفَ” kelimesi muahhar mübtedâdır. Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesi mahallen merfû‘ olup önceki “عُرِفَ” için sıfattır.⁴²⁶

54. ez-Zümer sûresi 71. âyet:

وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ

“Ama inkârcılar için artık azap hükmü kesinleşmiştir.” (ez-Zümer 39/71).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “حَقَّتْ” kelimesi mâzî fiildir. “كَلِمَةُ” kelimesi fâil olup muzâftır. “الْعَذَابِ” kelimesi muzâfun ileyhtir. “عَلَى الْكَافِرِينَ” câr mecrûr müteallik mâzî fiil olup mahallen mansûb mef’ûldür.⁴²⁷

55. Fussilet sûresi 22. âyet:

وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ

“Üstelik yaptıklarınızın çoğunu Allah’ın bilmediğini sanıyordunuz.” (Fussilet 41/22).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “ظَنَنْتُمْ” kelimesi fiili mâzîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Enne [أَنَّ] harfî fiile benzeyen edâtlardandır. “اللَّهُ” kelimesi Enne [أَنَّ] için ismidir. “لَا” harfî neyf edâtıdır. “يَعْلَمُ” kelimesi muzârî fiildir. “لَا يَعْلَمُ” cümlesi mahallen merfû‘ Enne [أَنَّ] için haberdır. Enne [أَنَّ] edâtı ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde olup iki mef’ûl konumundadır. “كَثِيرًا” kelimesi mef’ûldür. “بِمَا” câr mecrûr müteallik “كَثِيرًا” kelimesidir. [مَا] kelimesi mevsûldür. Kendinden sonra gelen “تَعْمَلُونَ” kelimesi fiili muzârî olup muttasıl zamîr fâildir. Fiil ve fâil, cümle olarak sıra konumundadır.⁴²⁸

56. eş-Şûrâ sûresi 8. âyet:

⁴²⁶ İbrâhîm, *el-Müyesser*, 460; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/136; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 12/167.

⁴²⁷ İbrâhîm, *el-Müyesser*, 466; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/147; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 12/212.

⁴²⁸ İbrâhîm, *el-Müyesser*, 479; ed-Da‘‘âs, *İ‘rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/172; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 12/300.

وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ

“Fakat O kimi dilerse onu rahmetine kavuşturur.” (eş-Şûrâ 42/8).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُدْخِلُ” kelimesi muzârî fiildir. Fâili müstetir zamîrdir. “مَنْ” kelimesi mevsûl manasında olup mef’ûldür. “يَشَاءُ” kelimesi fiili muzârîdir. Fâili müstetir zamîrdir. Fiil ve fâil cümle olarak sıra konumundadır. Fî [فِي] harfi câdır. “رَحْمَتِهِ” mecrûr olup “يُدْخِلُ” fiiline müteallıktır. Ayrıca muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴²⁹

57. eş-Şûrâ sûresi 27. âyet:

وَلَكِنْ يُنْزِلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ

“Ama O dilediği ölçüye göre vermektedir.” (eş-Şûrâ 42/27).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “يُنْزِلُ” kelimesi muzârî fiildir. Fâili müstetir zamîrdir. “بِقَدَرٍ” câr mecrûr kendinden önceki fiile müteallıktır. [مَا] kelimesi mevsûl manasında olup mahallen mansûb mef’ûldür. “يَشَاءُ” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetir zamîrdir. Fiil ve fâil cümle olarak mevsûl için sıra konumundadır.⁴³⁰

58. eş-Şûrâ sûresi 52. âyet:

وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا

“Ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erıştirdiğimiz bir ışık kıldık.” (eş-Şûrâ 42/52).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “جَعَلْنَاهُ” kelimesi fiili mâzîdir. Birinci muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. İkinci muttasıl zamîr mahallen mansûb mef’ûldür.

⁴²⁹ Humeydân, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 3/182; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/182; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 13/21.

⁴³⁰ Humeydân, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 3/187; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’l-Da‘‘âs*, 3/187; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 13/41.

“نُورًا” kelimesi ikinci mef’ûldür. “نَهْدِي” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetirdir. Fiil ve fâil cümle olarak mahallen mansûb “نُورًا” kelimesi için sıfat konumundadır. “بِهِ” câr mecrûr müteallik muzârî fiildir. “مَنْ” kelimesi mevsûl manasında olup mahallen mansûb mef’ûldür. “نُشَاءً” kelimesi fiili muzârî olup fâili müstetir zamîrdir. Fiil ve fâil cümle olarak sıra konumundadır. “مِنْ عِبَادِنَا” câr mecrûr müteallik mahzûf olup hâl konumundadır. “عِبَادِنَا” kelimesi kendi içinde muzâf olup muttasıl zamîr mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.⁴³¹

59. ez-Zuhurf sûresi 76. âyet:

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ

“Biz onlara haksızlık etmedik, kendilerine haksızlık edenler onlardır.” (ez-Zuhurf 43/76).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانُوا” kelimesi mâzî fiil olup nâkısır. Muttasıl olan zamîr mahallen merfû‘ ismidir. “هُمْ” zamîri fasıl için gelmiştir. “الظَّالِمِينَ” kelimesi nâkıs fiili haberi olup mansûbtur. nasb alameti sonundaki Yâ [ي] harfidir.⁴³²

60. Muhammed sûresi 4. âyet:

وَلَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بَعْضًا

“Fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor.” (Muhammed 47/4).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. Lâm [ل] harfi cârdır. “يَبْلُوَا” fiili muzârî olup gizli bir nasb edici ile mansûbtur. Câr mecrûr müteallik mahzûf fiile mütealliktir. “بَعْضَكُمْ”

⁴³¹ Humeydân, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 3/193; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/193; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 13/61.

⁴³² Hâdî en-Nehr, *el-İtkân*, 2/412; ed-Da‘‘âs, *İ’rabu’l-Kur’ân li’d- Da‘‘âs*, 3/205; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 13/109.

kelimesi mef'ûl olup muzâftır. Muttasıl zamîr ise muzâfun ileyhtir. “يَعْصُ” câr mecrûr müteallik fiili muzârîdir olup mahallen mansûb mef'ûl konumundadır.⁴³³

61. el-Hucurât sûresi 14. âyet:

وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا

“Fakat sadece boyun eğdiniz.” (el-Hucurât (49/14).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “قُولُوا” kelimesi emri hazır olup Nûn [ن] harfinin hazfı üzere mebnîdir. Muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. “أَسْلَمْنَا” kelimesi mâzî fiil olup muttasıl zamîr mahallen merfû‘ fâildir. Fiil ve fâil cümle olarak mahallen mansûb olup kendinden önce geçen emir fiili için mef'ûl konumundadır.⁴³⁴

62. Kâf sûresi 27. âyet:

وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“O kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi.” (Kâf 50/27).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَكِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَانَ” kelimesi mâzî fiil olup nâkıstır. Müstetir zamîr ismidir. “فِي ضَلَالٍ” câr mecrûr müteallik mahzûf olup mahallen mansûb haberdur. “بَعِيدٍ” kelimesi kendinden önce geçen “ضَلَالٍ” kelimesinin sıfatıdır.⁴³⁵

63. el-Vâkıa sûresi 85. âyet:

وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

“Fakat göremezsiniz.” (el-Vâkıa 56/85).

⁴³³ Humeydân, *İ'rabu'l-Kur'ân*, 3/234; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/233; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 13/208.

⁴³⁴ Sünbül vd., *İ'rabu'l-Kur'ân*, 2279; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/254; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 13/294.

⁴³⁵ Sünbül vd., *İ'rabu'l-Kur'ân*, 2289-2290; ed-Da‘‘âs, *İ'rabu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/259; Mahmud Sâfi, *el-Cedvel*, 13/312.

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَکِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “لَا” kelimesi nefiy edâtıdır. “تُبْصِرُونَ” kelimesi muzâî fiildir. Muttasıl zamîr olan Vâv [و] kelimesi mahallen merfû‘ fâildir.⁴³⁶

64. el-Kıyâme sûresi 32. âyet:

وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى

“Aksine inkâr etmiş, haktan yüz çevirmişti.” (el-Kıyâme 75/32).

Vâv [و] harfî atıf edâtıdır veya hâl manasındadır. Lâkin [لَکِنْ] edâtı muhaffef olup istidrâk manasındadır. Herhangi bir ameli yoktur. “كَذَّبَ” kelimesi fiili mâzî olup fetha üzere mebnîdir. Vâv [و] harfî atıf edâtıdır. “تَوَلَّى” kelimesi fiili mâzî olup fâili müstetirdir.⁴³⁷

⁴³⁶ Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2386; ed-Da‘‘âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/305; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 14/131.

⁴³⁷ Sünbül vd., *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2589; ed-Da‘‘âs, *İ'râbu'l-Kur'ân li'd- Da‘‘âs*, 3/405; Mahmud Sâfî, *el-Cedvel*, 15/177.

SONUÇ

Hurûf-u müşebbehe konusu; amel etmeleri, hangi anlamlara geldiği, amel ettiği kelimelerin mukaddem-muahhar olmaları, mahzûf olmaları durumu incelendi. Amel etmelerinin kaynağının ne olduğu açıklandı. Muhaffef olmaları durumları incelendi. Amel etmesi/etmemesi ihtilâflarına değinilip sebepleriyle açıklandı. Bunlar ele alınırken sadece klasik eserlerden IV. yy. ile sınırlandırılıp onbir adet eser ele alındı. Bu eserlerde konular incelenirken kronoloji esas alınıp tekrardan kaçınılmaya çalışıldı.

Kronoloji kısmı eserler ile sınırlı oldu. Nitekim en kadîm Nahiv eseri olarak ulaşabildiğimiz Halîl b. Ahmed'in eseri olmasıyla beraber, eserinde ulaşamadığımız bazı bilgilere bazen Sîbeveyh ile bazen de Müberred ile ulaştık. Bu da şunu göstermektedir ki: Her ne kadar bir eserde herhangi bir bilgiye ilk olarak rastlasak da bunun daha önceleri dilden dile anlatılması muhtemeldir. Bu sebeple her ne kadar bir bilgi ilk olarak bir eserde zikredilse de bunun kuvvetle muhtemel yönü daha önce şifâhî olarak yapılan müzâkerelerde mezkûr olmasıdır. Ancak şifâhî olan kısma ulaşma imkânımız olmadığı için kronoloji kısmı eserlerde ulaştıklarımızla sınırlıdır.

İkinci bölüm olan Kur'ân'daki muhaffef edâtların örneklerini dört bölümde ele aldık. Bunun sebebi ise konumuz ile ilgili dört adet muhaffef edâtın olmasıdır. Bu dört edâtın "in" edâtının Kur'ân'da 21 yerde geçtiği; "en" edâtının 41 yerde geçtiği; "keen" edâtının 9 yerde geçtiği ve "lâkin" edâtının 64 yerde geçtiği tespit edildi. Muhaffef edâtların Kurân'da toplam 135 yerde geçtiği görüldü. Bunların dışında 4 yerde daha zikredilse de bunlar Âsım kıraatine göre muhaffef edât olmadığı için Hûd 111. âyeti hâricindekilerin i'râbları zikredilmedi, ancak kendilerine metin içerisinde dipnot ile işâret edildi.

KAYNAKÇA

el-Ahmer, el-Halef. *Mukaddimetün fi'n-Nahv*. Dimeşk: 'Udvu'l-mecme'i'l-ilmiiyi'l-'Arabî, b.y. 1381.

Bâretcî, Muhammed Nuri b. Muhammed, *el-Yâkût ve'l-mercân fi i'râbi'l-Kur'ân*. Umman: Dâru'l-a'lâm, I. Basım, 2002.

el-Basrî. *Î'râbu selâsîne sûratin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm ve âyeti'l-kürsî*. Mektebetü lisâni'l-'Arab I. Basım, 2002.

el-Câhız, Amr b. Bahr el-Leysî. *el-Beyân ve't-tebyîn*. III cilt. Beyrût: Dâr ve mektebetü'l-hilâl, b.y. 2002.

Cinbaz, Muhammed Münîr. *el-İhtiyâru'l-hasenât fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü't-tevbe, I. Basım. yy.

ed-Dürre, Muhammed Ali Taha. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerim ve i'râbuhû ve beyânuhû*. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, I. Basım. 2021.

Ebû Abdi'r-rahmân, Hâlîl b. Ahmed. *el-Cümel fi'n-nahv*. b.y. X. Basım, 1995.

Ebû Ali el-Fârisî, *el-Îzâh fi'n-nahv*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, I. Basım. 1969.

Ebû Bişr, Sîbeveyh. *el-Kitâb*. IV cilt. Kâhire: Mektebetü'l-hâncî, III. Basım, 1988.

Ebû Ca'fer en-Nehhâs en-Nahvî. *et-Tuffâha fi'n-nahv*. Bağdat: Matbaatü'l-ânî, 1965.

Ebû Hafs, Sirâcüddin Ömer b. Ali ed-Dimeşkî. *el-Lübâb fi ilmi'l-kitâb*. XX cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiye, I. Basım, 1998.

Ebû Hayyân, Muhammed Esîrû'd-dîn el-Endülüsi. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. X cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1999.

ed-Da'âs, Ahmed Ubeyd. *Î'rabu'l-Kur'ân li'd-Da'âs*. III cilt. Dimeşk: Dâru'l-münîr, I. Basım. 2004.

ed-Dervîş, Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa. *Î'rabu'l-Kur'an ve beyânuhû*. X cilt. Beyrut: Daru'l-yemâme, IV. Basım. 1995.

Ensârî, Zekerîyyâ. *Î'râbu'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, I. Basım, 2009.

el-Harât, Ahmed b. Muhammed. *el-Müctebâ min müşkili i'râbi'l-Kur'ân*. IV cilt. Medine-i Münevvere: Mecma'u'l-melik Fehd li't-tibâ'ati'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2005.

el-Hemezânî, el-Müntehib Hüseyin. *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*. VI cilt. Medine-i Münevvere: Dâru'z-zemân li'n-neşri ve't-tevzî', I. Basım, 2006.

el-Herevî, Ebû Sehl Muhammed b. Alî b. Muhammed en-Nahvî. *Kitâb-u isfâri'l-fasîh*. II cilt. Medîne-i Münevvere: 'Îmâdetü'l-bahsi'l-İslâmî bi'l-câmi'ati'l-İslâmiyye, I. Basım, 1999.

el-Humeydan. Ahmed Muhammed vd., *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. III cilt. Dimeşk: Dâru'n-nemir, I. Basım, 2004.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. III cilt. el-Hey'et-ü'l-Mısriyyetü'l-âimme li'l-kütüb, IV. Basım, y.y.

İbn Hâcib, Cemâleddin Osman. *el-Kâfiye fî ilmi'n-nahv*. Kâhire: Mektebetü'l-âdâb, I. Basım, 2010.

İbn Serrâc, Ebûbekir el-Bağdâdî. *el-Uşûl fî'n-nahv*. III cilt. Lübnan-Beyrut: Müessesetü'r-risâle, y.y.

İbn Şukayr, Ahmed b. Hasan en-Nahvî. *el-Muhâllâ*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle-Dâru'l-emel, 1987.

İbrâhîm, Muhammed Tayyib. *İ'râbu'l-Kur'ân el-müyesser*. Beyrût: Dâru'n-nefâis, I. Basım, 2001.

el-Kâdî, Muhammed Mahmud. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mısır: Dâru's-sahîh, I. Basım, 2010.

el-Mevsilî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî. *el-Luma' fî'l-Arabiyye*. Kuveyt: Dâru'l-kütübi's-sekâfiyye, y.y.

el-Müberred, Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber. *el-Muktadab*. IV cilt. Kahire: Âlemü'l-kütüb, y.y.

el-Müntecib el-Hemedânî. *el-Kitâbü'l-ferid fî i'râbi'l-Kur'ani'l-mecid*. VI cilt. Medine-i Münevvere: Daru'z-zemân li'n-neşri ve't-tevzi', I. Basım, 2006.

en-Nehhâs, Ebû cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *İ'râbu'l-Kur'ân*. I cilt. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-ma'ârif, II. Basım, 2008.

en-Nehr, Hâdî. *el-İtkân fî'n-nahv ve i'râbi'l-Kur'ân*. İrbid: Âlemü'l-kütübi'l-hadîs, I. Basım, 2010.

Osman, Muhammed Hasan. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânu Me'ânîhi*, II cilt. Kâhire: Dâru'r-risâle, I. Basım, 2002.

es-Sâfî, Mahmud. *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* XV cilt. Dimeşk: Dâru'r-raşîd, III. Basım. 1995.

es-Sîrâfî, Ebû Sa'îd. *Şerh-u Kitâb-i Sîbeveyh*. V cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, I. Basım. 2008.

es-Sünbül, Muhammed vd. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Tanta: Dâru's-sahâbe li't-turâs, I. Basım, 2005.

es-Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebîbekr Celâleddîn. *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*. II cilt. Lecnetü't-türâsi'l-'Arabî b.y. 1966.

Şemsüddîn el-Fâridî, Muhammed. *Şerhu'l-İmâm el-Fâridî 'alâ elfiyyeti İbn-i Mâlik*. IV cilt. Lübnân-Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, I. Basım, 2018.

ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî. *İ'râbu'l-Kur'ân el-mensûb ile'z-Zeccâc*. III cilt. Kâhire: Dâru'l-kitâbi'l-Mısri, b.y. 1982.

ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. V cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, I. Basım. 1988.

ez-Zeccâcî, Abdurrahman b. İshak Ebu'l-Kasım. *el-Cümel fî'n-Nahv*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle-Dâru'l-emel, V. Basım. 1986.

ez-Zeccâcî, Abdurrahman b. İshak Ebu'l-Kasım. *el-İzâh fî 'ileli'n-nahv*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1979.

ez-Zeyn, Semih Atıf. *el-İ'râb fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Lübnânî, I. Basım 1985.

ÖZ GEÇMİŞ

2003 yılında İstanbul ili Üsküdar ilçesinde doğdu. İlköğretim eğitimini Sultanbeyli’de Kaptân-ı Derya ilköğretim okulunda tamamladı. Lise eğitiminin bir yılını örgün olarak tamamladıktan sonra açık öğretime geçiş yaptı. 2011 yılında lise eğitimini tamamladı. 2013 yılında açık öğretim ilahiyat fakültesini tamamladı. 2009-2015 yılları arasında medrese eğitimi aldı. 2015 yılında er olarak başladığı askerlik görevini 2016 Şubat ayında tamamladı. 2016 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip olarak göreve başladı. 2017 yılında Kırklareli İlahiyat fakültesi’ne başlayıp 2019 yılında Lisans diplomasını almaya hak kazandı. 2019 yılında Erzurum Ömer Nasûhi Bilmen Yüksek İhtisas Eğitimi Merkezine girmeye hak kazandı. 2022 yılında mezun oldu. 2022 yılı itibariyle Ağrı ili Doğubayazıt ilçesinde vaiz olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç kız babasıdır.